

IZABRANA DJELA ONORE DE BALZAKA

NASLOV ORIGINALA HONORE DE BALZAC

EUGENIE GRANDET

S FRANCUSKOG PREVEO DUŠAN DOKIĆ REDAKCIJA
PREVODA DR DUŠAN MILAČIĆ

PIREDIO ODGOVORNI UREDNIK
DR MURIS IDRIZOVIC

LIKOVNA OPREMA MUSTAFA IBRULJ

ONORE DE BALZAK

**EUGENIJA
GRANDE**

"SVJETLOST" SARAJEVO

Neka vaše ime, vas čija je slika najljepši ukras ovog djela, bude ovdje kao grana posvećenog zimzelena, otkinuta ne zna se sa kog drveta, no svakako posvećena vjerom i, uvijek zelena, obnavljana pobožnim rukama da bi štitila dom.

DE BALZAC

MARII

U izvjesnim palankama ima kuća čiji izgled uliva melanholiju sličnu melanholiji koju izazivaju najmračniji samostani, najusamljenije pustare ili najsumornije razvaline.. Možda se zaista u tim kućama nalazi sve troje u isti mah: i samostanska tišina, i mrtvilo pustare, i ostaci razvalina; u njima je tako malo života da bi stranac pomislio da u njima niko ne stanuje kad ne bi najedanput uočio blijed i hladan pogled kakve nepomično ličnosti čije se upola redovničko lice pomaljalo na prozoru kad bi se začuli nepoznati koraci. Ova melanholija ogledala se i na jednoj kući u Samumuru, rin kraju jedne strme ulice koja vodi u zamak, u gornjem kraju varoši. Ova ulica, sada gotovo uvijek pusta, ljeti topla, zimi hladna, mjestimice mračna, odlikuje se zvucnošću svoje kaldrme od šljunka, uvijek čiste i suhe, *v<n)<>.m tjosinoćoim, d iskrivudanošću, tišinom svojih kuća kujo pripadaju staroj varoši i nad kojima se dižu gradski

bedemi. Kuće stare tri stoljeća još su čvrste, iako ^{BII} drvene, i njihovi raznoliki izgledi doprinose originalnosti ubog koje se ovaj kraj Samumura i preporučuje pažnji starinara i umjetnika. Teško je proći pored ovih kuća

7

a -ne diviti se debelim talpama čiji su krajevi srezani a čudnovate slike, i koje crnim niskim reljefom ukrašavaju prizemlje većine ovih kuća. Na jednim su poprečne grede pokrivene škrljevcem i ocrtavaju plave pruge na tankim zidovima jedne kuće koja se završava krovom od slabe građe, koji su godine ulegle i čije je istruljele šindre iskrivilo izmjenično djelovanje kiše i sunca. Na drugima su stari, pocrnjeli prozorski balkoni, čije se lijepe skulpture jedva vide i koji kao da su suviše laki za saksiju od mrke ilovače iz koje se dižu karanfili i ruže kakve sirote radnice. Malo dalje imate kapije s ogromnim klincima na kojima je genije naših predaka ispisao tuđe hijeroglifne čiji se smisao nikad neće odgonetnuti. Ovdje je neki protestant ispovijedao svoju vjeru, tamo je neki član Legije prokleo Henrika IV. Neki varošanin, opet, urezao je na svojoj kapiji znakove svoga *kmetskog plemstva*, slavu svoga zaboravljenog kmetovanja. Cijela historija Francuske ispisana je tu. Pored trošne kuće s nabacanim malterom, na kojoj je zanatlija proslavio svoje strugalo, diže se dvorac kakvoga plemića, iznad kamene kapije dvorca još se vide tragovi njegovog grba, izrazbijanog raznim revolucijama koje su od 1789. potresale zemlju. U ovoj ulici trgovačke radnje nisu ni dućani ni magazini prijatelji srednjeg vijeka; poznali bi u njima radionice naših očeva u svoj njihovoj prirodnoj prostoti. Ove niske sobe koje nemaju ni lica, ni izloga, ni okana, velike su, mračne i bez spoljašnjih ili unutrašnjih ukrasa. Njihova se vrata sastoje iz dva puna dijela, grubo okovana, od kojih se gornji povlači unutra, a donji, snabdjeven jednim zvončetom s oprugom, stalno otvara i zatvara. Zrak i svjetlost ulaze u ovu odaju sličnu vlažnoj pešteri ili više vrata ili kroz prozor koji se nalazi između svoda, tavanice i oniskog zida u koji su uglavljeni debeli kapci koji se ujutru skidaju, a uveče ponovo namještaju i utvrđuju gvozdanim polugama. Ovaj zid služi za izlaganje robe prodavčeve. Tu

8

nema šarlatanstva. Prema tome što se u dućanu prodaje, napolju su izložena dva-tri burenceta soli i bakalara, komadi šatorskog platna, konopci, žice obješene o grede nu tavanici, obruči prislonjeni uza zidove, ili nekoliko komada sukna ni rafoivim'a.

Uđite. Čisto odjevena djevojka, koja kipti zdravljem i mladošću, s bijelom maramom oko vrata, crvenih ruku, ostavić svoj ručni rad, dozvaće oca i majku koji će doći l, ravnodušno, ljubazno ili neučtivo, prema svojoj naravi, prodati vam robe za koliko želite, bilo za dvadeset pura, bilo za dvadeset hiljada franaka. Vidjećete kačara koji sjedi pred vratima i razgovarajući sa svojim susjedom obrće palce; na prvi pogled čovjek bi pomislio da ^{HV} sva njegova roba sastoji od nekoliko rdavih dasaka za boce i dva-tri svežnja letava; međutim, u pristaništu njegovo puno stovarište snabdijeva sve anžujске kača-i'c; on zna, gotovo sigurno, koliko može buradi biti potrebno ako berba bude dobra, sunce ga obogati, kiša upropadti; iza jedno jutro burad sltaj'u jedanaest franaka ili padaju na šest livara. U ovoj zemlji, kao u Touraini, atmosfenske promjene jako utječu na trgovački život. Vinogradari, vlasnici, drvarski trgovci, kačari, krčmari, ladari, svi očekuju zrak sunca; oni strepe kad uveče li-ji-J.u da ne čuju sutradan da je prekonoć bilo mraza; oni .»u« boje kiše, vjetra, suše, i žele vlagu, toplotu, oblake, vi-ć kako im kad treba. Stalno se vodi dvoboj između podneblja i zemaljskih interesa. Barometar naizmjenice '■ncveseljava, vedri i razgaljuje fizionomije. S jednoga Unija na drugi ove nekadašnje glavne ulice saumurske, ldu od vrata do vrata ove riječi: »Zlatno vrijeme!« Zato (ivnki i odgovara susjedu: »Pliušte zlatnici!« znajući šta mu kiša i sunce u zgodan čas donose. Subotom, oko podru-, ljeti, ne možete dobiti kod ovih čestitih industrijalaca ni za pet para robe. Svaki ima svoj vinograd, svoje malo poljsko imanje, i ide na dva dana na selo. Kako ,ic tu sve unaprijed zna, i kupovina, i prodaja, i dobit,

9

trgovci mogu od svakih dvanaest sati deset da upotrijebe na vesele izlete, na promatranja, na ogovaranja, na neprekidna špijuniranja. Tu domaćica neće kupiti jarebice a da susjedi ne upitaju muža je li bila dobro pečena. Djevojka ne može promoliti glavu kroz prozor a da je ne vidi sve što je u tom trenutku besposleno. Tu su, dakle, savjesti na površini, i ove nepristupačne, crne i mirne kuće nemaju tajni. Život je gotovo stalno pod otvorenim nebom: svaka porodica sjedi pred svojim vratima, tu ruča, tu večera, tu se svađa. Svakog prolaznika bi dobro odmjerili. Kad bi, ponekad, kakav stranac došao u kakvu palanku, svi su mu se redom podsmjehivali. Otuda toliko priče, otuda naročiti nadimak stanovnicima Angersa, koji su se odlikovali ovim varoš-kim porugama. Nekadašnje palače stare varoši leže u gornjem kraju ove ulice u kojoj je nekada stanovalo mjesno plemstvo. Kuća, puna melanholije, gdje su se desili događaji koji će biti ispričani u ovoj priči, bila je jedna od tih domova, uvaženih ostataka jednog vijeka u kome su i predmeti i ljudi još imali onu prostotu koju francuski običaji gube iz dana u dan. Pošto ste prošli kroz sve krivine ovog živopisnog puta, čiji i najmanji nedostaci bude uspomene i čiji opći izgled goni čovjeka na razmišljanje, opazite jedno prilično mračno udubljenje, gdje se kriju vrata kuće gospodina Grandeta. Ali, nemoguće je shvatiti značaj ovog palanačkog nadimka bez biografije gospodina Grandeta.

Gospodin Grandet uživao je u Saumuru glas čije uzroke i posljedice ne može potpuno razumjeti onaj koji nije ma i kratko vrijeme živio u unutrašnjosti. Gospodin Grandet (neki su ga zvali Čiča Grandet, ali je broj ovih staraca osjetno opadao), bio je 1789. vrlo imućan kačar, koji je znao čitati, pisati i računati. Kad je Francuska Republika, u saumurskom okrugu, izložila prodaji samostanska dobra, kačar, kome je tada bilo četrdeset

10

Umilna, tek što se bio oženio kćerkom jednog daščarskog trgovcu. Grandet uze svoju gotovinu i miraz, dvije hiljade zlatnika, koje je njegov tast dao jednom vatrenom inpuhlikancu, koji je upravljao prodajom narodnih do-li«rn. Dobio je vrlo jeftino, iako zakonski nepravedno, MHJlrpšc vinograde u srezu, jednu staru opatiju i nekoliko) manjih dobara. Kako stanovnici Saumura nisu bili vptlilcl revdlucionairi, Čiča Grandet ispade čovjek smion, Hipublikanac, rodoljub, um koji je prihvatio nove ideje, ilnk je katar prosto naprosto prihvatio vinograde. On bi postavljen za člana

uprave u saurnurskom okrugu, i njegov miroljubivi utjecaj osjeti se i politički i trgovački. I'olilićki, jer je uzeo u zaštitu plemića i svom svojom vlnft'cu spriječio da se prodaju dobra emigranata; trgovački, jer je nabavio republikanskoj vojsci jednu ili dvije hiljade buradi bijelog vina i naplatio se u divnim U.vmlmma i jednog ženskog samostana ikoji 'je naposljetku ".iiiiivljen da se proda. Za vrijeme Konzulstva, Grandet puni ade kmet; upravljao je mudro, obavljao berbu još holje. Za vrijeme Carstva postao je gospodin Grandet. Nnipoleon nije volio republikance: on <smijeni gospodina • ratidcta, koga su smatrali za crvenjaka, plemića koji < poslati baron pod Carstvom. Gospodin Grandet ostavi ■ pčinsko časništvo ne žaleći nimalo za njim. On je u in-lurr.'iu varoši sagradio odlične puteve koji su vodili na ojrgova imanja. Njegova kuća i njegova dobra, vrlo povoljno zavedena u baštenske knjige, plaćala su umjeren puri-/. Poslije procjene njegovih raznih dobara njegovi vinogradi, blagodareći njegovom neumornom staranju, po'iladoše »glava okoline« — uobičajen tehnički izraz da • >-iinčt vinograde koji daju najbolje vino. Mogao je tra-jiili za nagradu križ Legije Časti. Ovaj događaj bio je IIKKI. Gospodinu Grandetu bilo je tada pedeset i sedam jtudlna, a njegovoj ženi oko trideset i šest. Njihovoj jedinici, plodu njihove zakonite ljubavi, bilo je deset godinu. Gospodin Grandet, koga je providenje htjelo, bez

11

sumnje, da utjesi za izgubljenim kmetstvom, naslijedi te godine jedno za drugim gospođu de La Gaudiniere, rođenu fie La Bertelliere, majku gospođe Grandet; zatim staroga gospodina de la Bertelliere, oca pokojniči-nog; i najzad gospođu Gentillet, babu po materi: tri nasljeđa čiju veličinu niko nije znao. Ovo troje starih bijahu tako strasne tvrđice da su dugi niz godina gomilale novac, da ga mogu u potaji promatrati. Stari gospodin de La Bartelliere nazivao je davanje pod interes rasipanjem, nalazeći više koristi u promatranju zlata *no* u dobiti od interesa. Varoš Saumur sudila je, dakle, o veličini uštede po prihodima poznatih joj dobara. Gospodin Grandet dobi tada novu plemićku titulu koju naša manija za jednakošću neće nikad izglediti: on postade čovjek koji u okrugu plaća *najveći porez*. On je imao sto jutara zemlje pod lozom koja mu je dobrih godina davala sedam do osam stotina b.uradi vina. Imao je trinaest manjih dobara, jednu staru opatiju, na kojoj je, iz štednje, zazidao prozore, lukove i šarena okna, te ih je to i očuvalo; i sto dvadeset i sedam jutara livada, na kojima je raslo tri hiljade topola, zasađenih 1793. Najzad, kuća u kojoj je stanovao bila je njegova. Tako su sra-čunavali njegovu vidljivu imovinu. Sto se tiče njegovih kapitala, samo su dvije ličnosti mogle unekoliko ocijeniti njihovu veličinu: jedno je bio gospodin Cruchot, bilježnik, koji je davao pod interes novac gospodina Grandeta; drugi gospodin de Grassins, najbogatiji sau-murski bankar, u čijoj je dobiti vinogradar imao udjela po svojoj volji i :otajno. Mada su i stari Cruchot i gospodin de Grassins bili ljudi strogo povjerljivi, što u provinciji stvara povjerenje i donosi novac, oni su javno ukazivali gospodinu Grandetu tako duboko poštovanje da su promatrači mogli cijeniti veličinu kapitala nekadašnjeg kmeta po veličini neobičnog u važenja koje su mu odavali. Cio svijet u Saumuru bio je uvjeren da gospodin Gramdet iima jednu naročitu riznicu, jednu skriv-

12

niču punu zlatnika, te se noću predaje onom neiskaza-nnin uživanju koje čovjeku daje promatrajući Grande-i oči, kojima žuti metal kao da je predao svoju boju. i i'd čovjeka koji je navikao da od svog kapitala vuče nitiii kamatu dobija neminovno, kao i pogled slado-uika, kockara ili dvoranina, izvjesne naročite navi-i 'H-ki! bojažljive, gramžljive, tajanstvene pokrete, koji i "logu da izmaknu očima njegovih jednovjeraca. Ovaj i uSli jezik stvara u neku ruku slobodno zidarstvo

■ .lii. Gospodin Gramdet ulivao je, dakle, ono duboko i ivanjo na koje ima pravo čovjek koji nikome ni-^l i ništa nije dugovao, koji je, kao stari kačar i stari nm;;radar, s astronomskom tačnošću pogađao kad treba 11)4 .spremi za svoju berbu hiljadu buradi, a kad samo tint Mlolinu; koji nikad nije propustio nijednu spekul-^l Iju; koji je uvijek imao buradi na prodaju, onda kad ■ u I IH rad bila skuplja no ono što će se u njih utočiti; i ■ ■ 11 je mogao staviti svoje vino u podrumu i čekati zgo-^l i trenutak da proda bure po dvije stotine franaka,

^l <u mali posjednici davali svoje po stotinu. Njego-uvenu berba godine 1811, mudro sačuvana, lagano

livnna, donijela mu je preko dvije stotine četrde-
i iiiiijada livara. Finansijski govoreći, gospodin Gran-

■I. i je Imao nečeg sličnog s tigrom i sa zmijskim carem:

..... je da privilegije, da se pritaji, da dugo promatra

i plijen, da skoči na njega; zatim je otvarao čeljusti

ie keM-, uvlačio u nju hrpu talira, pa onda mirno i' ni, l(i.i zmiija koja vari, neosjetljiv, hladan, meto-^h ii K.Hl je prolazio ulicom, ljudi su ga gledali s div-h njmti, u koje se miješalo poštovanje i strah. To je ra-"inljlv o. jer je svaki u Saumuru osjetio na sebi njegove • ■ ii.'iu« k,md?.e. Jednom je gospodin Cruchot dao potre-^l ■" rinvae za kupovinu nekog imanja, ali s jedanaest i n»; drugome je gospodin Grassins eskontirao neke "'i-rilep; uli s ogromnim odbitkom kamate'. Rijetko da i "lc koji dan a da se ime gospodina Grandeta ne po-

13

mene, bilo na trgu, bilo uveče u varoškim razgovorima. Za neke ličnosti bogatstvo staroga vinogradara bilo je

predmet rodoljubivog ponosa. Nije jedan trgovac, nije jedan krčmar govorio strancima s izvjesnim ponosom: »Gospodine, mi ovdje imamo dvije-tri milijunaške kuće; ali gospodin Grandet, taj ni sam ne zna koliko ima!« Godine 1816. najvještije saumurske računčije cijenile su nepokretno Grandetovo imanje na blizu četiri miliona, ali kako je, prosječno, od 1793. do 1817, morao od svoga imanja vući godišnje po sto hiljada franaka, to je vjerovatno imao u gotovu gotovo toliko isto koliko u imanju. Zato bi mjerodavni, kad bi se poslije partije bostona, ili poslije kakvog razgovora o vinogradima povela riječ o gospodinu Grandetu, rekli: »Čiča Grandet? ... Čiča Grandet mora imati pet do šest miliona.« — »Vi ste vještiji od mene, ja nisam nikada mogao da uhvatim koliko ima«, odgovorili bi gospodin Cruchot ili gospodin de Grassins kad bi čuli ove riječi. Kad bi kakav Parižanin pomenuo Rotschilde ili gospodina Laffittea, Saumurci bi odmah zapitali da li su oni bogati kao gospodin Grandet? Ako bi im Parižanin, malo prezirno i smiješeći se, odgovorio da jesu, Saumurci bi se zgzledali i vrtjeli glavom ne vjerujući. Ovako veliko bogatstvo pokrivalo je kao zlatnim pokrivačem sva djela ovoga čovjeka. U početku su neke osobenosti njegovog života izazivale podsmijeh i porugu, ali je to s vremenom iščezlo. I najsitniji postupci gospodina Grandeta primani su kao jednom presuđena stvar. Njegove oči, odijelo, pokreti, žmirkanje, bili su zakon u zemlji u kojoj se svaki, pošto ga je proučio kao što prirodnjak proučava nagon životinji, mogao uvjeriti o dubokoj i nijemoj mudrosti i najmanjih njegovih postupaka. — Biće oštra zima! govorilo se — Čiča Grandet je navukao postavljene rukavice: treba brati grožđe. — Čiča Grandet kupuje mnogo duga, biće vina ove godine. Gospodin Grandet nikad nije kupovao ni meso ni kruh. Njegovi

14.

vnhnpcl donosili su mu nedjeljno dovoljnu količinu ugo-jutiih pijetlova, pilića, jaja, masla i pšenice. On je imao | ilnit mlin čiji je zakupac pored zakupnine morao dolu/HI po Izvjesnu količinu pšenice, samljeti je i donijeti mu trice i brašno. Velika Nanona, njegova jedina sluš-i injn, muda više nije bila mlada, pekla je sama svake ulio ti i potreban kruh. Sa povrtarima, svojim zakupcima nnpodln (irandet je ugovorio da mu daju zelen i povr-i> Sto He tiče voća, njega je imao u tolikoj količini da | L veliki dio prodavao na pijaci. Drva za ogrev sjekao je u dvojim zabranima, ili je upotrebljavao stare, upola i'ttuMd-Jiilc (painjeve .koje je dizao sa svojih njiva, d njegovi u i i p n l l r n r i prevozili su mu ta drva u varoš, lijepo isje-onu, P4lni;ali ih, iz uslužnosti, na njegov drvljanik, i u Imali kuo nagradu njegovu zahvalnost. Jedini njegovi i>i, 'n. iiii troškovi bili su: oblata, odijelo ženi i kćeri, i 'i | i l n i v e »tolice u crkvi; osvjetljenje, plaća velikoj Na-M'Mii, kal nišan je sudova; plaćanje poreza, popravak nje-(•"*Hi građevina i troškovi oko obrađivanja imanja. Imao i i "iciHi .stotina jutara zemlje pod gorom, koje je prije iklΠH)^ vremena kupio, i tu goru čuvao mu je poljak i ' i n ' > y susjeda, kome je obećavao za to nagradu. Tek ii iko je to imanje kupio, jeo je divljač. Ponašanje ■ -i -m čovjeka bilo je vrlo jednostavno. Govorio je malo. ■ je misli kazivao je obično kratkim poučnim rečeni-ri, koje je izgovarao blagim glasom. Od revolucije, " ■ i ijeme kad je privukao pažnju, počeo je dosadno da ""• i t'lm je imao da govori dugo ili da se prepire. Ovo "" "" J**i govor bez veze, bujica riječi pod kojom se gulili< njegova misao, prividna oskudica logičnosti u go-vm u, flto se pripisivalo njegovom nedovoljnom obrazovanju, sve je to bilo izvještačeno i biće objašnjeno sa 'i »liko događaja u ovoj priči. Uostalom, četiri reče-, Incne kao algebarski obrasci, obično su mu služile • Imhvati i da riješi sve teškoće u životu i trgovini: wum, ne mogu, neću, vidjećemo«. Nikad nije go-

15

vorio ni da ni ne, niti je šta pisao. Ako mu je ko govorio, slušao je hladno, držao se desnom rukom za bradu naslonivši desni lakat na gornju površinu lijeve ruke, i o svemu je stvarao mišljenje od koga poslije nikada nije odustajao. Razmišljao je dugio i o najmanjim pazarima. Kad bi mu, poslije kakvog dugog i vješto vođenog razgovora, njegov protivnik otkrio tajnu svojih namjera, misleći da ga je ulovio, on bi odgovorio: >?Ne mogu ništa da odlučim dok ne razgovaram sa svojom ženom«. Njegova 'žena, ikoju bješe načinio pravom 'robinjom, bila mu je u njegovim poslovima najpodesniji zaklon. On nije nikada nikome išao, nije htio ni dar prima, ni da zove na ručak; nikad nije galamio, i kao da je tvrdičio svačim, čak i pokretima. Nije nikome ništa kvario, jer je stalno poštovao svojinu. Pri svem tom, pored sve blagosti u glasu, pored svega abazrivog držanja, govor i navike kačareve pokazali su se u pravoj boji naročito kad je bio kod kuće, gdje se uzdržavao manje nego ma gdje na drugom mjestu. Tjelesno, Grandet je bio čovjek visok pet stopa, zdepast, plečat, sa listovima koji su imali dvanaest palaca u obimu, jako razvijenih čašica i širokih pleća; lice mu je bilo okruglo, crnpu-rasto, rošavo; brada prava, usne bez krivina, a zubi bijeli; oči su mu imale izraz hladan i proždrljiv, izraz kakav narod zamišlja u aždaje; njegovo čelo, puno poprečnih bara, nije bilo bez značaUiiiih lisipupčenja; njegova kosa, žučkasta i prosijeda bila je »srebro i zlato«, kao što su govorili neki mlađi ljudi koji nisu shvatili koliko je opasno šaliti se na račun gospodina Grande-ta. Njegov nos, zadebljao na vrhu, imao je na sebi bradavicu punu žilica, za koju je svijet govorio, ne bez razloga, da je puna zlobe. Ovo lice pokazivalo je neku opasnu prepedenost, poštenje bez topline, samoživost čovjeka koji je sva svoja osjećanja usredsredio na tvr-dičenje, i na jedino stvorenje koje je za njega zaista bilo nešto, svoju jedinu nasljednicu.

1.6

Di/.-nije, ponašanje, ophođenje, sve na njemu, uostalom, (H i n v jcdot'avalu je ono pouzdanje koje stvara navika na u«l)ji-h u svim poduzećima. Zato je gospodin Grandet, Inim je izgledao blag i nježan, bio čeličnog karaktera. Kultu je vječito bio obučen na isti način, ko ga je vidio 'h i i HN, vidio ga je onakvog

kakav je bio od 1791. Nje->vn glomazna obuća vezivala se kožnim uzicama; nosio ■ Htiilno vunene čarape, kratke hlače od debelog suk-i ke.stonjaste boje, sa srebrnim kopčama, somotski pr-iik ;;u žutim i mrkim prugama, do grla zakopčan, širok ipul kosti-nj aste boje s dugačkim peševima, crnu kra-il,n i kvekerski šesir. Njegove rukavice, jake kao žan-i idilu" rukavice, služile su ga po dvadeset mjeseci, i, t ili ne bi uprljao, stavljao ih je na obod svoga še-i n, uvijek na isto mjesto, istim metodičnim pokretom, i Je sve što je Saumur znao o ovom Čovjeku. Samo I ličnosti imalo je pristupa u njegovu kuću. Najugled-)n od prvih triju bješe sinovac gospodina Cruchota. i kuko je postavljen za predsjednika saumurskog pr-■•itepenog suda, ovaj mladi Čovjek dodao je imenu i uhot ime Bomfoins i radio je na tome da ime Bonfons Ine^ie prevagu nad imenom Cruchot. On se već potpi-i v'tio K. de Bonfons. Parničar, koji je bio toliko nepaž-111 v dii ga nazove »gospodin Cruchot«, odmah bi, još i' i nuđenju, uvidio da je napravio glupost. Sudac je pa-;-io one koji su ga nazivali »gospodin predsjednik«, ali /v nvnjim najljubaznijim osmijehom udostojavao laskav-tse kuji su mu govorili »gospodin de Bonfons«. Gospodinu predsjedniku bilo je trideset i tri godine; bio je vlasnik dobra de Bonfons (*Boni Fontis*), koje je donosilo floilifnlje sedam hiljada livara; očekivao je da naslijedi nviiku strica bilježnika i svoga strica opata Cruchota, CBMiilkn kanonskog vijeća svetoga Martina tourskog, koji su važili kao dosta bogati ljudi. Ova tri Crucho-1«, podržavani priličnim brojem rođaka, u srodstvu s dvadeset domova u varoši, obrazovali su partiju kao

i KtiKt-nlJn Granda

17

nekada Medicijevi u Firenci; i kao i. Medicijevi, imali su svoje Pazzi. Gospođa de Grassins, mati dvadeset trogodišnjeg sina, dolazila je veoma revnosno gospođi Gran-det da igraju karata, nadajući se da će svoga dragog Adolfa oženiti gospođicom Eugenijom. Gospodin de Grassins, bankar, živo je potpomagao smicalice svoje žene stalnim uslugama koje je potajno činio starome tvrđici, i stizao je uvijek na vrijeme na bojno polje. Ovo troje Grassinsovih imali su također svoje privrženike, svoje rođake, svoje vjerne saveznike. Kod Cruchotovih, opat, porodični Tallevrant, koga je potpomagao njegov brat bilježnik, hrabro se borio s gospođom Grassins, i pokušavao je da bogato nasljedstvo zadobije za svoga si-novca predsjednika. Ova potajna borba između Cruchotovih i Grassinsovih oko ruke Eugenije Grandet živo je zanimala razna saumurska društva. Da li će gospođica Grandet poći za gospodina predsjednika ili za gospodina Adolfa de Grassinsa? Na ovo pitanje jedni su odgovarali da gospodin Grandet neće dati svoju kćer ni jednome ni drugome. Nekadašnji kačar, pun slavoljublja, traži zeta, govorahu, kakvog francuskog pera, koji bi sa svoje tri stotine hiljada livara dohotka primio svu Grandetovu burad u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Drugi su odgovarali da su Grassinsovi plemići, veoma bogati, da je Adolf vrlo lijep mladić, i da tako lijepo srodstvo, osim ako nemaju u rukavu kakvog papinog sinovca, mora zadovoljiti ljude prostate, Čovjeka koga je cio Saumur zapamtio s kačarskom sjekiroom u ruci i koji je, uostalom, bio u svoje vrijeme crvenjak. Naj razboritiji napominjali su da je gospodinu Cruchotu de Bonfons slobodan pristup u svako doba, dok njegov suparnik dolazi u kuću samo nedjeljom. Jedni su tvrdili da gospođa de Grassins, koja je bila u većem prijateljstvu sa ženama u kući Grandetovoj no Cruchotovi, može utjecati na njih, te će tako, prije ili poslije, postići svoj cilj. Drugi su odgovarali da niko na svijetu ne umije

18

tako vješto da se dodvori Čovjeku kao opat Cruchot, i da su u ovom slučaju, gdje je na jednoj strani žena, a ha drugoj svećenik, podjednaki izgledi. »Imaju patakarte«, govorio je jedan dosjetljivac saumurski. Bolje obaviješteni, stariji stanovnici saumurski uvjeravali su da će •e gospođica Eugenija Grandet iz Saumura, pošto su Grandetovi i suviše mudri da bi dali da imanje ode iz. porodice, udati za sina gospodina Grandeta iz Pariza, bogatog vinarskog trgovca. Na to su privrženici Cru-chotovih i Grassinsovih odgovarali: »Prije svega, ova dva brata nisu se ni dvaput vidjela za trideset godina. Poslije, gospodin Grandet iz Pariza cilja na visoko za svog sina. On je kmet jednog kvarta, narodni poslanik, pukovnik u narodnoj gardi, sudac trgovačkog suda; on uv odriče Grandetovih iz Saumura, i namjerava da se (»rodli s kakvom vojvodskom porodicom po milosti Napolconovoj«. Sto se sve nije govorilo o jednoj nasljednici o kojoj se pričalo na dvadeset milja unaokolo, pa čak i u putničkim kolima od Angersa do Bloisa zaključno! Početkom 1818. cruchotovei dobiše znatnu prevagu nad grassinsovcima. Froidfonsko dobro, poznato sa svoga parka, divnog zamka, majura, rijeka, jezera, šumu, u vrijednosti tri miliona, izložio je prodaji mladi tuarkiz de Froidfond, primoran da pretvori u novac «voju imovinu. Bilježnik Oruchot, predsjednik Crsuchot, opat Cruchot, potpomognuti svojim pristalicama, spriječili su da se ovo dobro prodaje na male dijelove. Bilježnik zaključi s mladim Čovjekom sjajnu pogodbu, uvjerivši ga da bi se morali voditi bezbrojni sporovi protiv kupaca dok bi se novac od njih naplatio; bolje hi bilo prodati sve ukupno gospođinu Grandetu, Čovjeku koji ima novaca i koji je u stanju da položi sve u gotovu. Na taj način lijepa markiska baština froidfonska prešla je iu svojinu gospodina Grandeta, koji je, na veliko čudo Saumura, isplatio s izvjesnim odbitkom, po-Nlijo izvršenih formalnosti. O ovoj stvari pričalo se čak

!•

u Nantesu i Orleansu. Gospodin Grandet ode da vidi svoj zamak, koristeći se jednim dvokolicama koja su se tamo vraćala. Pošto je kao gospodar razgledao ovo svoje imanje, on se vrati u Saumur, uvjeren da je svoj novac uložio po dvadeset pet posto, i zanesen divnom mišlju da froidfonsku baštinu zaokrugli, ujedinivši sa njom sva svoja dobra. Zatim, da bi ponovo napunio svoju gotovo ispražnjenu kasu, on se riješi da isiječe do kor-jena svoje šume, svoje zabrane i da iskoristi topole na svojim livadama.

Sad je lako razumjeti svu važnost ovih riječi: kuća gospodina Grandeta je bezbojna, hladna, nijema u gornjem kraju varoši, zaklonjena razvalinama bedema. Stubovi i luk kapije bili su, kao i kuća, načinjeni od pješčara, bijelog kamena iz okoline Loire, i tako mekog da je prosječno trajao jedva dvije stotine godina. Nejednake i česte rupe, koje su klimatske nepogode čudnovato izdubile, davale su kapiji izgled crvastog kamena francuske arhitekture i neku sličnost s tamničkim kapijama. Iznad luka bio je dugačak niski reljef od tvrdog kamena, koji je predstavljao četiri godišnja vremena, s figurama već najedenim i sasvim crnim. Nad ovim niskim reljefom pruža se vijenac iz kojega su izbijale neke biljke slučajno nanesene: žute hvoje, poponci, ladoleži, bokvice i jedna mala trešnja, već dosta visoka. Kapija od teške hrastovine, mrke boje, isušena, sva ispucala, slaba na prvi pogled, držala se čvrsto svojim gvozdenim klincima koji su pravili simetrične šare. Četvrtasta rešetka, mala, ali s čestim i zarđalim šipkama, nalazila se na sredini manjih vrata i služila je, tako reći, kao motiv čekiću, koji je bio za nju pritvrđen prstenom i udario u iskrivljeno lice jednog klina. Ovaj čekić duguljastog oblika, vrsta onih koje su naši preci nazivali *žafc-marima*, ličio je na veliki znak čuđenja; kad bi ga pažljivo razgledao, starinar bi našao na njemu tragove jednog smiješnog lika koji je nekad predstavljao i koji se

20

itijjim upotrebom izlazio. Kroz malu rešetku, koja je namijenjena za raspoznavanje prijatelja za vrijeme građinskih ratova, radoznali čovjek mogao je vidjeti, u tlu mrklog i zelenog svoda, nekoliko trošnih stepenica koje su vodile u bašču živopisno okruženu debelim vlažnim zidovima, obraslim zakržljanim šibljem. Ovi zidovi (ili) zidine bedema, na kojima su se dizale bašče obilne kuća. U prizemlju kuće najglavnija soba je bila

"miru, čiji se ulaz nalazio pod svodom velike kapije.

Ili njih znaju svu važnost dvornice u varošicama an-

i iklim, tourenskim i beriskim. Ona je u isti mah predio, hljap, salon, kabinet, budoar, trpezarija; ona je pozornica domaćeg života, zajedničko ognjište. Tu je obližnji Inju«* dvaput godišnje išao gospodina Grandeta; tu su i ukupci, župnik, sreski načelnik, vodeničarski inženjer. Ova dvornica imala je dva prozora koji su gledali na ulicu i bila je popođena daskama; odozgo do stropa bila je pokrivena sivom drvenom oblogom, s ankluni Sarama; tavan je bio sastavljen iz vidljivih greda, inliorter sivo obojenih, a prostor između njih bio je ispunjen (i) požutjelim krečom. Jedan stari bakarni sat, iša-inii inbeskama, stajao je kao ukras na najvišoj izvišini kuminu od bijelog kamena, na kome je bilo zrcalo koje o gledalo sa čijih se ivica, koso isječeni, da bi hlu nluclu vidjela debljina, odbijala tanka pruga svjetlo»li duž jodne gotske dekoracije od demaskiranog čelika, i i'bjio M.ranc kamina stajao je po jedan dvokraki svijee-ulnk od pozlaćenog bakra za dvojaku upotrebu: kad se 'liiiiui ruže, koje su služile kao tanjirići, i čija je glavna .■■■.mi bila uglavljena u postolje od plavičastog mramora i ukrasno starim bakrom, ovo postolje obrazovalo je

li-čnjnk za obične dane. Stolice starinskog oblika bile su provučene tkaninama koje su predstavljale prizore i liHfontuineovih basana; ali je trebalo znati pa pogodili ftlu predstavljaju; tako su se teško raspoznavale izbljedjele boje i slike pune zakrpa. U sva četiri ugla ove

21

dvornice nalazili su se dolapi s prljavim policama, jedan stari stol za kartanje, čija je gornja površina predstavljala šahovsku tablu, bio je namješten u udubljenju između dva prozora. Iznad ovog stola visio je ovalan barometar, s crnim pervazom, i ukrašen trakama od pozlaćenog drveta, na kome su se muhe tako nepristojno zabavljale da su od pozlate ostali samo vrlo sumnjivi tragovi. Na zidu prema kaminu dva pastela trebalo je da predstavljaju pretke gospođe Grandet, staroga gospodina de La Bertelliera, kao poručnika u francuskoj gardi, i pokojnu gospođu Gentillet, kao pastirku. Na prozorima su visile zavjese od turske crvene tkanine, prikupljene svilenim gajtanima sa crvenim kitkama. Ovaj ovako raskošan ukras, koji je tako malo odgovarao Grandetovim navikama, kupljen je zajedno s kućom, kao i ona gotska dekoracija, sat, vezene stolice, i dolapi od ružinog drveta. Kraj prozora, koji je bio najbliže vratima, nalazila se jedna slamna stolica, čije su noge ležale na podmetačima, da bi gospođa Grandet mogla kroz prozor vidjeti prolaznike. Šupljinu prozora ispunjavao je čekrk za predivo od divlje trešnje otrte boje, a odmah do njega bila je mala naslonjača Eugeniye Grandet. Ima petnaest godina kako dani gospođe Grandet i njene kćeri mirno protječu na ovom mjestu, u neprekidnom radu, od mjeseca aprila do mjeseca novembra. Prvog dana ovog posljednjeg mjeseca mogle su se premjestiti u svoj zimovnik, kraj kamina. Tek toga dana dopuštao je Grandet da se u dvornici naloži vatra, koja se po njegovoj zapovijesti gasila 31. marta, bez ikakvih obzira na prve hladnoće ranog proljeća ili na jesenje hladnoće. Jedna grijalica ispunjena žarom od kuhinjske vatre, koji je velika Nanona s mnogo vještine uspijevala da sačuva za njih, pomagala je gospođi i gospođici Grandet da provedu najhladnija jutra ili večeri mjeseca aprila i oktobra. Mati i kći održavale su u dobrom stanju sve rublje u

kući, i svoje dane upotrebljavale su tako savjesno na

22

uvuj pravi nadničarski posao da Je Eugenija, kad Je htjela du izveze kakvu ogrlicu svojoj materi, morala otkidali od svoga sna, i pri tom lagati ocu da bi dobila svi-Jfć'ti. Tvrđica je odavno uobičajio da svijeće dijeli svojoj kiteri i velikoj Nainoma, kao što je zorom dijelio Faruh i iinmirmice potrebne za dnevnu potrošnju.

Velika Nanona bila je možda jedino ljudsko stvo-

"iiji> kadro da podnese despotizam svoga gospodara.

¹ ijela je varoš zavidjela na njoj gospodinu i gospođi

i amdet. Velika Nanona, tako prozvana zbog svoga stasa

i) je iznosio pet stopa i osam palaca, služila je kod

■ i/indeta već trideset i pet godina. Mada je imala svega .-deset livara plaće, ipak su je smatrali za jednu od najbogatijih sluškinja u Saumuru. S ovih .šezdeset Hvalu, Medeći punih trideset i pet godina, stekla je "toliko du je tu skoro uložila kod bilježnika Cruchota četiri hiljude Hvara u doživotnu rentu. Ovaj rezultat duge i (»trajne štednje velike Nanone učini se svakom preko lujnru veliki. Sve sluškinje,, vidjeći da je ova jedna djevojka od šezdeset godina osigurala sebi kruh za svoje Mate dune, zavidjele.su joj, ne pomišljajući na to koliko je ona robovala dok je taj kruh zaslužila. Kada joj je bilo dvadeset i dvije godine, ova jedna djevojka itlydje nije mogla da nađe službu, toliko joj je iice bilo ml vratno; i ovo raspoloženje bilo je zaista vrlo nepravedno; njenom licu svako bi se divio da je bilo na ra-Uipiilma. kakvog grenadira; ali, vele ljudi, sve treba da jp uH svom mjestu. Primorana da napusti jedan sagof-JpII mnjur, na kome je čuvala krave, ona dođe u Sau-nuir, gdje potraži službu, s odvažnošću ljudi koji unaprijed pristaju na sve. Čiča Grandet pomišljao je u to dobu na ženidbu i htio je već da se okuci. On zapazi ovu djevojku koju su svi redom odbijali. Znajući, kao Klat! kučar, da procijeni tjelesnu snagu, on pogodi od kolike koristi može biti žensko stvorenje herkulskog stati«, krepko kao šezdesetogodišnji hrast na svome korije-

23

nu, razvijenih kukova, širokih pleća, kiridžijskih ruku i pošteno kao što je bila njena neporočna čednost. Ni bradavice koje su krasile ovo ratoborno lice, ni crveni obrazi, ni razvijene mišice, ni Nanonini dronjci nisu za-plašili kačara koji je još bio u godinama kad srce umije da zadrhti. On odjenu, obu, nahrani ovu jednu djevojku, daje joj plaću, i uputi je na posao, ne postupajući prema njoj suviše surovo. Zbog ovako lijepog prijema, velika Nanona plakala je u potaji od radosti i postade iskreno odana kačaru koji se, uostalom, dahijski koristio ovom njenom odanošću. Nanona je radila sve: kuvala, spravljala cijede, prala rublje na Loiri, donosila ga na svojim ramenima; ustajala zorom, lijegala kasno, goto-vila je jelo za vrijeme berbe svima nadničarima, nadgledala berače; čuvala je, kao vjerno pseto, blago svoga gospodara; najzad, imajući slijepo povjerenje u njega, pokoravala se bez roptanja njegovim najluđim čudima. One čuvene godine 1811, u kojoj je berba stala nečuvjenih muka, poslije dvadesetogodišnje službe, Grandet se riješi da daje Nanoni svoj stari sat, jedini poklon koji je ikad dobila od njega. Mada joj je davao svoju staru obuću (koja je sasvim pristajala na njenu nogu), ovu obuću nije bilo moguće smatrati kao neki tromjesečni poklon: toliko je bila poderana. Primorana nemaštinom, ova jedna djevojka postade takva tvrđica da je Grandet zavolje kao što čovjek zavoli pseto, i Nanona mirno dopusti da joj se navuče na vrat ogrlica sa šiljcima, čije ubode nije više osjećala. Ako je Grandet stekao hljeb s malo odviše štedljivosti, ona se nije tužila; ona je veselo učestvovala u higijenskoj koristi koju je donosio štedljivi način života u ovoj kući, u kojoj nikad niko nije bio bolestan. A poslije, Nanona je bila kao član porodice: ona se smijala kad se smijao Grandet, bila je nevesela, mrzla se, grijala se, radila je zajedno s njim. Koliko li je slatke nagrade bilo za nju u ovoj jednakosti! Nikad joj on nije predbacio kad bi u vinogradu ili

24

i-iii VOĆkom pojela koju breskvu, šljivu ili krušku. »De, unona, počasti se«, govorio joj je onih godina kad su

■ uranu god rodnom toliko savijale da su zakupci mo-
'■lll da ga bacaju svinjama. Za ovu seljanku, koja je

"Mvojoj mladosti navikla samo na rđavo postupanje, za

■■'u siroticu koja je primljena iz milosrđa, i dvosmisleni mijeh čiča-Grandetov bio je zrak jarkog sunca. Uosta-
i" in, u prostom srcu, u skućenoj pameti Nanoninoj bilo i' mjesta samo za jedno osjećanje i jednu misao. Za i'
»•iljed.njih trideset i pet godina ona je vječito zamišljala I IP u onom trenutku kad je došla pred radionicu go-

■ milinu Grandeta, bosonoga, u dronjcima, i neprestano
i joj bile u ušima kačaireve riječi: »Šta hoćeš, dijete
nje?« I njena je zahvalnost ostala vječito ista. Ponekad

■(liandēt, kad pomisli da ovo jedno stvorenje nije ni-

i ni čulo iole blagu riječ, da ne poznaje nijedno od onih

i iržnih osjećanja koje žena izaziva, i da može jednog

•i uiii otići bogu na istinu nevinije no što je bila i sama

Djeвица Marija, ponekad bi Grandet, obuzet sažaljenjem,

gledajući je rekao: »Sirota Nanona!« Na njegov uzvik
 tlttni ga je djevojka uvijek pogledala nekim neodređe
 nim pogledom. Ove riječi, ponavljane s vremena na vri
 jeme, stvorile su odavno lanac trajnog prijateljstva, ko
 me je svako novo saučesće dodavalo po jednu kariku.
 Ovo sažaljenje u Grandetovom srcu, primano tako bla-
 HHMliirno od ove stare djevojke, imalo je u sebi nečega
 Ugaonoga. Ovo okrutno sažaljenje jednoga tvrđice, koje
 je budilo tisuću zadovoljstava u srcu staroga kačara,
 bilo je, međutim, za Nanonu vrhunac sreće. Ko neće ta-
 hnder reći: »Sirota Nanona!« Bog će poznati svoje an-
 rtele po izrazu njihovog glasa i njihove tajanstvene tuge.
 U Kaumuru je bilo mnogo kuća u kojima se prema mla
 dima bolje postupalo, ali gospodari tih kuća nisu pri
 svem lom bili nimalo zadovoljili sa svojom poslugom.
 Olutla ova druga riječ: »Sta to rade Grandetovi s njih
 vom velikom Nanonom, te im je tako odana?« Ona bi za

25

njih u vatru skočila. Njena kuhinja, čiji su prozori s rešetkama gledali u dvorište, bila je uvijek u redu, čista, hladna, prava pravcata kuhinja tvrđice u kojoj ništa nije smjelo da propadne. Kad opere sudove, pokupi ostatke od jela, ugasi vatru, Nanona je ostavljala kuhinju, koju je od dvornice odvajao jedan hodnik, i dolazila je svojim gospodarima da prede kudelj. Jedna jedina svijeća bila je dovoljna cijeloj porodici za jedno veče. Sluškinja je spavala u dnu ovog hodnika, u jednom čumazu u koji je svjetlost dolazila kroz jedan prozorčić. Njeno čelično zdravlje dopuštalo joj je da bez ikakvih posljedica stanuje u ovoj jami, iz koje je mogla čuti i najmanji šum u mrtvoj tišini koja je i danju i noću vladala u ovoj kući. Morala je, kao pas čuvar, da'ispava'samo s jedinim uhom i da se odmara budna.

Po slici dvornice, u kojoj se ogledao sav domaći
 raskoš, može se unaprijed naslutiti golotinja gornjih
 spratova.

Godine 1818, pred veče, u polovini mjeseca novembra, velika Nanona naloži vatru prvi put. Jesen je bila vrlo lijepa. Taj dan bio je svečan dan, za koji su vrlo dobro znali i Cruchotovci i Grassinsovci. Zato su se ovo šestoro suparnika i spremali da dođu, naoružani od glave do pete, da se sukobe u dvornici i nadmaše jedni druge u dokazima prijateljstva. To jutro cio Saumur je vidio gospođu i gospođicu Grandet kad su u pratnji Nanone išle u župnu crkvu na službu, i svi se sjetiše da je tog dana rođendan gospođice Eugenije. Zato bilježnik Cruc-hot, opat Cruchot i gospodin K. de Bonfons, kad su otprilike mislili da su Grandetovi večerali, pohitaše da stignu prije Grassinsovih da čestitaju gospođici Grandet. Sva trojica nosili su ogromne kite cvijeća, nabranog u njihovim baščicama. Drške cvijeća, koje je predsjednik htio da da, bile su vrlo vješto uvijene trakom bijele svile sa zlatnim resama. To jutro gospodin Grandet, kao i uvijek o znamenitom danu rođenja Eugenijinog, došao

26

Jp k njoj dok je još bila u postelji, i svečano joj dao svoj roditeljski poklon, koji se od trinaest godina naovamo nastojao od jedne rijetke zlatne pare. Gospođa Grandet obično je davala svojoj kćeri zimsku ili ljetnu haljinu, prema prilikama. Ove dvije haljine i zlatnici koje je (loliijala o novoj godini i o rođendanu od svoga oca do-MoNili su Eugeniji mali godišnji prihod od sto talira otprilike, koji je ona gomilala na Grandetovo zadovoljstvo. Zar to nije bilo prenositi svoj novac iz jedne kase »i drugu i, tako reći, na nježan način navikavati na tvr-rilčenje svoju nasljednicu od koje je Grandet ponekad tražio račun o njenom blagu koje je ranije povećavala porodica njene majke, govoreći joj: »To će biti tvoj svad-'•' ni *dvanaestak*.« Dvanaestak je starinski običaj koji • Još strogo i s pobožnošću održava u nekim krajevi-■" • u centru Francuske. U okrugu Berry i Anjou, kad kakva djevojka udaje, njena porodica ili porodica nje-"■i[muža daje joj kesu u kojoj se nalazi, prema imovnom stanju, dvanaest, ili dvanaest dvanaestina, ili dva-nm<Nl stotina komada srebrnog ili zlatnog novca. Ni naj-■Irnmušnija Čobanka neće se udati bez dvanaestka, pa Ina bio sav od bakarnog novca. Još i sada se govori u Ifmoudunu o ne znam kakvom dvanaestku koji je dobila nekakva bogata nasljednica, i koji se sastojao od sto ■ ■ Inli'sol i četiri portugalska zlatnika. Papa Klement VII, i i U' Katarine Medicijeve, dao je svojoj sinovici, kad se o' Invala za Henrika II, dvanaest zlatnih antičkih me-i Uilju od vrlo velike vrijednosti. Za vrijeme večere, vrlo raspoložen Sto mu je njegova Euginija ljepša u novoj haljini, otac je uzviknuo: »Pošto je danas Eugenijin dan, da naložimo vatru! To će slutiti na dobro«.

-■ ■ Gospođica će se zacijelo udati ove godine — ref«< velika Nanona, odnoseći ostatke jedne guske, tog liui"arKkog fazana.

— Ja ne vidim za nju u Saumuru prilike — odgovori gospođa Grandet gledajući plašljivo u svoga muža,

što je, kad se imaju na umu njene godine, svjedočilo o potpunom bračnom ropstvu u kome je ova jadna žena živjela.

Grandet pogleda svoju kćer i veselo reče: »Danas je djetetu dvadeset i tri godine; moraćemo se uskoro pobrinuti za nju.«

Eugenija i njena mati nijemo se pogledaše i razumjedoše se.

Gospođa Grandet je bila suha i slaba žena, žuta kao dunja, nespretna, spora; jedna od onih žena koje kao da su stvorene da se prema njima rđavo postupa. Imala je krupne kosti, veliki nos, veliko čelo, krupne oči, i na prvi pogled nešto malo sličnosti s prozuklirn voćem, u kome nema više ni slasti ni soka. Zubi su joj bili crni i rijetki, usta okružena borama, a donja vilica šiljata i povijena naprijed. To je bila krasna žena, prava kći Bertellierovih. Opat Cruchot znao je da nađe nekoliko prilika da joj kaže da nije ružna i ona je to vjerovala. Njena anđeoska blagost, strpljenje jednog insekta kog djeca muče, rijetka pobožnost, postojana mirnoća njene duše, dobro srce, sve je to izazivalo opće saučešće i poštovanje. Njen muž joj nikad nije dao odjednom više od šest franaka za njene troškove. Mada je izgledala smiješna, ova se žena, koja je u mirazu i nasljeđu donijela gospodinu Grandetu preko tri stotine hiljada franaka, vječno osjećala tako duboko ponižena zavisnošću i ropstvom, protiv koga joj dobrotu njene duše nije dopuštala da se buni, da nikad nije zatražila nijedne pare niti ikad učinila kakvu primjedbu na akta koja joj je bilježnik Cruchot podnosio na potpis. Ova nerazumna i potajna ponositost, ova plemenitost duše koju je Grandet stalno potejenjivao i vrijeđao, preovlađivala je u ponašanju ove žene. Gospođa Grandet nosila je stalno haljinu od zelenkaste svile koja joj je obično trajala po godinu dana; imala je veliku bijelu pamučnu maramu, slanini šešir i gotovo nikad nije bila bez kecelje od crne

28

- U! Kuko je rijetko izlazila iz kuće, obuću je malo ci-ila, Najzad, nikad ništa nije tražila za sebe. Zato je i ulet, obuzet katkad grižnjom savjesti pri pomisli da uiiogo vremena prošlo od onog dana kad je svojoj i duo Šest hiljada franaka, pri prodaji svoje godišnje 10 uvijek ugovarao da se i njegovoj ženi da kakav i poklon. Tih četiri-pet zlatnika od Holanđana ili Bel-i iica, kupaca Grandetovog vina, bili su najsigurniji i inji prihod gospođe Grandet. Ali, kad bi primila lili pet zlatnika, muž bi joj često rekao, kao da im .ii,s;i bila zajednička: »Molim te, pozajmi mi koji fra-¹ •■, A jadna žena, sretna što može učiniti nešto za j'ika koga joj je ispovjednik predstavljao za gospo-i, davala mu je, u toku zime, po nekoliko talira od ■H koji je dobila. Kad bi izvadio iz džepa pet fra-m koje je mjesečno davao na sitnice, na konac, igle »letu svoje kćeri, Grandet je, pošto je zakopčavao i, redovno pitao svoju ženu: »A ti, mama, treba li Sto?«

— Vidjeću — odgovarala je gospođa Grandet s osje-■ o i i j l ma materinskog dostojanstva.

Uzalud sve to blagorodstvo! Grandet je mislio da |i< plemenit prema svojoj ženi. Zar filozofi koji nailaze u i Nunonc, gospođe Grandet, Eugenije, ne mogu s .om reći da je ironija osnovni karakter proviđenja? Ujo ove večere, na kojoj je, prvi put, bilo riječi o > nijinoj udaji, Nanona ode u sobu gospodina Gran-i du donese bocu kasisa, i silazeći niz stepenice i li) no pade.

Glupačo jedna — reče joj gospodar — zar i ti

.1.1 pa. lliēS, ti?

Pa zbog one stepenice, gospodine, što se klati. Pravo kaže Nanona — reče gospođa Grandet. odavno je trebalo da je popravite. Juče Eugenija umalo da nije uguanula nogu na njoj.

29

•Na — reče Grandet' Nanoni videći da je saivism preblijedila — pošto je danas Eugenijin rođendan, i zato što umalo nisi pala, uzmi čašicu kasisa.

•Bogami, i zaslužila sam je — reče Nanona. — Mnogi bi na mome mjestu razbio bocu; ali ja bih je sačuvala pa ma razbila lakat.

•Sirota Nanona! — reče Grandet nalijevajući joj kasis.

•Da se nisi ubila? — upita Eugenija gledajući je sa saučešćem.

— Nisam, zadržala sam se.

— E, pošto je danas Eugenijin rođendan, popra-
viću vam tu stepenicu. To je zato što vi ne umijete da
stanete nogom u kraj gdje se stepenica još drži.

Grandet uze svijeću, ostavi ženu, kćer i sluškinju bez druge svjetlosti do one s ognjišta na kome je buk-tao plamen, i ode u odžakliju po daske, čavle i alat.

•Hoćete li da vam pomognem? — doviknu mu Nanona kad je čula da kuca po stepenicama.

•Ne treba! ne treba! umijem ja i sam — odgovori nekadašnji kačar.

U trenutku kad je Grandet lično popravljao svoje crvotočne stepenice i zviždukao sjećajući se svojih mladih godina, zakucaše na vratima Cruchotovi.

•Jeste li to vi, gospodine Cruchot? — upita Nanona gledajući kroz rešetku.

•Mi smo — odgovori predsjednik.

Nanona otvori vrata i svjetlost s ognjišta, koja se odbijala pod svodom, pomože Cruchotovima da spaze ulaz od dvornice.

•A! vi nam dolazite na čestitanje — reče im Nanona, osjetivši miris cvijeća.

•Izvinite, gospodo — viknu im Grandet kad je poznao glas svojih prijatelja — sad ću ja! Ja se ne stidim, ja sam popravljam jednu stepenicu na svom stepeništu.

30

— Molim, molim, gospodine Grandet! *Ugljenar je /i mftf u svojoj kući* — odgovori poslovicom predsjednik, nmljući se sam svojoj aluziji koju niko nije razumio. Ciospođa i gospođica Grandet ustadoše. Tada pred-pjnrnlk, koristeći se pomrčinom, reče Eugeniji: »Hoćete li mi dopustiti, gospođice, da vam na današnji dan va-i ■ ,H rođenja poželim mnogo sretnih godina i zdravlje i ■ < J »} vas je dosad poslužilo?«

On joj pruži veliku kitu cvijeća rijetkog u Saumu-m, /alim je uze za ruke i poljubi je s obje strane vra-t« , n ljubaznošću od koje se Eugenija zastidje. Tako »p predsjednik, koji je ličio na dugačak zarđali klin, ii'lviiiruo.

Molim vas, samo izvolite — reče Grandet ula-

i Vi, bogme lijepo, gospodine predsjedniče! Valj-
iio Sto je svečan dan?

Znate, pored gospođice — odgovori opat Cruchot 'I ući svoju kitu cvijeća — svaki dan bio bi za ■ sinovca svečan dan.

l'iat poljubi Eugeniju u ruku. Sto se tiče bilježnika

" ii <> l.a, on prosto poljubi djevojku u oba obraza i
Gledaj ti nje kako raste! Svake godine dvanaest

■ Kl'it«.

(nt.nviviši svijeću pred satom, Grandet, koji nije ni-h«<l napuštao neku šalu i nesnosno je ponavljao kad mu KP uMi i i la lijepa, reče: »Pošto je danas Eugenijin rođen-ilm, y.M|>!i!imo velike svijećnjake!«

On brižljivo skide krakove sa svijećnjaka, metnu n« dvuki stup po jedan tanjirić, uze iz Nanoninih ruku novu svijeću, čiji je kraj bio uvijen papirom, metnu je U Kvljećnjak, utvrdi je, zapali, i sjede pored svoje žene, (li'iUtjući naizmjenice svoje prijatelje, svoju kćer, i oba »sijećnjaka. Opat Cruchot, omalen pun, dežmekast, s ri-rtom l (.Jatkom vlasuljom, lica kao u stare kartaške, ispruži hvoje noge obuvene u glomaznu obuću sa srebrnim luipčmna i reče: »Grassinsovi nisu došli?«

31

•Nisu još — reče Grandet.

•Ali će doći? — upita stari bilježnik, kriveći svoje lice, puno rupa kao kašika kojom se kupi pjena.

•Nadam se — ■ odgovori gospođa Grandet.

•Jeste li gotovi s berbom? — upita Grandeta predsjednik de Bonfons.

"— Sasvim gotov — reče mu stari vinogradar, i ustade dč« se prošeta po dvornici, ispravljajući prsa oholo kao što su bile ohole i njegove riječi: sasvim gotov! Hodajući tako, on spazi kroz vrata hodnika što vodi u kuhinju veliku Nanonu kako sjedi kraj vatre i pri svijeći se sprema da prede, da ne bi sjedjela s gostima. — Na-nona — ■ reče on izišavši u hodnik — odmah da si ugasila vatru i svijeću pa da sjediš s nama. Hvala bogu! u dvornici ima dovoljno mjesta za sve nas.

•Ali, gospodine, imaćete goste.

•A zar ti nisi što i oni? I oni su od Adamovog koljena kao i ti.

Grandet se vrati predsjedniku i reče mu: »Jeste li vi prodali svoje vino?«

•Bogami, nisam, neka stoji. Danas je dobro, ali će za dvije godine biti bolje. Kao što znate vlasnici su se zarekli da održe ugovorene cijene, i Belgijanci ga ove godine neće dobiti pošto hoće. Ako odu, neka ih; vratiće se.

•Tako je, samo držimo se dobro — reče Grandet tonom od koga predsjednik uzdrhta.

•Da nije u pogodbi? — pomisli Cruchot.

U taj mah udar zveMra objavi Grassmsove, i njihov dolazak prekide razgovor koji su započeli gospođa Grandet i opat.

Gospođa de Grassins je jedna od onih omaljenih žena, živahnih, punih, bijelih i rumenih, koje su ostale mlađe i u svojoj četrdesetoj godini zahvaljujući palanačkoj samostanskoj umjerenosti i svom besprijekornom životu. One su kao one posljednje pozne ruže koje je

32

lirljnl.no vidjeti, ali čije krunice imaju u sebi nečega liHtlnog i čiji miris nije više tako jak. Ona se oblačila doHlu lijepo, poručivala je haljine iz Pariza, davala je ton Saumuru i priređivala je večernje zabave. Njen mu?., bivši kapetan u carskoj gardi, teško ranjen u bitki U i ni Auslerlitz i penzioniran, sačuvao je pored svega hvof-i poštovanja prema Grandetu, svoju vojničku iskre-

KOHI.

Dobro večer, Grandet — reče on vinogradaru dr-Jt»iM nm ruku i gledajući kao s neke visine, što je uvi-i*-k jako ponižavalo Cruchotove. — Gospođice — reče -Mtlm Eugeniji, pošto se pozdravio s gospođom Grandet vi ste uvijek lijepi i dobri, i ja zbilja ne znam što i| vinu čovjek mogao poželjeti. — Zatim joj predade i'-dno sanduče, koje je nosio momak, i u kome je bila nuka vrsta vrijesa s Capa, cvijeće skoro doneseno u il vropu i vrlo rijetko.

< iospođa de Grassins poljubi Eugeniju vrlo srdačno, mitova se s njom i reče joj: »Adolphe je uzeo na sebe 'Ui vam preda moj mali poklon«.

.Irdun povisok mladi čovjek, plav, blijed i tanak, ■ in Bli i otmjenog ponašanja, po izgledu stidljiv, ali koji :■• potrošio u Parizu, kuda je bio otišao da uči prava, uBin do deset hiljada franaka preko redovnog izdrža-tmjn, priče Eugeniji, poljubi je u oba obraza i pruži i i| Uovččić za rad, u kome su svi predmeti bili pozla-iii, prava bazarska roba, iako je na kovčeviću bio i;ilt, Na dosta lijepo urezanim gotskim pismenima E. G., po kojima se moglo misliti da je poklon skupocjen. Kad II« je otvorila, na Eugeniji se opazi ona neočekivana i juilpti i i u radost, od koje djevojke porumene, zatrepse i u/drhte od zadovoljstva. Ona pogleda u oca, kao da je ljljuln znati smije li primiti poklon, i gospodin Grandet trčt* jedno »Uzmi, kćeri!« s izrazom koji bi proslavio liikvo/!a glumca. Cruchotovi ostadoše preneraženi kad nprnzlfir radostan i ljubazan pogled kojim je Adolpha de

-i Kiiijenlja Granac

33

Grassinsa pogledala nasljednica, za koju je ovako bogatstvo bilo nešto nečuveno. Gospodin de Grassins ponudi Grandeta burmutom, uze ga i sam malo, skinu prstom zrna koja su pala na traku ordena Legije Časti, udjeve-nu u rupicu njegovog plavog kaputa, zatim pogleda Cru-chotove pogledom koji kao da je govorio: »Da vidim šta ćete na ovaj udarac!« Gospođa de Grassins pogleda u plave vaze u kojima su bile kite cvijeća Cruchotovih, tražeći njihove poklone s izvjestacenom srdačnošću žene koja umije da se ruga. U ovoj tugaljivoj prilici opat Cruchot pusti društvo da posjeda oko vatre i ode s Gran-detom u dno dvornice. Kad su ova dva starca došla do prozora koji je bio najviše udaljen od Grassinsovih, svećenik reče tvrdici na uho: »Ovi ljudi bacaju novac kroz prozor«.

•Ako, kad pada u moj podrum — odgovori stari vinogradar.

•Da ste htjeli dati vašoj kćeri zlatne makaze, vi biste bili u stanju da to i učinite — reče opat.

•Ja joj dajem nešto bolje od makaza — odgovori Grandet.

•Moj je sinovac pravi zvekan — pomisli opat gledajući u predsjednika, čija je razbarušena kosa još pojačavala neprijatan utisak njegovog crnomanjastog lica. — Zar nije i on mogao izmisliti kakvu sitnicu koja bi se dopala?

•Mi ćemo s vama da igramo karte, gospođo Grandet — reče gospođa de Grassins.

•Pa kad smo svi ovdje, možemo se podijeliti u dvije partije.

•Pošto je Eugenijin rođendan, igrajte svi zajedno tombole — reče čiča Grandet — i djeca će s vama. — Nekadašnji kačar, koji nikad nikakvu igru nije igrao, pokaza na svoju kćer i Adolpha. — De, Nanona, namjesti stolove.

34

•Mi ćemo vam pomoći, gospođice Nanona — reče vi-Hclo gospođa de Grassins, sva radosna što je obradovala Eugeniju.

•Nikad u svome životu nisam bila tako zadovoljna - reče joj nasljednica. — Nikad nigdje nisam vidjela tuko što lijepo.

■— Adolphe ga je sam izabrao i donio iz Pariza — ii-("-i' joj na uho gospođa de Grassins.

- Samo tako, prokleta spletkasice! — govorio je n Nihi predsjednik — ako kadgod ti ili tvoj muž dođete jii ni sud, nećete olako proći.

Bilježnik, koji je sjedio u jednom uglu, gledao je ni i no opata, govoreći u sebi: »Grassinsovima je sva muka uzalud; moje imanje, imanje moga brata i moga »Inovca iznosi ukupno milion i sto hiljada franaka. (iiiiHsinsovi najviše da imaju polovinu od toga, a uz to imaju kćer. Mogu poklanjati šta hoće! I nasljednica i pokloni, sve će to jednog dana biti naše«.

U osam i po sati uveče dva stola su bila raspred-mli'iia. Lijepoj gospođi de Grassins ispalo je za rukom ii« Mvoga sina posadi do Eugenije. Učesnici ovog vrlo /fliilmljivog prizora, iako je izgledao sasvim običan, dr-■/fi-i pred sobom šarene kartone sa ispisanim brojevima, I komade plavog stakla, pretvarali su se da slušaju šale »luro; bilježnika, koji nijedan broj nije izvukao a da ga nlrj pratio kakvom primjedbom; ali svi su mislili na niillone gospodina Grandeta. Stari kačar, pun taštine, piointrao je ružičasta pera, novu haljinu gospođe de UiHNNins, marcijalnu glavu bankarovu, glavu Adolphovu, prrcI.Njednika, opata, bilježnika, i govorio je u sebi: »Svi mi ilo:"; I i zbog mojih talira. Dolaze zbog moje kćeri, iako Im Je ovdje dosadno. Ne! neće je dobiti ni jedni ni drugi, u »vi mi služe kao harpune za ribolov!«

Ova porodična veselost u ovom starom sivom salonu, slabo osvjetljenom dvjema svijećama; smijeh, uz u v i j a n j e Nanoninog čekrka, iskren jedino na Eugeniji-

««

35

nim usnama ili na usnama njene majke; niskost spojena s tako velikim interesima; djevojka, slična pticama koje su žrtve svoje velike cijene njima nepoznate, djevojka oko koje su se otimali i koji su svakom prilikom davali dokaza o svome prijateljsstvu u koje je ona vjerovala: sve je to doprinosilo da ovaj prizor bude tužno smiješan. Uostalom, nije li ovo jedan od onih prizora koji se vide u svima vremenima i na svima mjestima samo sveden na svoj najprostiji vid? Grandet, koji je isko-rišćavao lažnu odanost ovih dviju porodica i izvlačio ogromne koristi, izdizao se iznad ove drame i osvjetljavao je. Nije li to bio jedini moderan bog u koga ljudi vjeruju, Novac, u svoj sili svojoj, izražen jednom jedinom fizionomijom? Duševna osjećanja života zauzimala su tu tek drugo mjesto: ona su se nalazila u tri čista srca, u srcu Nanoninom, Eugenijinom i u srcu njene majke. Međutim, koliko neznanja u njihovoj prostodušnosti! Eugenija i njena mati nisu ništa znale o Gran-detovom imanju, sudile su o životu po svojim nepotpunim pojmovima, i nisu ni cijenile ni prezirale novac, jer su bile naviknute da budu bez njega. Njihova osjećanja, potištena bez njihovog znanja, ali ipak živa, i po-vučena njihovog života činila su ih zanimljivim izuzecima u ovom skupu ličnosti, čiji je život bio isključivo materijalan. Da, užasna udesa čovjekovog! Nema nijedne sreće njegove koja ne dolazi od kakvog neznanja! U trenutku kad je gospođa Grandet dobila na tom-boli osamdeset para, najveći dobitak koji se ikad vidio u ovoj dvornici, i dok se velika Nanona smijala od za-dovoljstva videći kako gospođa zgrče ovu veliku sumu, na kućnim vratima odjeknu jak udarac zvekira i začu se tako velika lup a da žene skočiše sa svojih stolica.

— Taj što tako Tupa nije iz Saumura — reče bilježnik.

36

— Ko je još vidio da se tako kuca! — reče Nanona.
— Da neće da nam razbiju vrata?

— Ko to, do đavola, može biti? — uzviknu Grandet.

Nanona uze jednu svijeću i ode da otvori; za njom ode i Grandet.

— Grandet! Grandet! — uzviknu njegova žena, koja obuzeta nekim neodređenim osjećanjem straha, poletje vratima dvornice.

Svi se igrači zgleđaše.

— Kako bi bilo da i mi iziđemo? — reče gospodin

■ li- Crassins. — Ovo mi se lupanje čini sumnjivo.

Gospodom de Grassinis jedva stiže da spazi lice jednog čovjeka, za kojim je išao nosač koji je nosio

■ Iva ogromna sanduka i vukao ručne torbe. Grandet se
iiH glo okrenu svojoj ženi i reče joj: »Gospođo Grandet,
idite i nastavite tombolu. Ostavite me da čujem šta hoće
CoH podin«. Zatim živo zatvori vrata dvornice, u kojoj
ii/ i emireni igrači ponovo posjedaše na svoja mjesta, ne
HHH luvljajući igru.

• Da li je neko iz Saumura, gospodine de Grassin-i e? — upita ga žena.

• Nije, neki putnik.

• Mora da je iz Pariza. Tako je — reče bilježnik v«(1r'1 svoj stari, dva prsta debeo sat koji je ličio na nului holandsku laču — devet je sati. Vidite li vi kako "vtt poStanska kola nikad ne zakasne.

Da li je mlad taj gospodin? — upita opat Cru-

• hol

Jeste — odgovori gospodin de Grassins. — Nosi >m fiolmm prtljag koji je težak najmanje tri stotine lilhjunna.

Nema Nanone da se vrati — reče Eugenija.

To je zacijelo neki vaš rođak — reče pred-

MJM(11111< .

Mnjdote da nastavimo igru — reče blago gospođa (trniulct. — I'o glasu sam poznala da je gospodin Gran-

37

det zlovoljan; moMa umi neće biti pravo afeo primijeti da govorimo o njegovim stvarima.

— Gospođice — reče Adolphe Eugeniji, koja je sje-
djela do njega — to će bez sumnje biti vaš rođak Gran-
det, vrlo lijep mladić koga sam vidio na igranci kod
gospodina de Nucingena. — Adolphe ne reče ništa više

jer mu mati stade na nogu; ona zatim glasno zatraži od njega deset para za ulog, i tom prilikom reče mu na uho: »Šuti, šmokljane!«

U tom trenutku vrati se Grandet bez Nanone, čiji su se koraci s nosačevim koracima čuli na stepenicama. Za njim je išao putnik koji je od prije nekoliko trenutaka probudio toliko radoznalosti i tako živo zanimao sve mašte da se njegov dolazak u ovu kuću i njegova iznenadna pojava među ovim gostima može sravnati s ulaskom puža u košnicu, ili s ulaskom pauna u kakav zabačen seoski živinarik.

— Sjedite pored vatre — reče mu Grandet.

Prije no što je sjeo mladi stranac pozdravi vrlo otmjeno prisutne. Ljudi ustadoše da odgovore na pozdrav učtivim poklonom, a žene dubokim klanjanjem.

•Vama je svakako hladno, gospodine? — reče gospođa Grandet — možda dolazite iz ...?

•Eto što su ti žene! — reče stari vinogradar prekidajući čitanje jednog pisma koje je držao u ruci — pustite gospodina da se odmori.

•Ali, oče, gospodin možda želi nešto — reče Eugenija.

— On ima jezik — odgovori oštro vinogradar.

Ove riječi iznenadile su samo nepoznatog. Ostale

ličnosti su bile naviknute na starčevo despotsko ponašanje. Pri svem tom, kad su ova dva pitanja i ova dva odgovora pala, nepoznati ustade, okrenu leđa vatri, diže jednu nogu da zagnij« đon, na svojoj obući i reče Eugeniji: »Hvala lijepo, draga rođako, ja sam ručao u Tour-

38

•MI. I ne treba mi ništa«, doda on gledajući Grandeta, rak nisam nimalo umoran«.

— Gospodin dolazi iz prijestonice? — upita gospođa de Grassins.

Gospodin Charles, tako se zvao sin gospodina Grandeta iz Pariza, kad je čuo ovo pitanje, uze mali lornjon U o j i inu je na lancu visio o vratu, prisloni ga na desno oko da razgleda i ono što je bilo na stolu i ličnosti koje mi oko njega sjedjele, zagleda vrlo drsko gospođu de Grassins i pošto je sve vidio, reče joj: »Da, gospođo, VI igrate tombole, draga strino«, doda on, »nastavite, molim vas, igra je vrlo zanimljiva, nemojte je napi iftu ti ...«

•Znala sam ja da je to rođak — mislila je u UH ti l gospoda de Grassins, pogledavajući ga ispod oka.

•Četrdeset i sedam! — viknu stari opat. — Bilje-7.11 r, gospođo de Grassins, vi imate taj broj?

Gospodin de Grassins metnu staklo na tablu svoje !.nui> koja je, obuzeta tužnim predosjećanjem, motrila na- Ir.injencu na rođaka iz Pariza i na Eugeniju, i ne misleći n« tombolu. S vremena na vrijeme mlada je nasljednica kradom pogledala svoga rođaka, i bankareva žena lako j»i mogla u tim pogledima opaziti *crescendo* čuđenja ili radoznalosti.

Gospodin Charles Grandet, lijep mladić od dvadeset I dvije godine, bio je u ovom trenutku u neobičnoj HiijirolnosU s ovim dobrodušnim palančanima, koje je V«e njegovo aristokratsko ponašanje prilično vrijeđalo, I koje su svi pažljivo proučavali da bi mu se kasnije fnon! podsmjehivati. Ovo je potrebno objasniti. U dva-đp«pt I drugoj godini mladi su*ljudi još toliko blizu djetinjstva da mogu činiti djetinjarije. Zato bi se, možda, tltt Nlo njih našlo dvadeset i devet koji bi se ponašali kao (to se ponašao Charles Grandet. Nekoliko dana prije tivo vrteri otac mu je rekao da ode na nekoliko mjeseci HjtUUnvom bratu u Saumur. Možda je gospodin Grandet

39

iz Pariza pomišljao na Eugeniju. Charlesu, koji je sad prvi put upao u palanku, pade na pamet da se pojavi u njoj kao otmjen mladić koji je nešto viši od ostalih, da najedi cio krug svojom raskoši, da učini u njemu čitav prevrat, i da tu unese novine pariškog života. Ukratko, da jednom riječju sve objasnimo, imao je namjeru da utroši u Saumuru više vremena no u Parizu na čišćenje nokata, i da obrati naročitu pažnju na svoje oblačenje, koje ponekad otmjeni ljudi zanemaruju prostotom koja nije bez otmjenosti. Charles je ponio, dakle, najljepše lovačko odijelo, najljepšu pušku, najljepši nož, najljepše pariške korice. Ponio je svoju zbirku najljepših prariika; bilo ih je i sivih, 'bijelih, crnih, kestenjastih, sjajno žutih, sa šljokicama, šarenih, na dva reda dugmeta, bez jake i s pravom jakom, s povrnutom jakom, zatvorenih do grla sa zlatnim pucima. Ponio je sve moguće kragne i kravate koje su tada bile u modi. Ponio je dva para odijela od Buissona i svoje najskuplje rublje. Ponio je svoj lijepi zlatni pribor za umivanje koji je dobio na poklon od svoje majke. Ponio je svoje ki-coške drangulije, ne zaboravivši ni divan pribor za pisanje, dobiven od najljubaznije žene na svijetu, za njega bar, koju je zvao Annetom i koja je u to vrijeme putovala po Škotskoj s mužem, s dosadom, kao žrtva izvjesne sumnje kojoj je valjalo trenutno žrtvovati svoju sreću; zatim poviše lijepog papira da joj svakih petnaest dana piše po jedno pismo. Najzad, čitav sanduk pariških sitnica, potpun ukoliko je to bilo moguće, i u kome su se nalazili, od korbača koji služi za zapodijevanje dvoboja do lijepih izrezanih pištolja kojima se dvoboj dovršuje, svi mogući ratarski alati kojima se jedan mlad besposličar služi da izore život. Otac mu je rekao da putuje sam i skromno, a on je došao u zasebnom odjeljenju poštandčkih kala, zadovoljan što mije morao

kvariti divna putnička kola koja je poručio da izađu u susret njegovoj Anneti, velikoj gospođi koja... i tako dalje,

40

I ■ kojom je juna mjeseca trebalo da se sastane u Bade-nu. Charles je računao da će kod svoga strica zateći stotinu osoba, da će loviti na konju po njegovim šumama, ukratko da će živjeti kod njega kao što se živi po zamkovima; on nije znao da mu je stric u Saumuru, gdje je pitao za njega koliko da dozna kojim se putem ide u Froidfond; ali kad je čuo da je u varoši, mislio je da <•* ga naći u nekom velikom dvorcu. Da bi se pristojno pojavio kod svoga strica, bilo u Saumuru bilo u Froid-f<n«lu, obukao se što je mogao ljepše, pažljivije, dra-'■ nije, da se poslužimo riječju koja je u to vrijeme l ii vala naročito savršenstvo neke stvari ili nekog čov-i< i i. U Toursu mu je jedan vlasuljar ponovo nakudra-viii njegovu lijepu kestenjastu kosu; tu je promijenio rublje i metnuo vratnu maramu od crne svile, s okruglim okovratnikom, tako da mu lijepo bude uokvireno l i i, ldo i veselo lice. Putnički kaput upola zakopčan pri-(iljno mu se uz tijelo, i ispod njega vidio se prsni od lui/iiiura, pod kojim je bio drugi bijeli prsni. Sat, nemarno spušten u jedan džep, bio je prikačen kratkim zlatnim lancem za jednu od rupica na prsniku. Njegove »ure hlače zakopčavale su se sa strane, gdje su crnom svilom izvezene šare krasile porube. Umio je vrlo lijepu (lu se igra jednim štapom, čija izvajana zlatna jabu-h« nije ni najmanje prljala njegove sive rukavice. Naj-zml, kapa mu je bila veoma ukusna. Samo Parižanin, I (u Pairir/anin 'iz najofcmjenijfih krugova, mogao se ova-l i i» udesiti a da ne izgleda smiješan, i svima tim ludorijama dati izvjesnu taštu harmoniju koju je uostalom podržavalo lijepo držanje, držanje mladog čovjeka koji im« lijepe pištolje, pouzdan hitac i Annetu. Sad, ako hiii'clt' da pojmite uzajamno iznenađenje Saumuraca i mladog Parižanina, da jasno vidite sjaj kojim je putnikova otmjenost bljesnula među ovim blijedim sjenama u dvornici i licima koja su sastavljala porodičnu sliku, pokušajte da predstavite sebi Cruchotove. Svi su troje

41

šmrkali burmut, i odavno su već zaboravili da čiste mrlje i crnu prašinu od burmuta, kojima su bile išarane čipke na crvenim košuljama s posuvraćenim okovratnicima i žučkastim naborima. Njihove meke vratne marame upredale su se čim bi ih metnuli na vrat. Ogromna količina rublja, koja im je dopuštala da ga mogu prati u šest mjeseci jedanput i držati u svojim ormarima, davala je maha vremenu da na njemu utisne svoju sivu boju zbog koje je izgledalo kao staro. Na svoj trojici vidjela se ista zanemarenost i zapuštenost. Njihova lica, učmala kao što im je i odijelo bilo pohabano, zborana kao njihove hlače, izgledala su ostarjela, hrapava i imala su čudan izraz. Opća zanemarenost u odijelu kod ostalih, odijelu nepotpunom, pohabanom kao što je odijelo po palankama, gdje ljudi postepeno prestaju da se oblače za druge i počnu voditi računa o cijeni rukavica, pristajala je dobro uz nebržljivost Cruchotovih. Odvratnost prema modi bila je jedina tačka u kojoj su se Grassinsovi i Cruchotovi potpuno slagali. Čim bi Parižanin uzeo svoj lornjon da razgleda neobične pri-nadležnosti dvornice, tavanicu, boju drveta kojom su zidovi obloženi, ili tačkice kojima su ga muhe išarale i kojih je dovoljno da se njima interpunktira cijela *Me-todična Enciklopedija* i *Monitor*, igrači bi odmah digli nos i promatrali ga s toliko radoznalosti, s koliko bi gledali kakvu žirafu. Gospodin de Grassins i njegov sin, kojima izgled čovjeka po modi nije bio nepoznat, pridružili su se pri svem tom čuđenju svojih susjeda, bilo stoga što su podlijegali neodređenom utjecaju općeg raspoloženja, bilo stoga što su ga odobravali, govoreći svojim zemljacima pogledima punim ironije: »Eto kakvi su mladi ljudi u Parizu«. Svi su, uostalom, mogli promatrati Charlesa natanane, bez bojazni da će se zamjeriti domaćinu. Grandet je bio zanesen jednim dugačkim pi-smom koje je držao u ruci; da bi ga pročitao uzeo je jedinu svijetlu sa stola, ne vodeći ni najcmajnije računa ni

42

o svojim gostima ni o njihovoj zabavi. Eugenija, kojoj Jt< tip takvog savršenstva, i što se tiče odijela i što se Uči-ličnosti, bio potpuno nepoznat, činilo se da u svome rođaku vidi neko stvorenje koje je sišlo iz anđeoskih predjela. Ona je s nasladom udisala mirise koji su dolazili od ove kose tako sjajne, tako ukusno nakudrav-)jen<>. Kako bi voljela da može dotaknuti glatku kožu ovih lijepih finih rukavica. Zavidjela je Charlesu na malim rukama, na licu, na svježini i otmjenosti njegovih crta. Najzad, ako uopće ova slika može izraziti uti-akc koje jedan otmjen mladić ostavlja na neiskusnu djevojku, koja je sve svoje vrijeme provodila u potpletanju lui"ipa, u krpljenju očeva odijela, i koja je svoj vijek |>t<>vela među ovim odvratnim zidovima, iz kojih je tek Rvakoga sata vidjela poneko lice u ovoj mrtvoj ulici, pojava njenog rođaka probudila je u njenom sru osjećanje onog uživanja koje u mladome čovjeku bude fan-tufilifne slike Westallove u engleskim albumima, slike koje su braća Findeni gravirali tako vješto da se čovjek boji da, ako duhne, ove nebeske prilike ne odlete s papiri. Charles izvadi iz džepa maramu koju je vezla ona velik n gospođa što je putovala po Škotskoj. Videći ovaj l i rpl rad, rađen s ljubavlju u časovima izgubljenim za ljubav, Eugenija pogleda u svoga rođaka da vidi hoće li (« doista njime poslužiti. Ponašanje Charlesovo, njegovi pokreti, način na koji je uzimao svoj lornjon, njegova izvjesiaeena drskost, njegovo preziranje kovčežića koji ju maloprije toliko obradovao bogatu nasljednicu i koji «p njemu očevidno činio ili bez vrijednosti ili smije-lmii, jednom riječi, sve što je vrijedalo Cruchotove i (»im ...uisove njoj se toliko dopalo da je, prije no što je RB-j p i la, morala dugo, misliti o ovom jedinstvenom rođaku

I' rojevi su izlazili vrlo lagano, ali tombola naskoro piralade. Velika Nanona uđe i reče sasvim glasno: »Go-Hpođo, da mi date rublje za postelju ovoga gospodina«.

Gospođa Grandet ode za Nanonom. Gospođa de Grassins reče tada tihim glasom: »Da uzmemo natrag svoje pare; dosta smo igrali«. Svaki uze svojih deset para iz krnijavog tanjurića u tome je novac blio; zatim se svi digoše i odoše kraj vatre na, razgovor.

•Zar ste svršili igru? — reče Grandet ne ostavljajući svoje pismo.

•Jesmo — odgovori gospođa de Grassins sjedajući do Charlesa.

Eugenija, pod utjecajem jedne od onih misli koje se rađaju u srcu djevojaka kada se kakvo osjećanje ugnijezdi u njemu prvi put, iziđe iz dvornice i ode da pomogne majci i Nanoni. Da je upitao kakav vješt ispovjednik, ona bi mu svakako priznala da ne misli ni na majku ni na Nanonu, nego da je obuzeta vatrenom željom da pregleda sobu svog rođaka, da u njoj namjesti ma što, da pazi da se šta ne zaboravi, da predvidi sve, ukratko, da je koliko je moguće načini otmjenom i čistom. Eugenija je već mislila da je ona jedina kadra da shvati ukus i pojmove svoga rođaka. I doista, ona stiže u dobar čas da uvjeri majku i Nanonu, koje su se vraćale misleći da su sve svršile, da ništa nije kao što treba. Ona podsjeti veliku Nanonu da zagrije postelju grijalicom; sama pokri stari stol jednim stolnjakom i naredi Nanoni da stolnjak mijenja svako jutro. Svoju majku uvjeri da je potrebno naložiti vatru u kaminu i nagovori Nanonu da, ne kazujući ništa ocu, navuče u hodnik veliku gomilu drva. Zatim otrča u dvornicu i uze iz jednog ormara pocakljeni poslužavnik, naslijeđe od pokojnog starog gospodina de La Bertelliera; osim toga, uze iz njega jednu kristalnu šestostranu čašu, ka-šičicu sa koje se pozlata već izlazala, antičku bocu na kojoj su bili urezani Amori, i sve to pobjedonosno metnu na jedan kraj kamina. Za četvrt sata palo joj je na pamet više misli no što ih je imala otkako je došla na svijet.

44

•Mama ■ — reče ona — moj rođak nikako neće moći podnijeti miris lojane svijeće. Kako bi bilo da kupimo stearinske? ... — Laka kao ptica, ona ode, uze Iz svoje kese talir od pet franaka, koji je dobila za svoje mjesečne troškove... — Na, Nanona — reče — idi brzo.

•Ali šta će ti reći otac? — Ovu strahovitu primjebdu učini gospođa Grandet kad vidje u rukama ivoje kćeri kutiju za šećer, od starog sevrskog porculana, koju je Grandet donio iz zamka Froidfonda. — A fjdje ti je šećer? Jesi li pri sebi?

•Mama, Nanona će kupiti i šećer i svijeću.

•Ali otac?

■ — Zar bi bilo pristojno da mu sinovac ostane bez ■ i";c vode sa šećerom? Uostalom, neće on to ni vidjeti.

— Tvoj otac vidi sve — reče gospođa Grandet

i leći glavom.

Nanona se ustezala; ona je dobro poznavala svoga i;i>Npodara.

— Ta idi, Nanona; danas je moj rođendan.

Nanona se gromko nasmija na ovu šalu, prvu koju

Jr njena mlada gospođa u svome životu načinila i po-Httii a je. Dok su se Eugenija i njena majka trudile da uljepšaju sobu koju je gospodin Grandet namijenio svomu slnovcu, dotle je Charles bio predmet pažnje gospode de Grassins koja ga nije ostavljala na miru.

— Od vas je vrlo odvažno, gospodine — reče mu ona — što ste ostavili prijestoničko zadovoljstvo za vritimi« zimo i došli da stanujete u Saumuru. Ali ako vas HLMHIO suviše zaplašili, vidjećete da se i u njemu može lljrpo zabavljati.

Ona ga pogleda ispod oka, kao što se gleda po palankama gdje žene, po navici, pokazuju u svojim očima toliko uzdržljivosti i obazrivosti da se u njima ogleda oblaporna požuda svojstvena i redovnicima, kod kojih Nviiko zadovoljstvo liči ili na krađu ili na grijeh. Charles d« <iNJc('a<) tako nelagodno u ovoj trepezariji, tako daleko

45

od prostranog zamka i sjajnog života koji je zamišljao kod svoga strica da je, promatrajući pažljivo gospođu de Grassins, uočio najzad upola izbljedjelu sliku pariškog lica. On je vrlo ljubazno odgovorio na poziv koji mu je upućen, i, naravno, povede razgovor, za vrijeme koga je gospođa de Grassins potpuno spuštala glas da ga dovede u sklad s prirodom svojih ispovijesti. Kod nje i kod Charlesa postojala je ista potreba za povjerenjem. Zato mu je, poslije nekoliko trenutaka nestašnog razgovora i ozbiljnijih šala, vješta palancanka i mogla reći, uvjeren da je ne čuju ostale ličnosti koje su govorile o prodaji vina, o čemu su u to vrijeme govorili svi Saumurci: »Gospodine, ako nam budete htjeli ukazati čast da nas posjetite, učinićete zacijelo veliko zadovoljstvo i mome mužu i meni. Naš je salon jedini u Saumuru u kome ćete naći na okupu i viši trgovački stalež i plemstvo; mi pripadamo i jednom i drugom društvu, koja se jedino kod nas sastaju — jer se kod nas zabavlja. Moga muža, mogu vam s ponosom reći, uvažavaju i jedni i drugi, i tako, mi ćemo se potruditi da vam boravljenje ne bude dosadno. Kad biste ostali kod gospodina Grandeta, što bi, bože, bilo s vama! Vaš je stric tvrdica koji misli samo o svojim čokotima; vaša je strina bogomoljka koja ne zna ni dvije unakrst, a vaša je sestra prava ćurka, bez odgoja, prosta, bez miraza, i koja provodi

svoj vijek u krpjenju krpa«.

•Lijepa žena — reče u sebi Charles Grandet, odgovarajući na prenemaganje gospođe de Grasins.

•Ženo, ti ne daš nikome da progovori s gospodinom — reče smijući se debeli i veliki bankar.

Na ovu primjedbu bilježnik i predsjednik rekoše nešto više ili manje pakosno; ali ih opat pogleda lukavo i, uzevši između dva prsta malo burmuta i ponudivši svoju burmuticu unaokolo reče što su ovi mislili: »A ko bi od gospođe umio bolje da upozna gospodina sa sau-imurstoim prilikama?«

46

•Kako vi to mislite, gospodine opate? — upita gospodin de Grassins.

•Mislim, gospodine, najlaskavije za vas, za gospođu, za varoš Saumur i za gospodina — doda lukavi starac okrenuvši se Charlesu.

Iako je izgledalo da ne obraća na njih ni najmanju pažnju, opat Cruchot umio je da pogodi razgovor između Charlesa i gospođe de Grassins.

•Gospodine — reče najzad Adolphe Charlesu što je mogao manje usiljeno — ne znam možete li da me se sjetite; kod gospodina barona de Nucengena, i...

•Sjećam se, gospodine, naravno da se sjećam — odgovori Charles, iznenađen što je predmet ljubazne pažnje svih prisutnih.

■— Gospodin je vaš sin? — upita on gospođu de Grassins.

Opat pakosno pogleda majku.

•Da gospodine — reče ona.

•Vi ste, dakle, još vrlo mladi otišli u Pariz? — nastavi Charles obraćajući se Adolphu.

•Šta ćete, gospodine! — reče opat — mi ih šaljemo u Babilon čim prestanu sisati.

Gospođa de Grassins promjeri opata neobično dubokim pogledom. — Samo se u unutrašnjosti — nastavi on — mogu naći žene od trideset i nekoliko godina koje su se tako očuvale kao gospođa, a imaju sinove gotovo svršene pravnike. Čini mi se, gospođo, kao da je juče bilo kad su se mladići i gospođe peli na stolice da vide kako igrate — doda opat okrenuvši se svome ženskom protivniku. — Za mene vaši uspjesi kao da su jučer bili...

— Stari zlikovce! — reče u sebi gospođa de Grassins

— da ne pogađaš moje namjere?

— Čini mi se da ću imati mnogo uspjeha u Saumu — govorio je u sebi Charles otkopčavajući kaput,

47

zavlačeći ruku u prsник, i gledajući u daljinu, podržavajući stav koji je Chantrev dao lordu Bvronu.

Nepažnja Čiča Grandetova, ili, bolje reći, zamišlje-nost zbog pisma koje je čitao, nije izmakla ni bilježniku ni predsjedniku koji su se trudili da sadržinu toga pisma pogode po neprimjetnim pokretima na starčevom licu, koje je u tom trenutku bilo jako osvijetljeno svijećom. Vinogradar je s mukom održavao običnu mirnoću svoga lica. Uostalom, svaki će moći sebi predstaviti izvještačenu ravnodušnost gospodina Grandeta kad pročita to tragično pismo koje je glasilo:

»Dragi brate, biće skoro dvadeset i tri godine kako se nismo vidjeli. Moja ženidba bila je povod našem posljednjem sastanku, poslije koga smo se rastali veseli obojica. Zaista, ja nisam mogao predvidjeti da ćeš jednog dana ti biti jedina potpora naše porodice, čijoj si se sreći i napretku tada toliko radovao. Kad budeš primio ovo pismo, mene više neće biti. Ja sam bio u takvom položaju da nisam htio preživjeti sramotu bankrot-stva. Držao sam se na ivici provalije do posljednjeg trenutka, nadajući se neprestano da ću isplivati. Više ne mogu. Bankrotstvo moga bankara i Roguina, moga bilježnika, lišilo me je i posljednjih sredstava i ostavilo bez igdje ičega. Ja sam toliko nesretan da dugujem blizu četiri miliona, a nisam u stanju da ponudim po-vjeriocima više od dvadeset i pet posto od primanja. Moja vina na stovaristu u ovom trenutku postaju sve jeftinija blagodareći izobilju i kakvoći vaših berbi. Nakon tri dana Pariz će reći: »Gospodin Grandet je bio lupež!« Ja, čovjek pošten, biću uvijen u pokrov bešča-šća. Svome sinu uzimam i ime koje sam okaljao i imovinu njegove majke. Ovo nesretno dijete, koje neobično volim, ne zna ništa o svemu ovome. Mi smo vrlo nježno rekli jedan drugom zbogom na rastanku. On, na sreću, nije znao da su se posljednji valovi moga života izlivali kad sam se s njim opraštao. Da me neće proklinjati

48

jodnog dana? Brate, brate moj, prokletstvo naše djece .strašna je stvar; ona se mogu žaliti na naše, ali protiv njihovog žalbe nema. Grandet, ti si moj stariji brat, ti si dužan da me zaštitiš: zauzmi se da Charles ne kaže

nijednu gorku riječ na mome grobu! Dragi brate, da ti pišem svojom krvlju i svojim suzama, ne bi bilo toliko bola koliko ga ima u ovom pismu; jer ja bih više plakao i više patio, umro bih i ne bih više patio; ali ja patim i gledam smrt suhim očima. Ti si sad otac Charles u! on nema materine rodbine, ti znaš zašto. Zašto ho nisam povinovao društvenim predrasudama? Sto sam popustio ljubavi? Sto sam se oženio vanbračnom kćerkom jednoga velikog plemića? Charles nema više rodbine. O, moj nesretni sine! moj nesretni sine!... Slušaj, Urandet, ja te ne preklinjem sebe radi; uostalom, tvoje imanje nije možda toliko veliko da bi moglo podnijeti mtabulaciju od tri miliona; preklinjem te radi svoga .ma! Znaj dobro, dragi brate, da su se moje ruke, koje proklinju, sklopile kad sam pomislio na tebe. Grandet, i« ti na samrti ostavljam u amanet Charlesa. Ja hladno illodam u svoje pištolje kad pomislim da ćeš mu ti biti umjesto oca. Charles ine je veoma volo; bio sam tako 'lulmr prema njemu! nikad mu nisam ništa našao učinio:

•HI me neće proklinjati! Uostalom, vidjećeš, on je dobar, iitt majku, i nikad te neće uvrijediti. Sirotu dijete! Nav i knuto na bogatstvo, ono ne zna za nemaštinu na koju IIIH ji- obojicu bila osudila naša prva bijeda... i sad je liu/, ifidje i čega, samohrano! Jest, svi će ga se prijatelji kloniti, i ja ću biti uzrok poniženja koje ga čeka. Ah! kuko bih volio da mi je ruka dovoljno snažna, te da t'n jodnim udarcem pošljem na nebo, njegovoj majci... Ali fii.n ja govorim! Da se vratim na svoju nesreću, na neareću Charlesovu. Ja sam ti ga, dakle, poslao da mu u« iljop način saopćiš i moju smrt i sudbinu koja ga roka liudi mu otac, ali dobar otac. Nemoj da ga odje-

•l.-mpiit lišiš bezbrižnog života; time bi ga ubio. Ja ga

* pluKcnlja Grande

49

na koljenima molim da se odreče tražbina koje bi kao nasljednik svoje majke mogao podići protiv mene. Ali ova je molba izlišna; u njemu ima časti, i on će osjetiti da ne treba da se pridruži mojim povjeriocima. Reci mu da se na vrijeme odreče moga nasljeđa. Saopći mu teški položaj u koji sam ga doveo; i, ako me bude i dalje volio, kaži mu iu moje ime ida za njega nije sve izgubljeno. Jest, rad, koji je nas obojicu spasio može mu povratiti imanje koje sam mu ja upropastio; a ako hoće da poslušna glas svog oca, koji bi njega radi volio da ustane iz groba, neka otputuje, neka ide u Indiju! Dragi brate, Charles je mladić čestit i odvažan: ako mu pomogneš da spremi malo robe, on bi prije umro no što bi propustio da ti vrati novac koji ćeš mu dati na zajam; jer ti ćeš mu ga dati, Grandet! Ako mu ne daš, savjest će te gristi. Ah! kad moje dijete ne bi našlo pomoći i ljubavi kod tebe, ja bih vječito molio boga da ti se osveti za tvoju neosjetljivost. Da sam mogao spasti ma šta od gotovine, ja sam imao potpuno pravo da mu nešto i dam na račun imanja njegove majke; ali plaćanja krajem mjeseca iscrpla su sve moje izvore. Ja nisam htio da umrem sa sumnjom u duši o sudbini svoga djeteta: želio sam da u toplini tvoje ruke, koja bi me zagrlila, osjetim sveto tvoje obećanje; ali nemam za to vremena. Dok Charles putuje, ja sam primoran da sastavljam svoj bi-lans. Trudim se da s iskrenošću kojom su se uvijek odlikovali moji poslovi, dokažem da u mojoj propasti nema ni krivice ni nepoštenja. Zar to ne znači brinuti se o Charlesu? — Zbogom, dragi brate. Neka te svi božji blagoslovi prate za plemenito starateljstvo koje ti povjeravam i koga se ti primaš, ja ne sumnjam u to. Jedan glas Vječito će ise moliti bogu za tebe u svijetu -u feoji ćemo svi jednoga dana i u kome se ja već nalazim.

Victor-Ange Guillaume GRANDET«.

50

•Zar vi više ne igrate? — reče čiča Grandet, savijajući pismo tačno po istim prijevojima i ostavljajući gu u džep svoga prsnika. On pogleda svoga sinovca s poniznim i bojažljivim izrazom, pod kojim je prikrivao nvoj(!) uzbuđenje i svoje račune.

•Jeste li se ogrijali?

•Vrlo dobro, dragi striče.

•A gdje su mi žena i kći? — reče stric zaboravljajući već da sinovac treba da noći kod njega. U taj

■ nuli vratiše se Eugenija i gospođa Grandet. — Je li C<irr sve spremno? — upita ih starac ponovo potpuno hladan.

— Jeste, oče.

•E, sinovče, ako ste umorni, Nanona će vas odvesti ' i vašu sobu. Naravno, nećete imati *gospodsku* sobu! Ali nećete zamjeriti siromašnim vinogradarima koji nemaju nikada pare. Porez nas udavi.

•Nećemo više da budemo neuviđavni, Grandet — i rče bankar. — Može biti da imate šta da razgovarate vnšim sinovcem, zato vam želimo laku noć. Do viđenja.

■ le (irassins nije bila predvidjela događaj zbog koga su Na ove riječi svi poustajaše i svaki, se pokloni na voj način. Stari bilježnik uze ispod kapije svoj fenjer ' zapali ga, nudeći Grassinsovima da ih isprati. Gospođa

morali da se rasture prije vremena, a njen sluga još ulje došao.

Hoćete li mi ukazati čast, gospođo, da primite niioľju ruku? — reče opat Cruchot gospođi de Graasins.

— Hvala, gospodine opate. Ići ću sa svojim sinom - odgovori hladno.

-■ Gospođe mogu bez zazora ići sa mnom — reče opal..

Ta podaj ruku gospodinu Cruchotu, — reče joj inu*.

Opal povede lijepu ženu lako i brzo, tako da izmaće nekoliko koraka ispred ostalih.

51

V

•Lijep je ovaj mladić, gospođo — reče joj on stežući joj ruku. *Zbogom korpe, berba je svršena!* Ne treba više ni da pomišľjate na gospođicu Grandet; Eugeniju će dobiti Parižanin. Ako se ovaj rođak nije zaljubio u kakvu Parižanku, vaš sin Adolphe imaće u njemu najopasnijeg supar...

•Prođite se, gospodine opate. Ovaj će mladić brzo uvidjeti da je Eugeniya prosta djevojka i bez svježine. Jeste li vidjeli? Većeras je bila žuta kao dunja.

•Vi ste to možda već i rekli njenom rođaku?

•I to bez ustezanja.

•Stojte vi samo uvijek pored Eugeniye, gospođo, pa nećete morati bogzna što govoriti tom mladom čovjeku protiv njegove rođake; on će sam činiti poređenja koja...

•Prije svega, obećao mi je da će prekosutra doći k nama na večeru.

•Ah! kad biste samo htjeli, gospođo... — reče opat.

•A šta bi to trebalo da htjednem, gospodine opate? Da mi ne mislite davati rđave savjete? Bogu hvala, nisam ja svoj dobar glas očuvala do svoje trideset devete godine zato da ga sada proigram, pa ma to bilo i carstvo Velikog Mogola. Mi smo oboje u godinama u kojima čovjek zna šta takve riječi znaće. Takve misli zaista ne dolikuju jednom svećeniku. Pih! Tako bi mogao govoriti Faublas.

•Vi ste, dakle, čitali *Faublasa*?

•Ne, gospodine opate, htjela sam reći *Opasne veze*.

•A! ta je knjiga mnogo i mnogo moralnija — reče opat smijući se. — Ta vi me naćiniste pokvarenim, kao što su današnji mladi ľjudi. Ja sam samo htio da vam...

•Usudite se reći da niste imali namjere da mi nešto rđavo savjetujete. Zar to nije jasno? Kad bi mi se ovaj mladi čovjek, koji je, ne poričem, lijep mladić,

52

udvarao, on ne bi mislio na svoju rođaku. Ja znam da u Parizu ima dobrih majki koje se na taj način žrtvuju za sreću i blagostanje svoje djece; ali mi smo u palanci, K<spodine opate.

— Tako je, gospođo.

— Ni ja, ni Adolphe — nastavi ona — ne bismo htjeli ni sto miliona po tu cijenu.

— Nisam ja govorio o sto miliona, gospođo. Ko zna, iskušenje bi možda bilo jaće i od vas i od mene. Samo, ja mislim da se poštena žena bez zazora može upustiti u lako i beznačajno koketiranje, koje je upravo jedna od ženskih dužnosti u društvu, i koje...

— Mislite?

— Zar mi nismo dužni, gospođo, starati se da bu demo prijatni jedni drugima? ... Dopustite da da obrišem nos... Ja vas uvjeravam, gospođo — nastavi on — da vas je mladi čovjek gledao malo ljubaznije nego što je gledao mene; ali ja mu praštam što radije ukazuje pn'itu ljepoti no starosti...

— Jasno je — govorio je predsjednik svojim krupnim glasom — da je gospodin Grandet iz Pariza poslao svoga sina u Saumur jedino u namjeri da ga oženi...

I

— Ali u tom slučaju on ne bi došao kao iznebuha k odgovori bilježnik. | — To ne znači ništa — primijeti gospodin de Gras-hliim — Čiča Grandet sve radi krijući.

— Dragi Grassins, ja sam tog mladog čovjeka po zvala na večeru. Treba da pozoveš i gospodina i gospođu de* Larsoniere, i de Hautoveve, s lijepom i gospođicom df Hautov, razumije se. Samo neka se to veče lijepo obuče! Mati je, iz ljubomore, tako rđavo oblači! — Na- ilam se, gospođo, da ćete nam i vi ukazati čast da do- dftl<? — doda ona, zaustavljajući se da se okrene pred- njrd niku i bilježniku.

53

— Evo naše kuće, gospodo — reče bilježnik.

Pošto su se pozdravili s Grassinsovima, CruchotOvi

se vratiše svojoj kući, i, s onim naročitim darom razlaganja koji imaju palančani, stadoše razmatrati sa svake strane veliki događaj ove večeri, događaj koja je izmijenio odnose Cruchotovih i Grassinsovih. Neobična raz-ložnost koja je rukovodila postupke ovih velikih račun-džija uvjeri i jedne i druge o potrebi trenutnog saveza protiv zajedničkog neprijatelja. Zar nije trebalo zajednički spriječiti Eugeniju da ne zavoli svoga rođaka, i Charlesa da ne misli na svoju rođaku? Zar će Parižanin moći odoljeti podmuklim nagovještajima, sladunjavim klevetama, ogovaranju pod vidom hvale, bezazlenom ra-zuvjeravanju koje će stalno oblijetati oko njega da ga obmane?

Kad su četvoro rođaka ostali sami u dvornici gospodin Grandet reče svom sinovcu: »Vrijeme je da se legne. Suviše je kasno govoriti o stvarima koje su vas ovdje dovele; imaćemo vremena sutra. U našoj kući se doručkuje u osam sati. U podne uzmemo malo voća, zalogaj kruha i čašu bijela vina; večeramo kao i Parižani u pet sati. To je kućni red. Ako želite da razgledate varoš ili okolinu, slobodni ste kao ptica na grani. Vi ćete me izviniti što mi poslovi ne dopuštaju da uvijek idem s vama. Svi će vam ovdje reći možda da sam bogat: gospodin Grandet ovo, gospodin Grandet ono! Neka ih, neka govore, njihovo blebetanje ne škodi nimalo mome kreditu. Ali ja nemam ni pare, i u ovim godinama radim kao mlad nadničar, kome su jedina imovina rđavo stru-galo i dvije zdrave ruke. Možda ćete,uskoro i sami vidjeti šta vrijedi jedan talir kad ga valja u znoju svoga lica zaraditi. Nanona, daj svijeće!

— Nadam se, sinovče, da ćete naći sve što vam je potrebno — reče gospođa Grandet — ali ako vam što Listreba, zovnite Nanonu.

54

— Draga strina, teško da će mi što ustrebati; ja Num, mislim, ponio sve što mi treba. Dopustite mi da i vama i mojoj mladoj rođaci poželim laku noć.

Charles uze iz Nanoninih ruku jednu upaljenu svijeću, anžujsku svijeću žute boje, ustajalu u dućanu i InUo sličnu lojanoj svijeći da gospodinu Grandetu, koji nije ni slutio da u njegovoj kući ima anžujskih svijeća, nije ni pala u oči ova raskoš.

— Ja ću vam pokazati put — reče starac.

Mjesto da iziđe kroz vrata dvornice koja su vodila pod svod, Grandet ukaza svome sinovcu počast i prođe liro/, hodnik koji je razdvajao dvornicu od kuhinje. Jedna vrata, na kojima je bilo veliko okno jajastog oblika, /utvarala su ovaj hodnik sa strane stepenica, da bi ublažila hladnoću koja je prodirala unutra. Ali je zimi vje-lnr ipak vrlo jako duvao kroz njih, i u sobi se jedva održavala pristojna toplina, iako su vrata na njoj bila ožil.očona vunenim valjcima. Nanona ode da zaključa kapiju, zatvori dvornicu, i pusti iz štale psa vučjaka, kome Jp (,'las promukao kao da je imao zapaljenje grkljana. (Iva životinja, neobično zla, poznavala je samo Nanonu. l)v« dva seoska stvora razumjela su se.

Kaki je Charles vliidio žučkaste i počađale zidove, i »Icpnicc sa crvotočnom ogradom, koje su se tresle pod tpffiUim koracima njegovog strica, njegovo razočaranje pnee *rinforzando*. Činilo mu se da je u nekom koko-Snrniku. Njegova strina i njegova sestra, kojima se okrenu đū im pročita na licu šta misle, bile su tako navikle im ove stepenice da su njegovu začuđenost, ne pogađajući joj uzrok, shvatile kao prijateljski izraz, i odgovorile na nju

ljubaznim osmijehom koji ga dovede do ocujanja. — Kog me je đavola poslao otac ovamo — govorio je u sebi.

Kad su se ispeli na prvi sprat, on spazi troja vrata, otmjena etrurskom bojom i bez oplata, koja su se gubila u pru.šljivcm zidu i bila okovana gvozdenim polugama

55

Čiji su se krajevi završavali račvasto, kao i krajevi dugačke ključaonice na bravi. Jedna od ovih vrata, i to ona koja su se nalazila iznad stepenica, i koja su vodila u sobu iznad kuhinje, bila su očevidno zazidana. Doista, u tu sobu ulazilo se samo kroz Grandetovu sobu, kome je ona služila kao kabinet. Jedini prozor, kroz koji je u nju ulazila svjetlost, bio je iz dvorišta i zaštićen debelom gvozdenom rešetkom. Niko, pa ni sama gospođa Grandet, nije imao pristupa u nju; Čiča Grandet je htio da bude u njoj sam, kao alhemičar u svojoj radionici. Tu je, bez sumnje, bilo vrlo vješto udešeno neko tajno skrovište, tu su ležale naslagane tapije, tu su visile te-zulje za mjerenje zlatnika, tu su se noću i tajno pisale obligacije, priznanice, i svodili računi; tako da su trgovci, videći Grandeta uvijek spremnog za sve, mogli misliti da mu stoji na raspolaganju kakva vila ili kakav demon. Tu je, van svake sumnje, dok je Nanona hrkala da se zidovi tresu, dok je vučjak bdio i zijevao u dvorištu, dok su gospođa i gospođica Grandet spavale dubokim snom, dolazio stari kačar da gleda, da gladi, da miluje, da zgrče i prevrće svoje zlato. Zidovi su bili debeli, kapci na prozorima potpuno zatvoreni. Samo je on imao ključ od ove laboratorije u kojoj je, kako se govorilo, razmatrao planove na kojima je obilježena svaka njegova vočka i po kojima je sračunavao svoje proizvode do najmanjeg izdanka, do najmanjeg pupoljka. Preko puta ovih zazidanih vrata bio je ulaz u Eugeni-jinu sobu, a na drugom kraju bile su sobe gospodina i gospođe Grandet, koji su imali cio prednji dio kuće. Gospođa Grandet imala je sobu do Eugenijine sobe, kod koje se ulazilo kroz jedna staklena vrata. Grandetovu sobu razdvajala je od sobe njegove žene jedna pregrada, a od tajanstvenoga kabineta debeo zid. Čiča Grandet smjestio je svoga sinovca na drugom spratu, na visokoj mansardi iznad svoje sobe, tako da je mogao čuti ako bi mu palo na pamet da hoda. Kad su se ispele na prvi

56

»prat, Eugenija i njena mati poželješe jedna drugoj laku noć i poljubiše se; zatim se oprostije sa Charlesom u nekoliko riječi, koje su bile hladne na usnama, ali zacijelo tople u Eugenijinom srcu, i povukoše se u svoje odaje.

•Evo vaše sobe, sinovče — reče Čiča Grandet Char-li'su, otvarajući mu vrata. — Ako budete htjeli da izi-dele, zovite Nanonu. Bez nje, čuvajte se! pseto će vas rastrgati. Prijatno spavanje! Laku noć! Gle! gle! ovi moji podložili kod vas — doda on. U tom trenutku pojavi se velika Nanona s grijalicom u ruci. — Šta je sad ovo — ivče gospodin Grandet. — Da slučajno ne mislite da je moj sinovac neka porodilja? Odmah da si to odnijela nntrag!

•Ali, gospodine, ponjave su vlažne, a gospodin je nježan kao djevojka.

— Dobro de, kad si uvtjela u glavu da tako treba.

- reče Grandet gurajući je unutra — ali pazi da što

iu> upališ. — Zatim tvrdica siđe, gundajuči nešto kroz /.ubc.

Charles osta začuđen usred svojih sanduka. Pošto |t- bacio pogled na zidove svoje mansarde, obložene onim / .utim i šarenim papirom koji se vidi po seoskim mehanama, na kamin od krečnjaka koji je samim svojim izgledom ulivao studen, na stolice od žutog drveta, ople-tene trskom i "nepravilno četvrtaste, na nepokriveni noćni stol u kome bi mogao stati omanji vojnik, na tanku prostirku pred posteljom s nebom, čiji su pervazi, izgri-/(•ni moljcima, drhtali kao da će se raspasti, on pogleda o/biljno veliku Nanonu i reče joj: »Ma, molim vas, dobra djevojko, jesam li ja doista kod gospodina Gran-deta, bivšeg saumurskog kmeta, brata gospodina Gran-i leta iz Pariza?«

— Jeste, gospodine, kod jednog vrlo dobrog, vrlo ljubaznog i krasnog gospodina! Hoćete li da vam po mogmem da otvorite vaše sanduke?

57

•Bogami, hoću stara gardo! Da niste vi služili u carskoj marinskoj gardi?

•O! o! o! šta mu je to marinska garda. Da nije nešto na vodi?

•Slušajte, izvadite mi sobnu haljinu koja je u ovoj torbi. Evo vam ključa.

Nanona se zadivi kad vidje sobnu haljinu od zelene svile sa zlatnim cvjetovima i antičkim šarama.

•I vi ovo oblačite kad legnete? — reče ona.

•Da.

•Sveta Bogorodice! ala bi ovo bilo za oltar u našoj crkvi! Ta poklonite vi to crkvi, moj lijepi mladi gospodine; spasićete svoju dušu, a ovako ćete je upropastiti. Oh! kako ste lijepi u toj haljini! Idem da zovem gospođicu da vas vidi.

•Dosta, Nanona, nemojte govoriti koješta! Ostavite me da legnem, sutra ću urediti svoje stvari; a, ako vam se ova haljina toliko dopada, lijepo, spasićete svoju dušu. Ja sam toliko dobar kršćanin da ću vam je pokloniti kad

pođem, pa onda možete činiti s njom šta hoćete.

Nanona se zabezeknu, gledajući Charlesa i ne vjerujući njegovim riječima.

•Da mi poklonite ovu lijepu haljinu! — reče ona odlazeći. — Gospodin već sanja. Laku noć.

•Laku noć, Nanona.

— Sta ću ja ovdje? — reče u sebi Charles pred spavanje. — Moj otac nije glup, moj put mora da ima neki cilj. Ah! što tu! Ozbiljne stvari neka ostanu za sutra, rekao je ne znam koji grčki blesan.

— Sveta Bogorodice! ala je lijep ovaj moj rođak!
— reče u sebi Eugeniya prekidajući svoju molitvu koja
to veće ostade nedovršena.

Međutim, gospođa Grandet kad je legla, nije ništa mislila. Kroz vrata, koja su bila na sredini pregrade i razdvajala njenu sobu od muževljeve, čula je kako tvrđica hoda po sobi gore-dolje. Kao i sve bojažljive

58

...i'ic, ona je proučila karakter svoga gospodara. Kao :i'> galeb predviđa buru, tako je i ona, po neprimjetnim znacima, naslutila buru koja je bjesnila u Gran-ilt'u, i, da se poslužimo izrazom koji je sama upotrebljavala, nije se više ni živa čula. Grandet je gledao u vrata svoga kabineta, koja je iznutra okovao, i govorio je u sebi: »Otkuda mome bratu ta čudnovata misao da mi zavješta svoje dijete? Lijepo nasljeđe! Ne mogu ja dia'ti ni dvadeset talira. Ali što ije dvadeset talira za ovoga gizdavca koji je promatrao moj barometar kao rin je htio njime naložiti vatru?«

Pomišljajući na posljedice ovog očajnog testamenta, Grandet je bio možda više uzrujan no njegov brat u trenutku kad ga je pisao.

— Dobiću onu zlatnu haljinu?... — govorila je Nanona, koja zaspala uvijena u svoju oltarsku ponjavu Nimjajući cvijeće, prostirke, damasku svilu, prvi put u Hvome životu, kao što je Eugeniya sanjala o ljubavi.

U čednom i jednolikom životu djevojaka nailazi jedan neobično prijatan trenutak kad im sunce uliva u dušu svoje zrake, kad im cvijet kazuje misli, kad otkucaji Mica otkrivaju mozgu svoju toplu plodnost i stapaju misli u neku neodređenu želju; doba nevine melanholiye i ljupke veselosti! Kad djeca progledaju, ona se smiješe; kad djevojka nazre osjećanje u prirodi, ona se smiješi kao što se smiješila kad je bila dijete. Ako je svjetlost prva ljubav života, nije li ljubav svjetlost srca? Za Eu-geniju je došao trenutak da pronikne u zemaljske stvari. Naviknuta da rani kao sve djevojke po palankama, ona ih tade rano, pomoli se bogu, i otpoče oblačenje, koje je Hlada imalo svoga smisla. Ona zagladi najprije svoju ke-filcnjastu kosu, najbrižljivije uvi iznad glave guste pletenice, pazeći da se ne raščupa, i unese u način češljanja izvjesnu skladnost, koja je još jače isticala bojažljivu čednost njenog lica, složivši prostotu ukosnica sa bi'zazlenošću crta. Zatim, pošto je nekoliko puta oprala

59

ruke u čistoj vodi od koje joj je koža otvrdnula i pocr-venjela pogleda svoje lijepe oble mišice i upita se šta li radi njen rođak te su mu ruke tako meke i bijele, nokti tako lijepog oblika. Ona obuče nove čarape i svoju najljepšu obuču, i utegnu se preskačući rupice. Najzad, želeći prvi put u svome životu da izgleda lijepo, osjeti se sretna što ima haljinu novu, ukusnu, koja joj je lijepo stajala. Kad je bila gotova s oblačenjem, ona ču izbijanje sata na župnoj crkvi i začudi se što je nabrojala svega sedam. Iz želje da ima dovoljno vremena da se lijepo obuče, ustala je isuviše rano. Ne znajući za vještinu da po deset puta preinačava jednu pletenicu i proučava utisak koji ostavlja, Eugeniya skrsti ruke, sjede kraj prozora i stade promatrati dvorište, malu bašču i visoke terase koje su se nad njom dizale; vidik melan-holičan, skučen, ali ne bez onih tajanstvenih ljepota svojstvenih usamljenim mjestima ili nedotjeranoj prirodi. U blizini kuhinje bio je bunar s ogradom od kamena i žlijebom uglavljenim u gvozdene račve, koji je omotavala loza s uvelim, pocrvenjelim, suncem opaljenim stablom; odatle je vijugava loza prelazila na zid, pripijala se uza zid, išla duž kuće i sve do jednog drvljanika, na kome su drva bila lijepo složena kao knjige kakvog ljubitelja knjiga. Kaldrma u dvorištu bila je crvenkaste boje koju su vremenom stvorili mahovina, trava i slabo prolaženje. Debeli zidovi bili su zeleni, išarani dugim mrkim brazdama. Najzad, osam stepenica koje su se vidjele u dnu dvorišta i vodile baščenskim vratima, bile su zaglavljene i obrasle u visok korov, kao grob kakvog viteza koga je udovica sahranila u doba križarskih pohoda. Iznad jednog zida od trošnog kamena dizala se rešetka od istruljelog drveta, gotovo propala od starosti, ali uz koju su se ugodno pele biljke puzavice. S jedne i druge strane vrata dizale su se krive grane dviju zakržljalih jabuka. Tri usporedne staze, posute pijeskom i razdvojene četvrtastim lijevama, u kojima se zemlja

60

održavala vijencem od šimšira, to je bila sva bašča koja se, na podnožju terase, završavala hladnikom od lipa. Na jednom kraju bili su džbunovi malina, na drugom ogroman orah čije su se grane savijale do kača-ievog kabineta. Vedar dan i lijepo jesenje sunce, svoj-Hl.vuni obalama Loire, počeli su rasturati onu vlažnu pavlaku koju je noć ostavila na živopisnim predmetima, na zidovima, na biljkama u bašči i dvorištu. Eugeniya nade neke sasvim nove draži u izgledu ovih stvari koje su prije za nju bile tako obične. Hiljadu neodređenih ni i.si i rađale su se u njenoj duši i bujale, ukoliko su napolju kuljali sunčani zraci. Nju najzad obuze ono neodređeno, neobjašnjivo zadovoljstvo, koje oimotava duh, kao što bi oblak omotao tijelo. Njena razmišljanja slagala su se s pojedinostima ovog neobičnog

predjela, a harmonije njenog srca udruživale se s harmonijama pri-Kide. Kad sunce obasja jedan dio zida s koga je visila Venerina kosa sa svojim debelim lišćem, koje se preli »lo kao guša u golubova, nebesni zraci nade ozariše budućnost Eugeniji, koja je otad voljela da gleda taj zid, njegovo blijedo cvijeće, njegovu plavu zvoncad i njegove uvele trave, uz koje se miješala neka prijatna i nježna pomena kao što su uspomene iz djetinjstva. Sum, koji je svaki list izazivao u ovome zvučnom dvorištu padajući s grane, odgovarao je na tajna pitanja ove djevojke Uoja bi tu ostala cijelog dana, ne primjećujući da časovi prolaze. Zatim naiđoše burni duševni pokreti. Ona je često ustajala, prilazila ogledalu i ogledala se, kao Alo iskren pisac promatra svoje djelo da bi samog «bo kritizirao i da bi samom sebi kazivao uvrede.

— Nisam ja za njega dovoljno lijepa! — To je bila Eugenijsina misao, misao skromna i puna bola. Jedna djevojka bila je nepravilna prema sebi; ali je skromna, ili bolje reći bojažljivost, jedna od prvih vrlina ljubavi. Eugenijska je doista bila jedna od onih razvijenih djevojaka kakve su obično djevojke građanke, čija lje-

61

pota izgleda malo prosta; ali, ako je ličila na Milosku Veneru, njeno tijelo oplemenjivala je ona kršćanska plemenitost koja preporuča ženu i daje joj otmjenost nepoznatu starim skulptorima. Glava joj je bila velika, čelo muško, ali lijepo kao u Fidijinog Jupitra, a oči sive, kojima je njen čedni život, ogledajući se sav u njima, davao naročiti sjaj. Crte njenog okruglog lica, nekad svježeg i rumenog, ogrubjele su od boginja, koje su ipak bile toliko milostive da nisu ostavile na njemu nikakva traga, nego su samo uništile mekoću kože, koja je jprd svem itorai bila još tako glatka i nježna da je na njoj čist poljubac njene majke ostavljao prolazan crven trag. Nos joj je bio poveliki, ali je bio u skladu s njenim veoma crvenim ustima, čije su jako izbrazdane usne bile pune ljubavi i dobrote. Vrat joj je bio savršene obline. Punačke grudi, brižljivo pokrivenne, mamile su pogled i zanosile čovjeka; doduše, nedostajala im je oblina koju daje lijepo skrojeno odijelo; ali za znalce ovaj pravi visoki stas morao je imati naročite draži. Eugenijska, visoka i krupna, nije dakle imala ničeg umiljatog što se dopada gomili; ali je bilo one ljepote koju je tako lako uočiti, i kojom se oduševljavaju samo umjetnici. Slikar koji traži na ovom svijetu lice s nebeskom Marijinom čistotom, koji traži u svakoj ženskoj prirodi one skromno ponosite oči koje je našao Rafael, one čedne crte koje su često samo proizvod mašte, ali koje samo kršćanski i smjeran život može očuvati ili dati, taj slikar, zaljubljen u tako rijedak model, našao bi odmah u Eugenijskom licu urođenu otmjenost koja samu sebe ne zna; on bi vidio pod vedrim čelom čitav svijet ljubavi, a u kroju očiju, u položaju trepavica, nečega božanskog. Njene crte, konture njene glave, koje izraz zadovoljstva nije nikad ni iskvario ni zamorio, ličile su na linije vidika, tako blago povučene u daljini mirnih jezera. Ova fizionomija, tiha, rumena, oivičena svjetlošću kao lijep raivijen cvijet, godila je duši, otkrivala

62

čar unutrašnjeg života koji se u njoj ogledao, i privlačila pogled. Eugenijska se još nalazila na obali života na kojoj cvjetaju djetinjske iluzije, na kojoj se beru bijele rade s uživanjem za koje se kasnije ne zna. Zato je i rekla u sebi, ogledajući se, ne znajući još što je ljubav: »Suvviše sam ružna, neće me ni pogledati«.

Ona zatim otvori vrata svoje sobe koja su vodila na stepenice, i naže vrat osluškujući nešto. — Još nije ustao — pomisli u sebi kad je čula jutarnje kašljanje Nanonino i korake ove dobre djevojke koja je išla ta-mo-amo, čistila dvornicu, kužila valtru, vezivala pseto i govorila sa svojom stokom u štali. Eugenijska odmah (iide i otrča Nanoni koja je muzla kravu.

— Nanona, dobra moja Nanona, spremi kajmaka
za kavu moga rođaka.

— Ali, gospođice, za to se trebalo postarati jučer
reče Nanona i glasno se nasmija. — Ja ne mogu na
praviti kajmak. Vaš je rođak lijep, lijep, ali tako lijep!
Niste ga vidjeli u njegovoj haljini od svile i zlata. Ali
ja sam ga vidjela. Rublje mu je skupocjeno kao u go
spodina župnika.

•Onda, Nanona, umijesi nam kolača.

•A ko će mi dati drva za vatru, pa brašno, pa maslo? — reče Nanona, koja je, kao prvi Grandetov ministar, izgledala katkada neobično važna ličnost u Hima Eugenijske i njene matere. — Zar da pokrademo onog čovjeka da bi počastili vašeg rođaka? Tražite od co.spodina masla, brašna i drva; on je vaš otac, može vam dati. Evo ga, ide da nam da što treba za ručak...

Eugenijska uteče u bašču, uplašena kad je čula kako škripe stepenice pod koracima njenoga oca. Ona je već "■ jecala utjecaj velike stidljivosti i onog naročitog ra-i'oloženja u kome se nalazimo kad smo sretni i koje ii im kazuje, možda ne bez razloga, da su nam misli r.pisane na čelu i da ih svako čita. Osjetivši najzad hladnu siromaštinu roditeljske kuće, sirota djevojka za-

63

žali što ne može da je dovede u sklad s otmjenošću njenog rođaka. Ona osjeti neodoljivu potrebu da učini nešto za njega. Što! To ni sama nije znala. Bezazlena i pro-stodušna, ona se podala svojoj anđeoskoj prirodi, ne braneći se ni

od svojih utisaka ni od svojih osjećanja. Sama pojava njenog rođaka probudila je u njoj prirodne ženske sklonosti i one su se morale razviti utoliko življe što joj je bilo dvadeset i tri godine, te su joj i razum i žudnja bile u punoj mjeri razvijene. Prvi put tada osjeti ona u duši strah od svoga oca, vidje u njemu gospodara svoje sudbine i učini joj se da je skrivila što mu je prešutjela neke svoje misli. Ona počne da korača brže, čudeći se što udiše čistiji zrak, što osjeća da su sunčani zraci topliji i da crpe iz njih neku moralnu toplinu, neki novi život. Dok je ona smišljala neko novo lukavstvo da dođe do kolača, dotle se između velike Nanone i Gran-deta zapodjela jedna od onih svađa koje su među njima bile tako rijetke kao laste zimi. Noseći sobom ključeve, Čiča je došao da odvoji namirnice za taj dan.

•Je li ostalo kruha od jučer? — reče on Nanoni.

•Ni mrve, gospodine.

Grandet uze jedan veliki okrugao kruh, dobro posut brašnom, pečen u jednoj od onih plitica u kojima se kruh peče u Anjouu i htjede ga presjeći, kad mu Nanona reče: »Danas je nas petoro, gospodine«.

•Tako je — odgovori Grandet — ali kruh ima šest funti; neće se dakle potrošiti cio. Uostalom, vidje-ćeš, ti mladi Parižani ne jedu hljeb.

•Jedu valjda *maz*? — reče Nanona.

U Anjouu *maz*, riječ narodna, označava krišku kruha namazanu bilo maslom, to je običan *maz*, bilo slatkim od bresaka, to je najbolji *maz*; i svi oni koji su u svome djetinjstvu lizali *maz* a ostavljali kruh, razu-mječe značaj ovog izraza.

— Ne — odgovori Grandet — ne jedu ni *maz* ni kruh. Oni su ti kao udavače.

64

Najzad, pošto je vrlo štedljivo odredio jelovnik za I nj dan, Čiča Grandet počne svome vočaru zatvorivši prethodno ormare u svojoj ostavi, ali ga Nanona zau-Nlavi da mu kaže: »Gospodine, dajte mi onda brašna i niusla da umijesim djeci malo kolača«.

•Ti kao da hoćeš da mi rasturiš kuću zbog mogu sinovca?

•Nije mi vaš sinovac ni na pamet pao, kao ni vama. Nego, odvojili ste mi samo šest komada šećera, • i treba mi osam.

•Ama šta je tebi, Nanona! Nikad te nisam vidio lukvu. Sta misliš ti? Jesi li ti ovdje gazdarica? Ne dam li više od šest komada.

•Lijepo, a čime će vaš sinovac zasladiti kavu?

•S dva komada; ja ću je piti bez šećera.

•Bez šećera, vi, u vašim godinama! To neće biti. i 'rije ću vam ga ja kupiti od svojih para.

•Gledaj ti svoja posla.

Iako mu je bila pala cijena, šećer je u kačarevim očima bio još uvijek najskupocjenija kolonijalna roba; >m Je još uvijek za njega vrijedio šest franaka funta. Kuko je za vrijeme Carstva morao da ga štedi, ta štednju postala je jedna od njegovih neizgladivih navika. Sve žene, pa i najgorčeniije, umiju da se koriste luli iivntvam da iskamče šta hoće. Nanona napusti pitanje ■ i fiećoru da bi dobila kolače.

•Gospođice — viknu ona kroz prozor — je l' te il.i hoćete kolače?

•Neću, neću — odgovori Eugeniya.

•Dobro, Nanona — reče Grandet čuvši glas svoje kćori — na... — On otvori *dolap* u kome je stajalo IniiSno, odvoji joj izvjesnu količinu, i dodade nekoliko miču masla komadu koji je već odsjekao.

•Trebaće mi i drva da zagrijem peć — reče ne-mllo.sLiva Nanona.

I — Euenlja Grande

65

•Uzmi koliko ti treba — odgovori on melanho-lično; — ali onda nam bar napravi tortu s voćem i skuhaj cio ručak na peći, tako bar nećeš ložiti dvije vatre.

•Razumije se — uzviknu Nanona — ne treba to ni da mi kažete. — Grandet pogleda Čisto roditeljski svoju vjernu sluškinju. — Gospođice — viknu kuharica — biće kolača. — Čiča Grandet ode i donese voće koje poreda u jedan tanjir na kuhinjskom stolu. — Pogledajte, gospodine — reče mu Nanona — kako lijepo Čizme ima vaš sinovac. Kakva koža, pa kako lijepo miriše! Čime li se to Čisti? Da li da ih namažem mašću s jajetom?

•Ja mislim, Nanona, da će jaje pokvariti tu kožu. Znaš šta, reci mu da ne znaš kako se Čisti safi-jan... jest ovo je safijan; on će sam kupiti u Saumuru i donijeće ti nešto čime ćeš mu Čizme očistiti. Slušao sam da u mast za obuču meću šećer da se bolje sjaji.

•To se onda može jesti? — reče sluškinja pri-noseći feimu nosu. — Gle, gle! Mirišu na gospođinu kolonjsku vodu! Smiješno zaista!

•Smiješno! — reče Grandet — tebi je smiješno što ljudi daju na Čizme više no što vrijedi onaj koji ih nosi?

•Gospodine — reče ona svome gospodaru koji je ponovo pošao, pošto je zatvorio ormarić s voćem — zar

nećete jedanput ili dvaput nedjeljno spremati govedinu zbog vašeg ...?

•Hoću.

•Onda mi valja ići u mesarnicu.

•Nije potrebno; skuhaćeš nam čorbu od živine, za-kupci te neće ostaviti bez nje. Nego, idem da kažem Cornoilleru da mi ubije koga gavrana. Od te je divljači najbolja čorba na svijetu.

•Je li istina, gospodine, da gavrani jedu mrcine?

66

— Baš si glupa, Nanona! Jedu, kao i cio svijet, ono
lii nadu. Zar ne živimo i mi od mrtvih? Šta su drugo
iittHljeđu?

Pošto više nije imao što da naredi, Čiča Grandet isvadi sat i, kad vidje da ima još pola sata na raspola-
ganju do doručka, uze šešir, ode da poljubi kćer i reče joj: »Hoćeš li da se prošetáš pored Loire, po mojim li-
vadama? Ja imam tamo nešto posla!«

Kugenija se da uzme svoj slamni šešir, postavljen ružičastom svilom; zatim otac i kći siđoše krivom
ulicom do trna.

•Kuda tako rano? — reče bilježnik Cruchot koji srle Grandeta.

•Idem da vidim nešto — odgovori Čiča, koji je duhro znao zašto je njegov prijatelj tako rano išetao.

Kad god je Čiča Grandet išao da vidi nešto, bilježnik je iz iskustva znao da se tu uvijek može koristiti.
'Aulu i on pođe s njim.

- Hajde, Cruchot — reče Grandet bilježniku. — Vi do moj prijatelj; hoću da vam pokažem da je glu-
poiil naditi topole na plodnoj zemlji...

Vi, dakle, ne računate ni u sto šezdeset hiljada franaka koje ste dobili za topole na vašim livadama
pored Loire? — reče Cruchot razrogačenih očiju. — Što sir bili sretni!... Isjekli ste drveta baš u trenutku kad
u Nnntosu nije bilo bijelog drveta, i prodali ste ih po irw|pHi.'L franaka.

Kugenija je slušala i ne znajući da je na pragu najmidbonosnijeg trenutka u svome životu i da će bi-
lježnik izazvati roditeljsku i konačnu odluku o njoj i njenoj budućnosti. Grandet je stigao na divne livade
l«0<' i« imao na obali Loire, i na kojima je trideset ih (IHHI... krčilo, popunjavalo, zaravnjavalo mjesta na
kojima u prije bile topole.

l'ogledajte, gospodine Cruchot, koliko prostora .nhvatn jedna topola — reče on bilježniku. —
Jeane —

••

67

viknu zatim jednome radniku — mje ... mje ... mjeri hvatom u s ... s... svima pravicima!

•Četiri puta po osam stopa — odgovori radnik pošto je premjerio.

•Izgubljeno, dakle, trideset i dvije stope — reče Grandet Cruchotu. — U ovoj vrsti imao sam tri stotine topola,
je li tako? Onda t... tri s ... s ... stotine puta trideset... d ... dvije... s ... s... stope po ... po ... po ... jele su mi p ...
pet stotina stogova sijena; dodajte dvaput toliko za ono što je bilo sa strane, to čini hiljadu i pet stotina; redovi u
sredini isto toliko. Re ... re ... recimo, dakle, hiljadu stogova sijena.

•A hiljadu takvih stogova sijena — reče Cruchot da pomogne svome prijatelju — vrijedi otprilike hiljadu i šest
stotina franaka.

•Re... re ... recite hi... hi... hiljadu i dvjesta franaka, jer tfti do četiri stotine franaka daje otava. E
lijepo, s ... s ... sračunajte ko ... koliko hi... ljadu i dvjesta franaka godišnje d ... daju za če ... če ... če-trde... e...
set godina sa i ... interesom i interesom na i... interes, kao što zna ... a ... te.

•Recimo šezdeset hiljada franaka — reče bilježnik

•Dobro! neka je s... samo šezdeset hiljada J:ra-naka. E lijepo — nastavi vinogradar ne mucajući — dvije hiljade
topola od četrdeset godina ne bi mi dale više od pedeset hiljada franaka. Bio bih dakle u gubitku. To sam ja
izračunao — reče Grandet ponoseći se. — Jeame

•nastavi on — popunićeš sve rupe osim onih kraj Loi-re, u koje ćeš posaditi topole koje sam kupio. Zasađene uza
samu rijeku, one će se hraniti o trošku vlade

•doda on okrenuvši se Cruchotu, pri čemu mu bradavica na nosu učini pokret koji je odavao najironič-niji osmijeh.

68

•To je jasno; topole treba saditi samo na slaboj .,11 ilji — reče Cruchot, koga su Grandetovi računi žalio oknuli.

•D-a-b-o-g-m-e, gospodine — odgovori kačar iro-iiiriui.

Kugenija je promatrala divan predio Loirin ne slušajući račune svoga oca, ali odmah obrati pažnju kad fii kako Cruchot reče svome klijentu: »Vi ste, dakle, doveli zeta iz Pariza; cio Saumur govori samo o va-fii'in si novcu. Bez sumnje ću uskoro imati da pišem ugovor, Čiča Grandet?«

— I vi s... ste po ... po ... po ... ranili da mi
 tu ka... ka... ka... kažete — nastavi Grandet popračajući
 <>>vii primjedbu kretanjem svoje bradavice na nosu. —
 ;!... slušajte, stari pri... pri. .. ijatelju, biću iskren,
 I reći ću vam ono š... što že... že... lite znati. Prije
 lil il, vi... i. .. dite, ba . .. bacio svoju kćer u Loiru no
 6111 je dao njenome ro ... ro ... ro ... đaku; možete to
 h« , ka ... a ... zati svima. Nego, nemojte, ostavite svi-
 Jrl neka govori šta hoće.

Ovaj odgovor porazi Eugeniju. Dakle nade, koje su JHMVIp hvatati korijena u njenome srcu, procvjetaše naje-ilBii|>ut, o. stvarise se i obrazovaše kitu cvijeća koju sad vidje pokidanu i pogaženu. Od prošloga datia nju su ve-/tvttle za Charlesa sve veze sreće koje sjedinjavaju duše; ■ ulanci će ih, dakle, patnja podržavati. Ne leži li u plemenitoj .sudbini žene da je više dira svečanost patnje no w|tt| Nrečo? Kako su se roditeljska osjećanja mogla uga-i i u Hreu njenog oca? -Kakav je to' zločin, učinio Charies? i H-niNlvena pitanja! Njena ljubav ljubav na uranku, ¹ 'imu l,i'lu) duboka, okružavala se tajanstvenošču. Ona i ■ vrati klecajući, i kad je došla u staru mračnu ulicu, lule il veselu za nju, ova joj se učini sumorna; ona je HCHHHIU u njoj melanholiju koju su vrijeme i predmeti hi ulmiuli. Nije joj nedostajalo ništa Čemu ljubav uči. Na nekoliko koraka od stana ona izmače ispred oca i do-

69

Čeka ga na vratima, na koja je zakucala. Ali Grandet, koji je vidio u bilježnikovoj ruci novine još u omotu, reče:

- Kako stoje akcije?
- Vi nećete da me slušate, Grandet — odgovori mu Cruchot. — Kupujte ih brzo, za dvije godine za-radićete dvadeset posto, osim odlične kamate, pet hiljada livara dohotka na osamdeset hiljada franaka. Akcije sad staju osamdeset franaka i pedeset para.
- Vidjećemo — odgovori Grandet gladeći bradu.
- Bože! — reče bilježnik kad je raširio novine.
- Šta je? — uzviknu Grandet u trenutku kad mu Cruchot podnese pod nos novine rekavši mu: — Pročitajte ovaj članak.

»Gospodin Grandet, jedan od najvažnijih pariških trgovaca, ubio se jučer. Prije toga vidjeli su ga kao i obično na burzi. Ranije je bio poslao predsjedniku Skupštine svoju ostavku, a tako isto dao je ostavku i na zvanje suca trgovačkog suda. Bankrotsiva gospode Rogui-,na i Soucheta, njegovog bankara i njegovog bilježnika, upropastili su ga. Glas koji je gospodin Grandet uživao i njegov kredit bili su pri svem tom takvi da bi bez sumnje našao pomoć na pariškoj pijaci. Žalimo što je ovaj čestiti čovjek podlegao prvom trenutku očajanja, itd.

— Znao sam to — reče stari vinogradar bilje
 žniku.

Ove riječi slediše Cruchota, koji pored sve svoje bilježničke ravnodušnosti osjeti neku hladnoću u leđima na pomisao da je Grandet iz Pariza možda uzalud preklinjao za milione Grandeta iz Saumura.

- A njegov sin, tako raspoložen jučer...?
- On još ništa ne zna — odgovori Grandet s istom mirmoćom.

70

/

— Zbogom, gospodine Grandet — reče Cruchot koji mv<- razum jede i ode da umiri predsjednika de Bon-fnii.sa.

Došavši kući, Grandet nađe gotov ručak. Gospođa 'iian det, kojoj se Eugenija obisnu o vrat da je poljubi i onim živim izlivia srca koje u nama izaziva kakav potajni bol, sjedjela je već na svojoj stolici i plela sebi i tikavo za zimu.

■ Možete slobodno ručati — reče Nanona koja je -illu/ilu niz stepenice preskačući po četiri stepena — mla-■ II gospodin spava kao anđelak. Ala je lijep sa zatvorenim očima! Ja sam ulazila, zvala ga. Aja! Taj se ne • H|/IV;1.

Neka ga, neka spava — reče Grandet — pro-in iiln'v se danas uvijek dosta rano da čuje rđav glas.

Sta to? — upita Eugenija spuštajući u kavu dva
 i i i n l a komada šećera, teška ne znam koliko grama, ko-

»Jr d'iandet sam sjekao u dokolici. Gospođa Grandet,
 i. n j i t n o nije usudila da postavi ovo pitanje, pogleda
 vogn muža.

Ubio mu se otac.

Moj stric? ... — reče Eugenija.

Siromah mladić! — uzviknu gospođa Grandet.

Da, siromah — nastavi Grandet — jer nema ni itniva.

Bogami, on spava kao da je kralj — reče Nanona blagim glasom.

KuiM'nija prestade da jede. Srce joj se steže kao lo, •!>■ ;lcže kad prvi put saučešće, izazvano nesrećom Miiu/; i i-o.ga voli, obuzme cijelo biće jedne žene. Ona •npl.-il -i

">l.o plačeš kad nisi ni poznavala svoga strica? u ri- joj otac i odmjeri je jednim od onih pogleda i/Mlmiijeloga tigra kojim je bez sumnje gledao svoje gomilo zlata.

71

— Ali gospodine — reče sluškinja — ko se ne bi sažalio na toga jadnoga mladića koji spava kao jagnje i ne znajući za svoj udes?

— Tebe, Nanona, ne pitam! ti jezik za zube!

Eugenija uvidje u tom trenutku da žena koja voli treba uvijek da krije svoja osjećanja. Ona ne odgovori.

— Dok se ja ne vratim, vi mu gospođu Grandet, nadam se, nećete ništa govoriti — nastavi starac. — Ja moram da idem da naredim kopanje jarka oko mojih livada na drumu. Vratiću se u podne na ručak i govoriću sa sinovcem o njegovim stvarima. Što se tiče tebe, gospođice Eugenija, ako plačeš zbog onog gizdavca, prestani, moje dijete. On će ubrzo otputovati u Indiju. Više ga nećeš vidjeti ...

Čiča uze rukavice sa šešira, navuče ih s običnom mirnoćom, pogodivši s mukom prste, i iziđe.

— Ah! mama, teško mi je! — uzviknu Eugenija kad je ostala sama s majkom. — Nikad mi nije bilo ovako zlo. — Videći da joj je kći preblijedila, gospođa Grandet otvori prozor i dovede je na svjež zrak. — Sad mi je bolje — reče Eugenija poslije nekoliko trenuta.

Ovo nervozno uzbuđenje kod stvorenja koje je dotle izgledalo mrimo i hladno utjecalo je na gospođu Grandet; ona pogleda svoju kćer s onom nježnom pro-nicljivošću kojom su majke obdarene za predmet svoje ljubavi, i pogodi sve. Ali, zaista, život čuvenih sestara Mađarica, koje su jednom prirodnom pogreškom bile šrasle jedna za drugu, nije bio tješnje skopčan no što je bio život Eugenije i njene majke, koje su vječito bile zajedno, zajedno kraj prozora, zajedno u crkvi, i zajedno spavale.

— Jadno moje dijete! — reče gospođa Grandet i uze Eugeniju za glavu da je nasloni na svoje grudi.

Na ove riječi djevojka diže glavu, upita majku jednim pogledom, pokuša da pročita njene tajne misli i

72

reče joj: »Zašto da ga šalje u Indiju? Ako je nesretan, zašto da ne ostane ovdje? Nije li on naš najbliži rođak?«

— Tako je, moje dijete, to bi bilo sasvim prirodno; ali tvoj otac ima svojih razloga, i mi ih moramo posloovati.

Majka i kći sjedoše šuteći, jedna na svoju stolicu ;; podmetačima, druga u svoju malu naslonjaču; i obje u/eše svoj rad. Prožeta zahvalnošću što joj je majka Inko divno razumjela srce, Eugenija je poljubi u ruku i reče: »Kako si dobra, draga mama!« Na ove riječi zablista se majčino staračko lice, čiju svježinu su uništile mnogobrojne patnje. — Kako ti se dopada? — upita Kugenija.

Gospođa Grandet odgovori samo osmijehom! Zatim, poslije kratke šutnje, reče tihim glasom: »Da ga nisi već ...ivoljela? To bi bilo zlo.«

•Zlo — nastavi Eugenija — zašto? Dopada se tebi, dopada se Nanoni, zašto se ne bi dopao meni? Znaš šta, mama, hajde da mu spremimo stol za ručak. Ona baci raci; mati učini to isto rekavši joj: »Baš si dijete!« Ali joj je godilo da opravda djetinjariju svoje kćeri dijeleći je s njome. Eugenija dozva Nanonu.

•Šta hoćete sad opet, gospođice?

•Nanona, valjda će biti kajmaka za podne?

•Biće — odgovori stara sluškinja.

- Znaš šta, skuhaj mu kavu vrlo jaku! Čula sam ml gospodina de Grassinsa da se u Parizu pije vrlo jaka kava.

Metni mnogo kave:

— A gdje mi je?

~ Kupi.

-- A ako me sretne gospodin?

— On je na livadama.

-■ ■ Idem odmah. Ali gospodin Fressard me je već pitao da nam nisu došla Tri Mudraca, kad mi je dao vijoč-
u. Cijela će varoš znati za naše rasipanje.

73

•Ako tvoj otac nešto primijeti — reče gospođa Grandet — u stanju je da nas tuče.

•Pa neka nas tuče, primičemo njegove udarce bez roptanja.

Mjesto svakog odgovora, gospođa Grandet diže oči k nebu. Nanona uze svoju kapicu i iziđe. Eugenija dade stolnjak, donese nekoliko grozdova, koje je radi zabave povješala na tavanu; išla je kroz hodnik na prstima da ne bi probudila svoga rođaka, i ne mogade se uzdržati da ne prisluškuje na vratima disanje koje se u podjednakim razmacima čulo s njegovih usana. — Nesreća je budna dok on spava — reče u sebi. Ona uze najsvježije lišće od loze, nareda grožđe tako ukusno kako bi ga naredao kakav stari kuhar, i sva sretna donese ga na stol. U kuhinji pokupi kruške koje je otac odbrojao i složi ih među lišće u obliku piramide. Išla je tamo-amo, trčkarala, skakutala. Bila bi gotova da iznese sve što ima u kući, ali su ključevi bili kod oca. Nanona se vrati noseći dva svježja jajeta. Kad je ugledala jaja, Eugeniji čisto dođe da zagrlji Nanonu.

— Zakupac je imao jaja u kotarici, pa mi ih čiča na moju molbu dade da mi se umili.

Poslije dva sata spremanja — za sve to vrijeme Eugenija je dvadeset puta ostavljala rad da vidi vri li kava, da osluškuje šta joj radi rođak koji je ustao — pošlo joj je za rukom da spremi vrlo jednostavan ručak koji nije bio skup, ali koji je strahovito odstupao od ukorijenjenih navika u kući. U njoj se ručalo stojeći. Svi su uzimali malo kruha, voća ili masla, i po čašicu vina. Kad je vidjela stol namješten kraj vatre, stolicu za stolom na kome su bila postavljena za njenog rođaka dva tanjira voća, šoljica za jaja, boca bijela vina, kruh i puno šećera na jednom tanjiriću, Eugenija sva uzdrhta, jer joj tek tada pade na pamet kako bi je pogledao otac da se nešto u tom trenutku vratio. Zato

74

Ji često pogledala na sat da sračuna može li joj rođak ručati prije no što se starac vrati.

•Ne boj se, Eugenija; ako ti se otac vrati, ja ću /ive, uzeti na sebe — reče gospođa Grandet. Eugenija ne mogade uzdržati suzu.

•Oh! dobra majko — uzviknu ona — ja te nisam voljela koliko zaslužuješ!

Charles, pošto je pjevušeći dugo i dugo hodao po Hobi, naposljetku siđe. Na sreću, bilo je tek jedanaest noti. Parižanin! On je uložio oko oblačenja toliko pažnje kao (Ju je u zamku one otmjene gospođe koja je putovala po Škotskoj. Ušao je s onim ljubaznim i nasimijanim licem koje tako lijepo dolikuje mladeži i koje izazva kod Mugenije radost punu tuge. On je uzeo olako gubitak Hvojlh zamkova u Anjouu i oslovi svoju strinu vrlo vps««1o.

— Kako ste spavali, draga strina? — A vi, rođako?

Dobro, gospodine, a vi? — reče gospođa Grandet.

Ja vrlo dobro.

•Mora da ste gladni, rođače — reče Eugenija — Njorilte za stol.

•Ali ja nikad ne doručkujem prije dvanaest, kad ublčno ustajem. Nego, tako sam se rđavo proveo na putu <lu ću gotovo da malo založim. Uostalom ... — Oti l/vmli najdivniji sat koji je Breguet ikad napravio.

<ile, tek jedanaest, pa ja sam to poranio.

Poranio? ... — reče gospođa Grandet.

Da, ali sam htio da složim svoje stvari. Nego, i (uto bih se malo prihvatilo, uzeću malo piletine ili jednu (■u t»J)Ieu,

•Sveta Bogorodice! — uzviknu Nanona kad ču ■ iv« rijeci.

•i.-n-ebicu — reče u sebi Eugenija, koja bi za jednu luiphlm 'lila sve što je bila zaštedjela.

' i« ■<Mio — reče mu strina.

75

Kicoš se izvali u naslonjaču kao lijepa žena kad se izvali na svom divanu. Eugenija i njena mati uzeše stolice i sjedoše blizu njega, kraj vatre.

•Vi živite ovdje stalno? — reče im Charles kome se dvornica učini danju još ružnija no što je bila uveče, pri svijeći.

•Stalno — odgovori Eugenija gledajući ga — oisim za vrijeme berbe. Tada Mamo da pomažemo Na-noni i sjedimo u opatiji Novers.

- Ne šetate se nikad?
- Po koji put nedjeljom poslije večernje, kad je lipo — reče gospođa Grandet — iziđemo do mosta ili da vidimo kako kose sijeno.
- Imate li ovdje kazalište?
- Ći u kazalište — uzviknu gospođa Grandet — gledati glumce! Ali, gospodine, zar vi ne znate da je to smrtni grijeh?
- Izvolite, dragi gospodine — reče Nanona noseći jaja — spremili smo vam piliće u ljusci.
- O! svježa jaja — reče Charles koji je kao ljudi koji su navikli na raskoš, već zaboravio na svoju jarebicu. — Ta to je izvrsno! Još kad biste imali malo masla, drago dijete?
- Masla? Ostaće onda bez kolača! — reče sluškinja.
- Ta donesi masla, Nanona! — uzviknu Eugenija.

Djevojka je promatrala svoga rođaka koji je sjekao tanke kriške kruha, i uživala je u tome kao što najosjetljivija pariška, radnica uživa u kakvoj melodrami u kojoj nevinost odnosi pobjedu. Doduše, kod Charlesa, koga je odgojila otmjena majka, a usavršila žena od ukusa, pokreti su bili umiljati, otmjeni, odmjereni, kao pokreti kakve kačiperke. Sažaljenje i ljubav jedne djevojke doista imaju magnetski utjecaj. Zato Charles, osjećajući da je predmet promatranja svoje rođake i svoje strine, ne mogade izmaći utjecaju osjećanja koja su

76

inu bila upućena, i tako reći, plavila ga. On upravi na E u genij u pogled pun dobrote, pun milošte, pogled koji kito da se smiješio. Promatrajući Eugeniju, on uoči divan »li lud u crtama ovoga čednog lica, njeno držanje u kome je bila oličena nevinost, čarobni sjaj njenih očiju, u kojima su svjetlucale mlade ljubavne misli i u kojima čežnju nije znala za nasladu.

— Bogami, draga rođako, da ste u velikoj loži u Operi i u balskoj haljini, ja vam jamčim da bi strina hiln potpuno u pravu; vi biste izazvali mnogo grijeha: ?elju kod ljudi, ljubomoru kod žena.

Ova hvala steže Eugenijino srce i ispuni ga rado-ri u, iako ništa nije razumjela.

•O! rođače, vi se podsmjehujete jednoj siroti pa-li i tčanki.

•Da me poznajete, draga rođako, znali biste da tñ;ta ne mrzim toliko koliko podsmjehivanje, ono kviri Hi'tc, vrijeđa sva osjećanja... — I on slatko pojede kri-ftku kruha s maslom.

•Ne, ja po svoj prilici nisam dovoljno duhovit da se podsmjehujem drugima, i taj mi nedostatak mnogo Kmeta. U Parizu nađu načina da upropaste čovjeka kad knžu: »Ima dobro srce«. Ove riječi znače: »Jadnik, glup Je kao ćuran«. Ali kako sam bogat i poznat sa svoje vjnštine u gađanju, jer na trideset koraka, u otvorenom prostoru, iz svakog pištolja oborim lutku prvim metkom to ae niko ne usuđuje da mi se podsmjehuje.

•To što ste rekli, rođače, pokazuje dobro srce.

•Imate vrlo lijep prsten — reče Eugenija; — smi-Jrm li zamoliti da ga vidim?

Charles pruži ruku skidajući prsten, i Eugenija po-< rvcijio kad je vrhom svojih prstiju dotakla ružičaste nokte svoga rođaka.

-- Pogledajte, majko, kako je lijepa izrada. - Aa! šta je tu zlata! — reče Nanona noseći kavu. Sta je to? — upita Charles smijući se.

77

I on pokaza duguljasto zemljano lonče, pocakljeno iznutra, optočeno pepelom, na čije je dno padala kava vraćajući se na površinu tečnosti koja je ključala.

•To je ključala kava — reče Nanona.

•Ah! draga strina, bar ću ostaviti kakva blagotvorna traga o svome boravljenju ovdje. Vi ste mnogo zaostali! Ja ću vas naučiti da kuhate dobru kavu u Chaptalovoj džezvi.

On pokuša da objasni sistem Chaptalove džezve.

•O, to je strašno zapleteno — reče Nanona — trebalo bi provesti svoj vijek u tome. Nikad ja neću skuhati kavu tako. Taman! a ko bi polagao našoj kravi travu dok bih ja kuhala kavu?

•Ja ću je kuhati — reče Eugenija.

•Baš je dijete! — reče gospođa Grandet gledajući svoju kćer.

Na riječ dijete, koja je podsjećala na bol koji očekuje ovog nesretnog mladića, žene zasutješe i pogledaše ga sa saučešćem koje mu pade u oči.

•Šta vam je, draga rođako?

•Pst! — reče gospođa Grandet Eugeniji koja htjede da odgovori. — Ti znaš, kćeri, da je tvoj otac uzeo na sebe da govori s gospodinom.

•Recite sa Charlesom — reče mladi Grandet.

•A! vi se zovete Charles? Lijepo ime — uz viknu Eugenija.

Nesreća koja se nasluti ne izostaje gotovo nikad. Nanona, gospođa Grandet i Eugeniya, koje nisu bez straha pomišljale na povratak staroga kačara, čuše na vratima lupu alke čiji im je odjek bio dobro poznat.

— Evo oca! — reče Eugeniya.

Ona diže tanjurić sa šećerom, ostavivši nekoliko grumena na stolnjaku. Nanona odnese tanjur s jajima. Gospođa Grandet diže se kao preplašena košuta. Svima ovlada neiskazan strah, koji Charlesa začudi, jer nije mogao da ga objasni.

78

•Sta vam je? — upita ih on.

•Ide otac — reče Eugeniya.

•Pa šta je s tim? ...

Gospodin Grandet uđe, baci svoj oštar pogled na uliti, na Charlesa, i vidje sve.

•A! a! Počastili ste svog rođaka, to je lijepo, vrlo lijepo! — reče on ne mucajući. — Kad nema mačke kod kuće, miševi igraju.

•Počastili? ... — reče u sebi Charles, koji nije bio u stanju ni da nasluti život i navike u ovoj kući.

— Daj mi moju čašu, Nanona — reče čiča.

Eugeniya donese čašu. Grandet izvadi iz pränika no-

žHHI, nož sa širokim sječivom, odsiječe komad hljeba, uze mulo masla, pažljivo ga razmaza i stade jesti stojeći. U InJ mah Charles je zaslađivao svoju kavu. Čiča Grandet opazi komade šećera i pogleda svoju ženu, koja preblinje, i priđe tri koraka; on se naže na uho jednoj sta-ilri i reče joj: »Otkud vam ovoliki šećer?«

— Nanona ga je donijela od Fessarda, nismo imali.

Nije moguće ni zamisliti koliko je ovaj nijemi prizor zanimao ove tri žene; Nanona je izišla iz kuhinje i ylfđalu je dvornicu da vidi šta će biti. Charles, pošto je okusio kavu, nađe da je suviše gorka i zatraži šećer koji Je (irandet već zatvorio.

- Šta hoćete, sinovče? — reče mu Grandet.

... Šećera.

— Sipajte mlijeka — odgovori domaćin — pa će vuni kava biti slađa.

Kugeniya ponovo uze tanjurić sa šećerom i metnu M« na stol, gledajući mirmo u svoga oca. Zaista, Parifmiku koja svojim slabaškim rukama pridržava svilene ljttr-ilvieo, da bi olakšala bijeg svome ljubavniku, ne pokr/ziuji' više odvažnosti no što je pokazala Eugennffija kad Je ponovo metnula šećer na stol. Ljubavnik će nagraditi gvoyii Purižanku, koja će mu ponosito pokazati svoje povrijeđene ruke, čije će nagnječene vene biti okupane su-

79

zama, poljupcima i zaliječene uživanjem; dok Charles neće nikad proniknuti tajnu dubokog uzbuđenja koje je rastrzalo srce njegove rođake; poražene pogledom staroga kačara.

— Zar ti, ženo, nećeš da jedeš?

Jadna mučenica priđe, bojažljivo odsiječe komad kruha i uze jednu krišku. Eugeniya smjelo ponudi ocu grožđe, rekavši mu: »Uzmi, tata, malo moga grožđa. Uzećete i vi, rođače, je l' te? Ovo lijepo grožđe donijela sam za vas«.

— O! ako im se ne stane na put, sinovče, ove će radi vas opljačkati cio Saumuru. Kad budete gotovi, oti Ći ćemo zajedno u bašču, imam da vam kažem nešto vrlo neprijatno.

Eugeniya i njena mati pogledaše u Charlesa, ali mladi čovjek nije mogao da se prevari u izrazu ovog pogleda.

•Šta znače te riječi, striče? Otkako je umrla moja jedna mati... (na ove riječi glas mu omekša) za mene nema više nesreće ...

•Dragi sinovče, ko može znati sve nesreće kojima bog hoće da nas kuša? — reče mu strina.

•Ta! ta! ta! ta! — reče Grandet — počele su već gluposti. Žao mi je, sinovče, kad pogledam te vaše bijele ruke. — On mu pokaza velike ruke kojima ga je priroda obdarila. — Ovo su ruke stvorene za zgrtanje talira! Vas su iz malena naučili da uvlačite noge u kožu od koje se prave torbe u koje mi zatvaramo trgovačke mjenice. To je rđavo, rđavo!

•Sta hoćete time da kažete, striče? Bog me ubio ako i jednu riječ razumijem.

•Hodite — reče Grandet.

Tvrđica zatvori nož, ispi ostatak svoga bijelog vina i otvori vrata.

— Budite hrabri, rođače!

80

Eugenijin glas sledio je Charlesa. On pođe za svojini Hlnišnim stricem, obuzet neiskazanim nespokojstvom. Ne mo'uvši da savladaju svoju radoznalost, Eugenija, njena muti i Nanona odoše u kuhinju da promatraju izvođenje prizora koji će se odigrati u vlažnoj bašči, gdje je stric lut. oči koračao sa sinovcem. Grandet nije bio u zabuni kako će saopćiti Charlesu smrt njegovog oca, ali je osjećao prema njemu neku vrstu sažaljenja, znajući da je brz igdje ičega, i tražio je načina da ublaži jačinu ove okrutnu istine. »Vi ste izgubili oca!« to nije značilo ni-ftn. Očevi umiru prije djece. Ali: »Vi ste bez igdje ičega I« Sve nesreće zemaljske skupa bile su u ovim riječima. I Čiča Grandet prođe i po treći put srednjom stazom na kojoj je pijesak pršao pod nogama. U sudbo-iiomiim prilikama u životu naša duša čvrsto prijanja za mji-.Mta na kojima nailazimo na zadovoljstva i na patnje. ■/.<!(» je Charles s naročitom pažnjom razgledao džbu-iiiivi- u ovoj baščici, žuto lišće koje je opadalo, odronjene zidove, neobične oblike voćnjaka, živopisne pojedinosti Uojo će ostati urezane u njegovoj pameti i zauvijek biti vezane za ovaj sudbonosni trenutak nekom mnemoteh-niliom koja je svojstvena strastima.

- Danas je vrlo toplo, vrlo lijepo — reče Grandet i udahnu veću količinu zraka.

Da, striče ... Ali zašto? ...

Slušaj, sinovče — nastavi stric — imam da ti sa->ijifi!im rdave vijesti. Tvoj je otac vrlo rđavo...

I'u šta 6u ija ovdje? — reče Charles. — Nanona v i k n u on — poštanske konje! Valjda ću naći ovdje »<<kvn kola ■— doda on okrenuvši se svome stricu koji |i< Kini-"" nepomičan.

I/.lisni su i konji i kola — odgovori Grandet gle-'InjiK i (luule sa zanimjelog, pobljedjelog, i ukočena lu»(jU-11.1 Jest, jadmice moj, pogodio si. Umro je. Ali tu uli'- ništa, ima nešto gore, ubio se...

Moj otac?...

• tu..., ulju Grande

81

— Da. Ali i to nije ništa. Novine to tumače kao da imaju prava na to. Na, čitaj.

Grandet, koji je uzajmio novine od Cruchota, pruži Charlesu kobni članak. U tom trenutku jadni mladić, još dijete, još u godinama kada se osjećanja izlivaju s bezazlenošću, brižnu u plač.

•Dobro je — reče u sebi Grandet. — Njegov me je pogled plašio. Kad plače, spašen je. I to nije ništa, jadni moj sinovče —■ nastavi Grandet jačim glasom, i ne znajući da li ga Charles sluša — to nije ništa, utje-šičeš se; nego ...

•Šta me se to tiče? Gdje mi je otac?... Oče moj!

•On te je upropastio, ostao si bez ičega.

•Šta me se to tiče? Gdje mi je otac?... Oče moj!

Plač i jecanje razlijevali su se strašno među ovim zidovima i ponavljali u odjecima. Sve tri žene, obuzete sažaljenjem, plakale su: suze su zarazne isto tako kao i smijeh. Charles, i ne slušajući svoga strica, odjuri u dvorište, nađe stepenice, pope se u svoju sobu, pade na postelju i zari glavu u jastuk da se sit naplače daleko od svojih rođaka.

— Treba pričekati da prođe prvi pljusak — reče Grandet vrativši se u dvornicu, u kojoj su Eugenija i njena mati brzo sjele na svoja mjesta i nastavile rad uzdrhtalim rukama, pošto su obrisale oči... — Ali ovaj mladi čovjek nije ni za što; više misli o mrtvima no o novcu.

Eugenija uzdrhta kad ču kako joj se otac izražava o nasvjetijem bolu. Od tog trenutku ona počne da ga osuđuje. Iako je bilo zaglušeno, Charlesovo jecanje razli-jegalo se u ovoj zvučnoj kući; i njegovo tugovanje, koje kao da je dolazilo ispod zemlje, prestade tek pred večer, pošto je postepeno bivalo sve slabije i slabije.

— Jadni mladić — reče gospođa Grandet.

82

Koban uzvik! Čiča Grandet pogleda svoju ženu, Eu-K«*niju i tanjirić sa šećerom; on se sjeti izuzetnog ručka koji je spremljen za nesretnog rođaka i zastade nasred dvojnice.

•Čujete li, gospođo Grandet — reče on sa svojom uobičajenom mirnoćom — ja se nadam da ćete pre- Hlniti s vašim rasipanjem. Ne dajem vam ja SVOJ novac < 11« kljukate šećerom onog mladog nikogovića.

•Majka nije tu ništa kriva — reče Eugenija. — IH .sam ...

•Ti valjda zato što si punoljetna — nastavi Gran-ilH prekidajući svoju kćer — hoćeš da mi ideš uz nos? / .n.'ij, Eugenija ...

•Oče, sin vašeg brata ne treba da ostane kod VIII bez ...

•Ta, ta, ta, ta! — reče kačar sa četiri hroma-lli'tia tona; — te sin moga brata ovo, te moj sinovac ono, Charles nam nije ništa; nema ni kršene pare; otac mu jp bankrotirao; a kad se bude sit isplakao, taj će

gospo-dlrlć da se čisti odavde; neću da mi pravi rusvaj po ^{nik}-i.

•Šta je to, oče, bankrotirati? — Upita Eugenija.

•Bankrotirati — odgovori otac — to je učiniti naj-hi'c'u.sruje od svih djela koja mogu osramotiti čovjeka.

To mora da je vrlo veliki grijeh — reče gospodu < irandet — i moga djevera čekaju paklene muke.

Ti odmah u tvoje litanije — reče on svojoj ženi
*r?,ući ramenima. — Bankrotirati, Eugenija — nastavi
on to je krađa koju zakon, na žalost, uzima u za-

li Nll ljudi su dali Guillaumenu Grandetu svoju robu, jer je uživao glas čestita i poštena čovjeka; a on im je »vp pojeo, ostavivši im samo oči da plaču. I razbojnik na drumu časniji je od bankrota; kad te napadne, možeš dn .ii> bruniš; poslije, on stavlja na kocku svoj život; dok liunki'ot... Ukratko, Charles je osramoćen.

»>

83

Ove riječi odjeknuše u srcu sirote djevojke i pri-tiskoše ga svom svojom težinom. Čestita, kao što je cvijet ponikao u gustoj šumi nježan, ona nije znala ni za načela ovoga svijeta, ni za lukava umovanja ni za sofizme; ona, dakle, primi okrutno objašnjenje koje joj je otac namjerno dao o bankrotstvu, ne kazujući joj razliku između nenamjernog bankrotstva i sračunatog ban-krotstva.

•Pa zar vi, oče, niste mogli spriječiti tu nesreću?

•Moj brat se nije ni obratio meni; uostalom, duguje četiri miliona ...

•Koliko je to milion, oče? — upita ona s beza-zlenošću djeteta koje misli da može lako naći ono što želi.

•Milion? — reče Grandet. — To je milion komada od dvadeset sua, a pet komada od dvadeset sua čine pet franaka.

•Bože! bože! — uzviknu Eugenija — kako je moj stric mogao imati četiri miliona? Ima li još koga u Francuskoj koji može imati toliko miliona? (Čiča Grandet je gladio bradu, smiješio se, a bradavica na njegovom nosu čisto se širila.)

•Pa šta će biti s mojim rođakom Charlesom?

•On će otputovati u Indiju, gdje će, po želji svoga oca, gledati da se obogati.

•A ima li novaca da otputuje tamo?

•Ja ću mu platiti put... do... da, do Nantesa.* Eugenija se obisnu ocu o vrat:

•Ah, oče, kako ste dobri!

Ona ga je tako ljubila da se Grandet gotovo zastidio: pomalo ga je grizla savjest.

— Treba li mnogo vremena da se stekne jedan mi
lion? — upita ga ona.

* Od Saumura do Nantesa ima odprilike jedan sat željeznicom.

84

•Pa — reče kačar... — ti znaš šta je napoleon. V, pedeset hiljada napoleona čine jedan milion.

•Mama, mi ćemo poručiti devet molitava da mu boj; ispuni želju.

•To sam već mislila — odgovori mati.

•Tako, samo tako! Samo da vam je da trošite no-vuc? — uzviknu otac. — Ama, mislite li vi da se ovdje prosipa?

U tom trenutku čulo se iz sobe na tavanu prigušeno jecanje, tužnije no ikad, koje je prestravilo Euge-nlju i njenu majku.

— Nanona, idi gore vidi da se ne ubije. — reče
firndet. — A vas dvije — nastavi on okrenuvši se ženi
I kćeri, koje su bile poblijedjele — opametite se. Ja
odoli. Idem do naših Holanđana koji danas putuju. Za-
tlin ću otići do Cruchota da se razgovorim s njim o
svemu ovome.

On ode. Kad je Grandet zatvorio vrata, Eugenija i njena mati odahnuše dušom. Do ovoga jutra Eugenija nikud nije osjetila nikakvu tegobu u prisustvu svoga oca; ji I i od prije nekoliko sati mijenjali su se u njoj svakoga trenutka i osjećanja i pojmovi.

•Mama, koliko se zlatnika dobija za jedno bure vina?

•Tvoj otac uzima za bure oko sto ili stopedeset franaka, ponekad dvije stotine, koliko sam čula.

•Kad dobije od berbe hiljadu i četiri stotine bu-i. -κII?...

•Bogami, čedo moje, ne znam koliko je to, tvoj tni otac nikad ne govori o svojim poslovima.

- Pa to tata mora da je bogat.
— Može biti. Ali gospodin Cruchot mi je rekao da je prije dvije godine kupio Froidfond. Stoga i nema gotovo novca.

Ne znajući ništa više o imovinskom stanju svoga ora, Eugeniya se ne upusti u dalje računanje.

85

•Nije me ni vidio jadnik! — reče Nanona vrativši se. — Leži na postelji i plače kao Magdalena; žalost ga je pogledati. Sto je to snašlo jadnog lijepog mladića?

•Brzo, mama, da ga tješimo; a ako čujemo kucanje, sići ćemo.

Go>spoda Grandet nije mogla da odoli umiljatom glasu svoje kćeri. Eugeniya je bila uzvišena, bila je žena. Obje se popeše, uzdrhtala srca, u Charlesovu sobu. Vrata su bila otvorena. Mladi čovjek nije ništa ni vidio ni čuo. Gušeći se u suzama, tužno je cvilio.

— Kako voli svoga oca! — reče Eugeniya tihim glasom.

Bilo je nemoguće ne zapaziti u naglasku ovih riječi nade jednog srca koje je ne znajući bilo zaljubljeno. Zato gospođa Grandet i pogleda svoju kćer pogledom punim materinske ljubavi; zatim joj sasvim tiho reče na uho: »Pazi, ti ćeš ga još i zavoljeti.«

— Zavoljeti! — nastavi Eugeniya. — Ah! da znaš što je otac rekao!

Charles se okrenu, spazi svoju strinu i svoju rođaku.

— Izgubio sam oca, mog jadnog oca! Da mi je povjerio tajnu svoje nesreće, radili bismo zajedno da je popravimo. Bože moj, dobri moj otac! Tako sam bio uvjeren da ću ga opet vidjeti, da sam ga, čini mi se, hladno poljubio...

Jecanje mu presiječe riječ.

•Mi ćemo se moliti bogu za njega — reče gospođa Grandet. — Pokorite se volji božjoj.

•Budite hrabri, rođake — reče Eugeniya. — Gubitak se ne može nadoknaditi; zato mislite kako ćete spasiti svoju čast...

S onim nagonom, s onom vještinom žene koja umije da se snađe u svemu, čak i onda kad tješi, Eugeniya je

86

htjela da zavara bol svoga rođaka skrećući pažnju na njega samog.

— Moju čast? ... — uzviknu mladi čovjek, uklonivši naglim pokretom kosu s čela i sjede na postelju, skrivajući ruke. — Ah! jest, zaista. Moj je otac, reče mi stric, bankrotirao. — On jauknu i pokri lice rukama. — Osta vite me, rođaku, ostavite me! Bože moj! Bože moj! oprosti mome ocu; moralo mu je biti vrlo teško.

Bilo je nečega užasnog u izrazu ovoga bola mladog, istinitog bola bez računa, bez zadnjih misli. To je bio stidljiv bol koji su čista srca Eugeniye i njene matere razumjela, kad ih je Charles jednim pokretom ruke zamolio da ga ostave samog. One siđoše, šuteći sjedoše na svoja mjesta kraj prozora, i radile su otprilike jedan sat ne progovorivši ni riječi. Letimičnim pogledom koji je bacila na stvari mladoga čovjeka, onim pogledom djevojaka koje u magnovenju vide sve, Eugeniya je uočila lijepe sitnice njegove toalete, njegove makaze, njegove brijake išarane zlatom. Ova raskoš sagledana kroz bol, učini joj Charlesa još zanimljivijim, možda po kontrastu. Nikad tako ozbiljan događaj, nikad tako dramatičan prizor nije potresao maštu ova dva stvorenja koja su vječito živjela u tišini i samoći.

•Mama — reče Eugeniya — mi ćemo ponijeti crninu za stricem.

•Kako bude naredio tvoj otac — odgovori gospođa Grandet.

One ponovo zašutješe. Eugeniya je ubadala svoju iglu s takvom pravilnošću u pokretu da bi promatrač odmah uočio da je utonula u duboke misli. Prva želja ove divne djevojke bila je da i sama uzme učešća u žalosti svoga rođaka. Oko četiri sata jak udar zvekira odjeknu u srcu gospođe Grandet.

— Šta li je tvome ocu! — reče ona svojoj kćeri.

Vinogradar uđe veseo. Pošto je skinuo rukavice, on protrlja ruke tako jako da bi kožu s njih zgulio, da im

87

pokožica nije bila kao ruska koža, samo bez mirisa na smolu i tamjan. Hodao je, gledao je kakvo je vrijeme. Najzad

se odao.

— Ženo — reče on ne mucajući — svima sam im podvalio. Prodao sam vino! Holanđani i Belgijanci su htjeli jutros da otputuju; ja sam se prošetao po trgu, ispred njihove gostionice, pretvarajući se kao da sam besposlen. Onaj, ti ga poznaješ, priđe. Vlasnici svih do brih vinograda nisu htjeli da dadu vino, hoće da čekaju; neka ih, neka čekaju. Naš Belgijanac je bio očajan. Ja sam to vidio. Sad je pogodba svršena, on je kupio sve naše vino, po dvije stotine franaka bure, polovinu da položi u gotovu. Platilo mi je zlatom. Napisao je i ugovor, i evo šest zlatnika za tebe. Za tri mjeseca vinu će pasti cijena.

Ove posljednje riječi izgovorio je mirnim glasom, ali s tako dubokom ironijom da bi Saumurci, iskupljeni u tom trenutku na trgu i poraženi glasom o prodaji koju je Grandet zaključio, uzdrhtali da su ih čuli. Panika bi oborila vino za pedeset posto.

•Ove godine dobili ste hiljadu buradi, je 1' te oče? — reče Eugenija.

•Tako je, Čedo.

Ova riječ bila je najveći izraz radosti staroga ka-čara.

•To čini dvije stotine hiljada franaka.

•Tako je, gospođice Grandet.

•Pa vi to, oče, možete lako priteći u pomoć Char-lesu.

Baltazarova začuđenost, gnjev, preneraženost kad je spazio *Mane-Take-Phares*, ne mogu se spraviti s hladnim Grandetovim gnjevom, koji ne misleći više o svom sinovcu, nađe ovoga ponovo u srcu i u računima svoje kćeri.

— Ah! ovo je koješta! Otkako je taj gospodičić stu pio u *moju kuću*, sve se u njoj okrenulo tumba. Vi izi-

88

gravate gospođe koje kupuju slatkiše, vesele se, priređuju gozbe. To ja ne dam! Ja valjda znam, u mojim godinama, kako treba da se ponašam! Uostalom, ne trpim savjete ni od »moje kćeri, ni od koga drugog. Ja ću učiniti za svoga sinovca koliko treba da učinim, a vi ne morate zabadati nos u to. Što se tebe tiče, Eugenija — doda on okrenuvši se k njoj — da mi to nisi više po-menula! Inače ću te poslati s Nanonom u opatiju Noyes, tako mi boga, i to još sutra, samo ako te čujem. Gdje je taj mladi čovjek? Da li je sišao?

•Nije — odgovori gospođa Grandet.

•A šta radi gore?

•Plače za ocem — odgovori Eugenija. Grandet pogleda kćer i ne umjede ništa reći. I on je bio pomalo otac. Pošto je jedanput-dvaput prešao preko sobe, on se brzo pope u svoj kabinet da razmisli u koje papire da uloži novac. Dvije hiljade jutara oborene šume donijeli su mu šest stotina hiljada franaka; kad se ovoj sumi doda: novac koji je dobio za topole, prihodi prošle i ove godine, pored dvije stotine hiljada franaka od prodaje koju je maloprije zaključio, mogao je sastaviti devet stotina hiljada franaka. Mamila ga je zarada od dvadeset posto koju je za kratko vrijeme zaradio na obveznicama koje su prodavane po sedamdeset franaka. On sračuna svoje spekulacije na ovim istim novinama što su donijele bilješku o smrti njegovog brata, slušajući, iako na njega nije obraćao pažnju, jecanje svoga sinovca. Nanona udari rukom o zid da pozove svoga gospodara da siđe, jer je večera bila na stolu. Pod svodom i na posljednjem stepenu stepenica, Grandet je govorio u sebi: »Pošto ću dobiti osam na sto kamate, ulo-žiću novac u državne papire. Za dvije godine imaću mi-lion i pet stotina hiljada franaka koje ću povući iz Pariza sve u zlatu«.

•No, a gdje mi je sinovac?

•Kaže da neće da jede — odgovori Nanona. —

89

To nije zdravo,

— Utoliko ćemo više uštedjeti — odgovori joj Grandet.

— I to je istina — reče ona.

— Uostalom, neće plakati vječito. Glad izgoni i vuka iz šume.

Za večerom je vladala neobična tišina.

•Dragi Grandet — reče gospođa Grandet kad je stolnjak dignut — treba da obučemo crninu u znak žalosti.

•Zaista, gospođo Grandet, vi već ne znate šta da izmislite samo da biste trošili novac. Žalost je u srcu, a ne u odijelu.

•Ali crnina za bratom neophodna je, i crkva nam nalaže...

•Kupite crninu za svojih šest zlatnika. Meni ćete dati samo flor, to će mi biti dovoljno.

Eugenija podiže oči k nebu ne rekavši ni riječi. Prvi put u životu njena plemenita osjećanja, uspavana, pri-tajena, ali najedanput probuđena, bila su svakog trenutka vrijeđana. Ovo veće bilo je po izgledu slično mno-gobrojnim večerima njihovog jednolikog života, ali je svakako bilo najužasnije. Eugenija je radila ne dižući glave, a nikako nije upotrebila korpu za rad, koju je Charles uoči toga dana s preziranjem pogledao. Gospođa Grandet plela je svoje rukavice. Grandet je puna četiri časa obrtao palce, zanijet svojim računima, čiji su rezultati sutradan morali iznenaditi Saumur. Toga dana niko im nije došao u posjetu. U tom trenutku cijela je varoš govorila samo o Grandetovoj prodaji, o bankrot-stvu njegova brata i o dolasku njegovog sinovca. Iz potrebe da čeretaju o svojim zajedničkim interesima, svi vlasnici vinograda, iz višeg i srednjeg saumurskog društva, nalazili su se kod gospodina de Grassinsa, gdje se osulo drvlje i kamenje na nekadašnjeg kmeta. Nanona

90

je prela, i zujanje njena čekrka bio je jedini glas koji se čuo pod sivom tavanicom dvornice.

•Nećemo polomiti naše jezike — reče ona pokazujući svoje zube, bijele i krupne kao oljušten badem.

•Ne treba ništa lomiti — odgovori Grandet trgnu vši se iz svojih razmišljanja. On je vidio pred očima osam miliona franaka koje će imati za tri godine, i plovio je po ovom velikom zlatnom jezeru. — Vrijeme je da se legne. Otići ću mome sinovcu da mu kažem laku noć u ime svih i da vidim hoće li što.

Gospođa Grandet zastade na odmoru prvog sprata da čuje razgovor između Charlesa i svoga muža. Eu-genija, smjelija no njena mati, pope se dvije stepenice više.

•Šta je, sinovče, teško vam je? Šta ćete, plaćete, to je prirodno. Otac je otac. Ali treba se pomiriti s nesrećom koja nas snađe. No, no, budite hrabri. Hoćete li čašicu vina? Vino ne staje ništa u Saumuru; tamo se vino nudi kao u Indiji šolja čaja. Nego — nastavi Grandet — vi ste u mraku. To ne valja! treba čovjek da vidi šta radi — Grandet priđe kaminu.

•Gle! — uzviknu on — stearinska svijeća! Gdje su do vruga našli stearinsku svijeću? Ove bi mi nesreće digle i krov nad glavom samo da ugone ovom momku.

Kad čuše ove riječi, majka i kći uđoše u svoje sobe i strpaše se u postelju, brzo kao poplašeni miševi kad se zavuku u svoje rupe.

•Gospođo Grandet, vi kao da imate čitavo blago? — reče Grandet ulazeći u sobu svoje žene.

•Dragi moj, sad se molim bogu, pričekajte — odgovori jadna mati uzdrhtalim glasom.

•Neka ide do đavola taj tvoj bog! — odgovori Grandet gunđajući.

Tvrdice ne vjeruju u budući život; za njih je sadašnjost sve. Ova opaska baca strašnu svjetlost na sa-danje doba, u kome, više no u ma koje drugo vrijeme,

91

novac vlada zakonima, politikom i narodima. Ustanove, knjige, ljudi i doktrine, sve je u zavjeri da potkopa vjeru u budući život, na koju se društvena zgrada oslanja već osamnaest vjekova. Danas, danas je mrtvački sanduk prelaz koga se malo ko boji. Budućnost, koja nas je čekala s one strane Requ'ema prenijeta je u sadašnjost. Dočepati se *per fas et ne fas** zemaljskog raja, raskoši i taštih uživanja, pretvoriti u kamen svoje srce i mučiti svoje tijelo radi prolaznih uživanja, kao što se nekad podnosile muke radi vječitog blaženstva, to je danas opća misao, misao ispisana, uostalom, svuda, pa čak i u zakonima koji pitaju čovjeka: »Šta plaćaš?« mjesto da mu kažu: »Šta misliš?« Kad ova doktrina bude prešla iz varoši u narod, šta će biti od ove zemlje?

•Gospođo Grandet, jesi li gotova? — reče stari kačar.

•Dragi moj, molim se bogu za tebe.

•Vrlo dobro! Laku noć. Razgovaraćemo sutra ujutru.

Jadna žena zaspala je kao đak koji nije naučio svoje zadatke, pa se boji da vidi ljutito učiteljevo lice kad se probudi. U trenutku kad se, iz straha, sakrila pod jorgan da ne bi ništa čula, Eugenija joj se prikrađe, u košulji, bosonoga, i poljubi je u čelo.

•Oh! dobra majko — reče ona — sutra ću mu reći da sam ja kupila svijeće.

•Ne, otjerao bi te u Novers. Pusti ti mene, neće me pojesti.

•Čuješ li, mama?

•Šta?

•On još plače.

•Idi, lezi kćeri. Nazepćeš tako bosa; pod je vlažan.

* Per fas et nefas — svim mogućim sredstvima.

Tako je prošao sudbonosan da, koji će biti od utjecaja na cio život bogate i sirote nasljednice, čiji san otada nije bio ni tako spokojan ni tako miran kao što je dotle bio. Dosta često izvjesne radnje u ljudskom životu bivaju, bukvalno govoreći, nevjerovatne, mada su istinite. Ali da nije to otuda što čovjek gotovo uvijek propusti da na naše samonikle odluke baci malo psihološke svjetlosti, ne objašnjavajući tajanstvene razloge koji su te odluke učinili neizbježnim? Možda je duboku strast Eugenijinu trebalo ispitati do njenih najtananijih pojedinosti; jer je ona postala prava bolest, kako bi rekli neki podrugljivci, i utjecala je na cio njen život. Mnogi ljudi više vole da poriču posljedice nego da odmjeravaju jačinu veza, čvorova, spona koje potajno spajaju jednu činjenicu s drugom u moralnom zakonu. Ovdje će, dakle, Eugenijina prošlost poslužiti za promatranje ljudske prirode, kao jamstvo da je njena nerazmišljenost bila bezazlena, a izli vi njene duše nagli i iznenadni. Ukoliko joj je život bio mirniji, utoliko se jače u njenoj duši razvilo žensko sažaljenje, to najduševnije osjećanje. Potresena događajima toga dana, ona se budila nekoliko puta da osluškuje svoga rođaka, jer joj se činilo da čuje njegove uzdahe koji su joj od jučer odjekivali u srcu: čas ga je vidjela kako uzdiše od tuge, čas ga je sanjala kako umire od gladi. Pred zoru ču zacijelo neki strašan uzvik. Odmah se obuče, i, laka kao srna, otrča svom rođaku koji je ostavio otvorena vrata. Svijeća je dogorijevala u svijećnjaku. Charles savladan prirodom, spavao je obučen, sjedeći na jednoj stolici, s glavom na postelji; sanjao je kao što sanjaju ljudi kojima je želudac prazan. Eugenija je mogla da se sita naplače; da se divi ovom mladom i lijepom licu, izbrazdanom od bola, ovim očima koje su podnadule od plača i koje, i zatvorene, kao da su još lile suze. Charles u snu pogodila da je Eugenija pred njim; on otvori oči i vidje je uplakanu.

- Oprostite, rođako — reče on, očevitno ne znajući ni koje je doba ni gdje je.
- Ovdje ima sirca koja vas razumiju, dragi rođače, i mi smo mislile da vam treba nešto. Trebalo bi da legnete, tako se samo zamarate.
- To je istina.
- Ja sad idem! Zbogom.

Ona uteče, postiđena i sretna što je bila došla. Samo se nevinost odvažuje na takve smjelosti. Vrlina, prosvijećena, računa isto tako kao i porok. Eugenija, koja nije drhtala dok je bila kraj svog rođaka, jedva se držala na nogama kad je došla u svoju sobu. Njenom bezazlenom životu bio je kraj, ona stade rasuđivati, predbacivati sebi: »Šta će misliti o meni? Misliće da ga volim«. To je upravo ono što je najviše željela da misli. Iskrena ljubav predosjeća i zna da ljubav izaziva ljubav. Kakav događaj za ovu povučenu djevojku što je kradom ušla u sobu jednog mladog čovjeka! Nema li misli, postupaka, koji su, u ljubavi, za izvjesne duše, gotovo što i vjeridba! Poslije jedan sat ona uđe u sobu svoje majke koju obuče kao obično. Zatim obje sjedoše na svoje mjesto kraj prozora, očekujući Grandeta s onom zebnjom koja leđi srca ili ga zagrijava, steže ili širi, već kako kod koga, kad se strepi od kakvog prijekora, kakve kazne; uostalom, osjećanje tako prirodno da ga domaće životinje ispoljavaju svojom drekom i pri najmanjem bolu kad ih kaznite, one koje šute kada se povrijede iz nepažnje. Grandet siđe, ali rasijano reče ženi nekoliko riječi, poljubi Eugeniju, i sjede za stol, kao da je zaboravio na svoje jučerašnje prijetnje.

- Šta je s mojim sinovcem? On kao da i nije ovdje.
- Spava, gospodine — odgovori Nanona.
- Utoliko bolje, ne treba mu stearinska svijeća — reče Grandet podrugljivo.

Ova neobična blagost, ova gorka veselost padoše u oči gospođi Grandet i ona pogleda svoga muža vrlo pažljivo. Starac... Ovdje treba primijetiti da se u pokrajinama Touraini, Anjouu, Poitouu i Bretagni, riječ starac, ovdje često upotrebljena mjesto Grandet, pridaje i najokrutnijim i najdobrodušnijim ljudima čim zađu u godine. Ona ne presuđuje unaprijed da li je neko blage naravi. Starac, dakle, uze svoj šešir, rukavice i reče: »Ja odoh malo do trga da se nađem s Cruchoto-vima.«

— Eugenija, tvoj otac zacijelo nešto smjera.

Doista, navikao da malo spava Grandet je polovinu svojih noći upotrebljavao na prethodna sračunavanja, koja su njegovim pogledima, opaskama, planovima davala njihovu neobičnu tačnost i osiguravala im onaj stalni uspjeh koji je zadivljavao Saumurce. Svaka je ljudska moć smjesa strpljenja i vremena. Život tvrđice to vam je stalno upražnjavanje ljudske moći, stavljene u službu ličnosti. On se oslanja svega na dva osjećanja: na samoživost i korist; ali kako je korist u neku ruku jaka i dobro shvaćena samoživost, neprekidno svjedočanstvo stvarne nadmoćnosti, samoživost i korist jesu dva dijela jedne iste cjeline, sebičnosti. Otuda, možda, dolazi ona ogromna radoznalost koju pobuđuju tvrđice vješto prikazane na pozornici. Svaki od nas ima nečeg zajedničkog s ovim ličnostima koje vrijeđaju sva ljudska osjećanja, usredsređujući ih u sebi. Postoji li čovjek bez želje, i kakva će se društvena želja ostvariti bez novaca? Grandet je doista nešto smjerao, kako reče njegova žena. On je, kao i sve tvrđice, osjećao stalnu potrebu da nadmudruje druge ljude, da im zakonito prisvaja njihove talire. Uliti strah bližnjemu, ne znači li to posvjedočiti svoju moć, davati sebi vječito pravo za preziranje onih koji, pošto su suviše

slabi, mirno dopuštaju da budu pro-žderani? Oh! ko je dobro razumio jagnje, mirno opruženo pred nogama Gospoda, najdirljivije znamenje svih

95

zemaljskih žrtava, znamenje njihove budućnosti, ukratko, patnju i slabost slavom ovjenčane? Tvrđica ostavlja da se to jagnje ugoji, pa ga zatvara, kolje, peče, jede i prezire. Hrana tvrđice sastoji se od novaca i preziranja. Preko noći Grandetove misli uzele su drugi tok: otuda njegova blagost. Smislio je jedno lukavstvo da izigra Parižane, da ih lomi, krši, mijesi, uzmuva, da se oznoje, da budi u njima nade, izaziva bljedilo, da se s njima titra, on, nekadašnji kačar, iz svoje sive dvornice, dok se penjao uz crvotočne stepenice svoje kuće u Saumuru. On je mislio o svome sinovcu. Htio je da spasi Čast svoga mrtvog brata, a da to ne stane nijedne pare ni njegova sinovca ni njega. Svoju gotovinu imao je da uloži za tri godine, ostalo mu bilo samo da upravlja svojim dobrima; trebalo je, dakle, nove hrane njegovom pakosnom ustalaštvu, i on je nađe u bankrotstvu svoga brata. Pošto nije imao ništa u svojim šakama što bi mogao cijediti, htio je da smrvi Parižane u Charlesovu korist i da se jeftino pokaže dobar brat. Čast porodice imala je tako malo udjela u njegovom planu da njegovo raspoloženje treba sravniti s potrebom koju osjećaju kartaši da dobro odigraju partiju u koju nisu ništa uložili. I Crucho-tovi su mu bili za to potrebni, ali nije htio da ode do njih, te se riješio da ih pozove sebi i da još iste večeri otpočne komediju, čiji je plan već bio smišljen, kako bi mu se sutradan cijela njegova varoš divila a da ga to ne stane ni pare. Kad joj je otac otišao, Eugenija je bila sva sretna što je otvoreno mogla da se pozabavi svojim predragim rođakom, da mu pokaže bez straha svoje duboko sažaljenje, jedno od onih uzvišenih osjećanja kojima se žene odlikuju, jedino koje one hoće da ispolje, jedino kojima su bez roptanja u preimućstvu nad Čovjekom. Tri-četiri puta prilazila je Eugenija vratima da osluškuje disanje svoga rođaka; da se uvjeri da li spava, da li se probudio; a kad je ustao, mlijeko, kava, jaja, voće, tanjiri, čaša, sve što je trebalo za doručak sve je

96

to bilo predmet njene naročite pažnje. Ona ustrča uz stare stepenice da čuje šta joj rođak radi. Oblači li se? Plače li još? Ona priđe vratima.

- Rođače!
- Rođako!
- Hoćete li da doručkujete u dvornici ili u svojoj sobi?
- Gdje vi hoćete.
- Kako ste?
- Draga rođako, stid me je što sam gladan.

Ovaj razgovor kroz vrata bio je za Eugeniju **čitava** epizoda iz romana.

— Zna te šta? Donijećemo vam da doručkujete u vašoj sobi da se otac ne bi ljutio. — **Ona** siđe u kuhinju lako kao ptica. — Nanona, idi raspri njegovu sobu.

Ove stepenice, uz koje se tako često pela, niz koje je tako često silazila, na kojima je odjekivala i najmanja lupa, nisu se više Eugeniji činile tako trošne; bile su joj nekako svijetle, razgovorne, mlade kao ona, mlade kao njena ljubav kojoj su služile. Najzad se i niena mati, njena dobra i nježna mati, predala čudima njene ljubavi, i, kad je Charlesova soba bila raspri, one obje odoše da prave društvo nesretnome mladiću: nije li krišćansko milosrđe nalagalo da ga tješe? Ove dvije žene pronašle su u vjeri priličan broj sitnih sofizama da opravdaju u¹ svojim očima svoje ponašanje. Charles Grandet bio je, dakle, predmet najusrdnije i najnježnije pažnje. Njegovo uciviljeno srce živo je osjetilo slast ovog nježnog prijateljstva, ove osobite naklonosti, koju su ove dvije duše, vječito ugnjetavane, umjele da pokažu kad su se za trenutak osjetile slobodne u oblasti patnje u kojoj su provodile svoj vijek. Kao rođaka, Eugenija poče da slaže rublje, stvari za toaletu koje je njen rođak donio, i tako se natenane mogla diviti svakoj nepotrebnoj sitnici, srebrnim i zlatnim stvarčicama koje su joj do-

¹ — Eugenija Grandet

97

lazile pod ruku i koje je dugo držala pod izgovorom da ih razgleda. Charlesa je duboko tronula plemenita pažnja koju su mu ukazivale njegova strina i njegova sestra od strica, jer je dovoljno poznavao pariško društvo i prema tome znao da bi, u položaju u kome je bio, našao samo ravnodušna ili hladna srca. Eugenija mu se ukazala u svem sjaju svoje naročite ljepote, i on se od toga trenutka počeo diviti čednosti njenog ophođenja, koje je dan prije ismijevao. I kad Eugenija uze iz Na-noninih ruku porculanski sud pun kave da posluži njome svoga rođaka, sa najnevinijim osjećanjima, pogledavši ga blago, oči ovog Parižanina napuniše se suzama, i on je uze za ruku i poljubi.

- No, što vam je sad opet? — upita ona.
- Oh! ovo su suze zahvalnosti — odgovori Charles.

Eugenija se naglo okrenu kaminu da uzme svijećnjake.

— Nanona, nosite ovo — reče ona.

Kad je ponovo pogledala svoga rođaka, bila je još crvena, ali joj je pogled mogao bar lagati i prikriti preveliku radost koja joj je ispunjavala srce; no njihove su oči izražavale jedno isto osjećanje, kao što su se njihove duše stapale u istu misao: budućnost je bila njihova. Ovo prijatno uzbuđenje bilo je za Charlesa, u njegovom ogromnom bolu utoliko prijatnije ukoliko mu se manje nadao. Lupa zvekira pozva obje žene na njihova mjesta. Srećom, mogle su sići niz stepenice dovoljno brzo da budu za radom kad je Grandet ušao: da se sreo s njima pod svodom, to bi bilo dovoljno da probudi u njemu sumnju. Poslije ručka, koji je Grandet svršio s nogu, čuvar, kome obećana naknada još nije bila data, dođe iz Froidfonda, odakle je donio jednog zeca, nekoliko jarebica, jegulje i dvije štuke koje su dugovali vodeni-čari.

98

•A! a! gle ti sirotog Cornoillera, došao je baš kad treba. A je li to dobro za jelo?

•Jeste, dobri gospodine, ulovljeno je prije dva dana.

•Ded, Nanona, diži se! — reče Grandet. — Nosi ovo, to će biti večera; hoću da počastim Cruchotove.

Nanona razrogači oči i pogleda sve redom.

•A gde mi je slanina i začini?

•Ženo — reče Grandet — daj Nanoni šest franaka i podsjeti me da donesem iz podruma dobrog vina.

•Dakle, gospodine Grandet — nastavi čuvar, koji je bio spremio čitav govor da bi se već jedanput riješilo pitanje o njegovoj plati — gospodine Grandet...

•Ta, ta, ta, ta, — reče Grandet — znam šta hoćeš; ti si dobar čovjek; vidjećemo to sutra, danas sam u velikom poslu. — Ženo, daj mu pet franaka — reče on gospođi Grandet.

I pobježe. Jadna žena bila je presretna što je kupila mir za jedanaest franaka. Ona je znala da će Grandet šutjeti petnaest dana pošto joj je na ovaj način, ma-lo-pomalo, oduzeo sav novac koji joj je dao.

— Na, Cornoillere — reče ona spuštajući mu u ruku deset franaka — jednog dana nagradićemo te za tvoje zasluge.

Cornoiller ne reče ništa i ode.

•Gospođo — reče Nanona, koja je povezala glavu crnom maramom ti uzela kotaricu — treba samo tri franka, zadržite ostalo. To će mi biti dosta.

•Spremite dobru večeru, Nanona, s nama će večerati i moj rođak — reče Eugenija.

— Zaista, ovo nisu čista posla — reče gospođa Grandet. — Ovo je treći put, otkako smo se uzeli, ka ko tvoj otac daje večeru.

Okolo četiri sata, u trenutku kada su Eugenija i njena mati postavile za šest osoba, i kada je domaćin iznio iz podruma nekoliko boca onog izvrsnog vina koje pa-

99

lančani s ljubavlju čuvaju, Charles uđe u dvornicu. Mladić je bio blijed. U njegovim pokretima, držanju, pogledima i u zvuku njegovog glasa ogledala se tuga puna otmjenosti. Nije se pretvarao da tuguje, već je doista patio, i veo kojim je bol prevukao njegove crte davao mu je ovaj zanimljivi izgled koji se toliko dopada ženama. Eugenija ga je zbog toga još više voljela. A možda ga je i njegova nesreća približila njoj. Charles nije više bio onaj bogati i lijepi mladić, na visini koja je za nju bila nepristupačna, već rođak koji je pao u strašnu nevolju. Nevolja rađa jednakost. Žena ima to zajedničko s anđelom što duše koje pate njoj pripadaju. Charles i Eugenija razumjeli su se i govorili su samo očima; jer kad je jadni kicoš propao, siročić se povuklo u kraj, i tu je ostalo nijemo, mirno i ponosito; ali s vremena na vrijeme bi ga obasjao blag i mio pogled njegove rođake, primoravajući ga da se ostavi svojih tužnih misli i da se s njom vine u polje nade i budućnosti, u koje je ona voljela da s njim zađe. U tom trenutku varoš Saumur bila je mnogo više uzbuđena večerom koju je Grandet priređivao Cruchotovima no što je bila dan prije prodajom vina, koja je bila prava veleizdaja prema vinogradarstvu. Da je političar vinogradar priredio svoju večeru u onoj istoj namjeri koja je Alkibijadova psa stala repa*, on bi možda bio veliki čovjek; ali daleko jači umom od cijele varoši, s kojom se stalno titrao, on nije nimalo cijenio Saumur. Grassinsovi su ubrzo čuli za nasilnu smrt i vjerovano bainikrotstvo Charlesova oca; oni se riješise da još iste večeri odu svome klijentu da

* Alkibijad vojskovođa, govornik i državnik grčki, o čijoj je raskoši, rasipanju i raskalasnom životu govorila cijela Grčka imao je divnoga psa za koga je platio preko 7000 drah-mi; i tom psu, kome se cijela varoš divila odsjekao je rep samo zato da se o njemu još više govori.

100

mu izjave saučešće i da ga uvjere u svoje prijateljstvo, a u isto vrijeme da dokuče šta ga je moglo pobuditi da u ovakvoj prilici pozove na večeru Cruchotove. Tačno u pet sati predsjednik C. de Bonfons i njegov stric bilježnik dođoše obučeni u prazničko odijelo. Gosti posjedaše za stol i počеше prije svega jesti što su bolje mogli. Grandet je bio ozbiljan, Charles šutljiv, Eugenija nijema, a gospođa Grandet nije govorila više no obično, tako da je ova večera bila prava daća. Kad su ustali od stola, Charles reče svojoj strini i stricu: »Dopustite mi da se udaljim. Imam da napišem poviše mučnih pisama«. — Idite, sinovče. Kad se, poslije njegovog odlaska, uvjerio da Charles ništa ne može čuti, i da se zadubio u pisanje, Grandet pogleda ispod oka svoju ženu.

— Gospođo Grandet, ono o čemu mi imamo da govorimo, za vas su španska sela; sad je sedam i po sati; trebalo bi da idete u svoju sobu. Laku noć, kćeri.

On poflijiu Eugendju, i obje žene iziđoše. Tada nastade prizor u kome je čiča Grandet, više no ma u kojoj prilici u svome životu, upotrebio vještinu koju je naučio u ophođenju s ljudima, i zbog koje su ga oni kojima je poviše ogulio kožu često nazivali *starim licem*. Da je sau-murski kmet ciljao na visoko, da su ga sretnе prilike uvele u više slojeve društva i poslale na kongrese na kojima se raspravljaju međunarodna pitanja, i da se na njima poslužio darom kojim ga je obdarilo njegovo koristoljublje, van svake je sumnje da bi on tu bio od ogromne koristi Francuskoj. Možda je isto tako vjerovatno da, van Saumura, ovaj čovjek ne bi ništa osobito pokazao. Možda je s ljudima slučaj kao i s izvjesnim životinjama koje se ne plode kad ih prenesete iz podneblja pod kojim su postale.

— Go ... is ... ispodine p ... p ... pred ... s ... sjed nice vi rekos ... s ... ste da bankrot... s ... stvo ...

101

Kačarevo mucanje, kojim se on odavno služio, i koje se svima činilo prirodno, kao i gluhoća na koju se tužio kad je kišovito, bilo je u ovoj prilici tako zamorno za oba Cruchota da su slušajući vinogradara i nehotice micali usnama, naprežući se kao da su htjeli dovršiti riječi u koje se on namjerno zaplitao. Na ovom je mjestu, možda, potrebno da objasnimo porijeklo Gran-detovog mucanja i gluhoće. Niko u Anjouu nije bolje čuo niti je mogao čistije da izgovara anjouuski francuski od lukavog vinogradara. Jedanput, poodavno, pored sveg njegovog oštroumlja, prevario ga je neki Jevrej, koji je u razgovoru često stavljao ruku na uho, tobože da bolje čuje, i tako vješto zamuckivao tražeći riječi da je Grandet, žrtva svoje čovječnosti, smatrao za dužnost da lukavom Jevrejinu dobacuje riječi i misli koje ovaj kao da je tražio, da sam dovršuje razlaganje rečenoga Jevrejina, da govori kao što je trebao da govori kleti Jevrej, ukratko, da bude Jevrej, a ne Grandet. Iz ove čudnovate borbe izišao je Grandet zaključivši pogodbu, jedinu na koju se mogao potužiti u toku svoga trgovačkog života. Ali, ako je pri toj pogodbi izgubio novčano, dobio je njome moralno dobru pouku, i kasnije je brao plodove te pouke. Zato je kačar naposljetku stao blago-siljati Jevrejina koji ga je naučio vješтини da izvede iz strpljenja svoga trgovačkog protivnika i da, primoravši ga da kazuje njegovu misao, stalno gubi iz vida svoju. No, nijedna prilika nije tako, kao ova sada, nalagala Grandetu da se posluži gluhoćom, zamuckivanjem i nerazumljivim uvijanjem kojim je Grandet prikrivao svoje misli. Prije svega, on nije htio da uzme na sebe odgovornost za svoje misli; zatim, htio je da ostane gospodar svoje riječi i da ostavi u sumnji svoje prave namjere.

— Gos ... s ... spodine de Bon ... Bon ... Bon ... Bonfons. — Za sve tri godine, Grandet je sad drugi put nazvao Cruchotova sinovca: gospodin de Bonfons.

102

Predsjednik je mogao misliti da ga je lukavi starac izabrao za zeta. — Vi rekos ... s ... s ... ste, da s ... se baaankrotssstva moogu u ... u ... iz ... z ... zvjjesnim s ... s ... slučajevima s ... s ... spriječiti...

•To mogu samo trgovački sudovi. To se dešava svaki dan — reče gospodin. C. de Bonfons, nalijetajući na čiča-Grandetovu misao ili misleći da ju je pogodio i hoteći da mu je ljubazno objasni. — Slušajte!

•S... s... s... sluuušam — odgovori ponizno Grandet s obješenjačkim držanjem djeteta, koje se u sebi smije svome profesoru, a pretvara se da ga sluša s najvećom pažnjom.

•Kad kakvom uglednom i uvaženom čovjeku, kao što je na primjer bio pokojni gospodin vaš brat u Parizu ...

•Mo ... oj b ... brat, da.

•Zagrozi stečaj ...

•To se z ... z ... zove stečaj?

•Da. Kad njegovo bankrotstvo postane neizbježno, trgovački sud, koji je zato nadležan (slušajte dobro), ima prava da svojim rješenjem naimenuje za njegovu trgovinu likvidatore. Likvidirati ne znači bankrotirati, razumijete li? Kad bankrotira, čovjek je osramoćen; ali kad likvidira, on ostaje častan čovjek.

- T ... t... to je s ... sasvim drugo, a ... a ... ako to jessst, to ne po ... povlači za s... sobom veće tro ... ošš ... kove — reče Grandet.
- Ali likvidacija se može izvršiti i bez pomoći trgovačkog suda. Jer — reče predsjednik uvlačeći burmut — kako se objavljuje bankrotstvo?
- Da, na t... t... to nis ... s ... sam nikad m ... m ... mi... s ... slio — odgovori Grandet.
- Prvo i prvo — nastavi sudac — na taj način što trgovac sam ili njegov punovažni punomoćnik predaje sudu ključeve. Drugo, na zahtjev povjeralaca. Ali, ako trgovac ne preda sudu ključeve, i ako niko od povjeri-

103

laća ne zatraži od suda rješenje kojim se nad imovinom rečenoga trgovca otvara stečaj, šta onda biva?

- Jest, š ... š... šta biva?
- Onda pokojnikova porodica, njegovi predstavnici, njegovi nasljednici, ili sam trgovac, ako nije umro, ili njegovi prijatelji, ako se on sakrio, likvidiraju. Možda i vi hoćete da likvidirate poslove vašeg brata? — upita predsjednik.
- Ah! Grandet — uzviknu bilježnik — to bi bilo lijepo. Zna se još za čast u našim palankama. Kad biste spasli vaše ime, jer je to vaše ime, vi biste bili čovjek...
- Jedinstven! — reče predsjednik upadajući u riječ svome stricu.
- Na s... s ... svaki način — odgovori vinogradar — moj b ... b ... brat zvao se Grandet k... k ... kao i ja. T ... t... to je van s ... s ... svake s ... s ... su ... sumnje. Ne veelim da neću. I t... t... ta li... li ... li... likvidacija m ... m ... mogla bi biti us... s ... svakome p ... p ... pogledu vrlo p ... p ... povoljna po in... in... interese moga s ... s... isinovca k... k ... oga ja vooolim. Ali t... t... treba vidjeti. Ja ne po ... po .. poznajem pa... pa... pa ... riske p ... p ... prre ... prepređenjafce. Ja, vi ... i ... idite, žiiivim u Sau ... au ... muru! Moji kalem, moji je ... e ... endeci, u... ukratk, imam svoje dru ... uge pposlove. Šta je to mje ... nije ... mjenica? Ja sam ih m ... m ... nogo primao, ali ih ni... kad nisam po ... po ... potpisivao. To je sssve što znam. S ... s... lušao sam da se mje... mje ... mjenice mooogu otku ... ku ... piti.
- Tako je — reče predsjednik. — Mjenice se mogu 'kupiti na pijaci s izvjesnim procentom. Razumijete li? Ovdje Grandet stavi šaku u obliku trube, prisloni je na uho, i predsjednik mu ponovi svoju rečenicu.

104

- Pa — odgovori vinogradar — tu se dddakle može za ... zaraditi? Ja sam o ... ostario, ne razuumijem se ništa u tim s... s ... stvarima. Ja mo ... mo ... moram da oostanem ovdje da čččuvam svoooje žito. Žito se s... s... skuplja, žitom se p ... p ... plaća. Pprijе sssvega, treba pa ... pa ... ziti na že ... že... e ... tvu. Ja imam u F... F ... Froidfondu v... v... velikih i v ... v... važnih po ... po ... po ... slova. Ne mogu napu ... pu ... štiti s ... s ... svoju kuću za ne znam č ... čije za ... za... *zavrzlamе*, k... k ... oje ne razumijem. Vi reko-ste da bi t... t... trebalo, radi li... li... likvidacije, obustaviti oobjavu ba ... ba ... bankrotstva, biti u Parizu. Ne može čo ... čo ... čovjek biti u isti mah na d... dva mje ... sta, osim da je p ... p ... tica... i...
- Razumijem vas — uzviknu bilježnik. — Ali, stari prijatelju, vi imate prijatelje, stare prijatelje, koji su spremni da za vas sve učine.
- Tako, tako — mislio je u sebi vinogradar — ta rješavajte jednom!
- I kad bi neko otišao u Pariz, potražio najjačег povjerioca vašega brata Guillaumea, i rekao mu ...
- S ... s ... stanite — nastavi Grandet — rekao mu ... šta? Otp ... ip ... prilike ovo: »Gooospodin Grandet ... iz S ... saumura o ... o... ovaj o ... o ... ovo gooospodin Grandet... det... iz S ... saumura o ... o ... ovaj ono. On voli sivog b ... b ... brata; voli svog s ... s ... sinovca. Grandet je do ... d ... dobar ro ... ro ... ,rođalk i ima vrlo d ... d ... dobre namjere. Dobro je p ... p ... prodao svoje vino. Nemojte objavljivati ba ... b ... bankrotstvo, s ... s ... skupite se, iime-nujte li... li... lilikvidatore. T ... t... tada će Grandet vi ... vidjeti. Do ... do ... dobićete m ... m ... mnogo više ako li... li... likvidirate nego aaako do ... do ... dopustite d.a se umiješa s ... s ... sud ...« A! zar nije tako?
- Sasvim tako! — reče predsjednik.

105

- Jer vidite, gospodine de Bon ... Bon ... Bon ... fonsе, treba čovjek dobro da p ... p ... promisli, prije no što se riješi. Ko ne ... ne ... ne ... može, ne ... može. U sssvakom po ... po ... poslu koji s ... s ... staje no-vaca, treba čovjek da zna i... i... izvore i obaveze ako neće da se u ... u ... u ... upropasti. A! je li tako?
- Svakako — reče predsjednik. — Moje je mišljenje da se za nekoliko mjeseci mogu otkupiti potraživanja za izvjesnu sumu i sasvim isplatiti poravnanjem. Oho! Psa može čovjek daleko, daleko odvesti kad mu pokaže komad slanine. Kad ne bude bilo stečaja i potraživanja budu u vašim rukama, vi ste čisti kao snijeg.
- Kao s ... s ... snijeg? — ponovi Grandet prino-seći ponovo ruku na uho. — Ne razumijem to kao s... s ... snijeg.
- Onda slušajte dobro! — uzviknu predsjednik.
- S ... s ... slušam.

•Mjenica je roba kojoj cijena ne može da raste i da opada. To je zaključak načela Jeremije Benthama o zelenaštvu. Ovaj publicist dokazao je da je predrasuda koja žigoše zelenaše jedna glupost.

•Tako! — reče kačar.

•Pošto je, po Benthamu, u načelu novac roba, i pošto ono što predstavlja novac postaje isto tako roba — nastavi predsjednik — pošto je poznato, da podložna običnim promjenama kojima podliježu trgovački predmeti, robamjenica, snabdjevena ovim ili onim potpisom, kao ova ili ona roba, može biti u izobilju na tržištu ili ne biti nikako, biti skuplja ili vrlo jeftina, to sud presuđuje... (bože, ala sam glup! izvinite) to sam mišljenja da ćete dugove vašeg brata moći otkupiti za dvadeset i pet posto.

•Kako re ... rekoste da se z... o ... ove Je ... J ... Jeremija Ben ... ?

•Bentham, Englez.

106

•Taj će nam Jeremija uštedjeti plač u poslovima — reče bilježnik smijući se.

•Ti Englezi imaju pone ... ne ... kad z ... z ... zdravog razuma — reče Grandet. — I tako, po ... po ... Ben ... Ben ... Ben ... Benthamu, ako mjenice moga brata v ... v ... vrijede, ne vrijede! Ako s ... s ... sam se dobro i... iz ... izrazio, je l' te? Meni se to čini j ... jasno ... Povjerioci bi bili... Ne, ne bi bili... R ... razumijem.

•Dopustite da vam sve to objasnim — reče predsjednik. — Pravno, ako vi imate u svojim rukama sve obaveze kuće Grandet, vaš brat i njegovi nasljednici ne duguju nikome ništa. Lijepo.

•Lijepo — ponovi kačar.

•Po pravdi, ako se mjenice vašeg brata izlože pro' daji (izlože prodaji, razumijete li dobro ovaj izraz?) na tržištu, sa toliko i toliko posto gubitka; ako ko od vaših prijatelja prođe tuda i otkupi ih, nasljednici pokojnog Grandeta iz Pariza odužili su se pošteno, pošto povjerioci nisu ničim primorani da te mjenice ustupe.

•To je istina, t... t... trgovina je trgovina — reče kačar. — Kad je taaaako... Ali, pri svem tom vi ćete ra ... ra ... razumjeti da to nije lako. Ja nemam noooovaca, ni... ni... vremena, ni vremena, ni ...

•Da, vi ne možete da ostavite poslove. Pa lijepo, predlažem da ja odem u Pariz (priznaćete mi putne troškove, to je sitnica). Ja ću naći povjerieoce, govoriću s njima, odložiću rok plaćanja, i sve će se izravnati izvjesnom sumom koju ćete dodati novcu od likvidacije, da bi prešla na vas sva potraživanja.

•Pa vidjećemo, ne ... ne... ne mogu, i, i, i ne ... ne... neću da se u ... u ... upuštam dok ne ... K ... kad se ne... ne može, ne može. Vi razumijete?

•Sasvim je tako.

107

•Glaava mi buci od toga što s ... s ... ste mi na... na ... pričali. Ovo je p ... p ... prvi put u mome životu da mooram da mi... m... (mislim o...

•Da, vi niste pravnik.

•Ja sam u ... u ... ubogi vinogradar i ne razumijem se ništa u t... t... tome što s ... s ... ste rekli; moraću da p ... p ... promislím.

•Dakle — nastavi predsjednik spremajući se kao da hoće da izvede zaključak iz razgovora.

•Sinovče! — upade mu u riječ bilježnik s pred-bacivanjem.

•Šta biste htjeli, striče? — odgovori predsjednik.

•Ta pusti gospodina Grandeta da ti objasni svoje namjere. Riječ je o vrlo važnoj poruci. Naš dragi prijatelj treba da je kako valja obja ...

Udar zvekira, koji objavi dolazak Grassinsovih, njihov ulazak i pozdravljanje ne dadoše Gruchotu da dovrši svoju rečeniou. Bilježniku je dobro došao ovaj prekid; Grandet ga je već gledao poprijeko, a bradavica na njegovom nosu pokazivala je unutarnju buru. Ali prije svega obazrivi bilježnik nalazio je da jednom predsjedniku prvostepenog suda ne priliči da ide u Pariz i nagovara povjerieoce na popuštanje, da idu naruku ravnanju kome se protive zakoni strogoga poštenja; zatim, kako još nije ni čuo iz Grandetovih usta ma i najmanju želju da plati ma što, on je po nagonu strepio što mu se sinovac toliko uvaljuje u ovu stvar. On, dakle, iskoristi trenutak kad su Grassinsovi ulazili, uze predsjednika pod ruku i odvuče do prozora.

— Sinovče, ti si se dovoljno pokazao; ali dosta je bilo takve odanosti. Želja da uzmeš njegovu kćer za slijepila te je. Do đavola! Ne treba nalijetati kao koma rac na svijeću. Pusti sad mene da ja upravljam čamcem, a ti samo pomaži. Zar tebi dolikuje da dovodiš u opasnost svoje sudsko dostojanstvo u jednoj...

On nije dovršio, jer je čuo kako gospodin de Gras-sins govori starome kačaru pružajući mu ruku: »Grand-det, čuli smo za strašnu nesreću koja je zadesila vašu porodicu, za propast kuće Guillaumea Grandeta i smrt vašeg brata, i došli smo da vam izjavimo naše duboko saučešće povodom ovog tužnog događaja«.

— Jedina je nesreća — reče bilježnik upadajući u riječ bankaru — smrt gospodina Grandeta mlađeg. Ali on se ne bi ubio da mu je palo na pamet da zamoli za pomoć brata. Naš stari prijatelj, oličenje poštenja, hoće da likvidira dugove kuće Grandeta iz Pariza. Moj sino vac predsjednik, da bi ga poštedito od neprijatnosti jedne čisto sudske stvari, ponudio se da smjesta otputuje u Pa riz, da stupi u pregovore s povjeriocima i da ih pristoj no zadovolji.

Ove riječi, potvrđene držanjem vinogradara, koji je gladio bradu, neobično su iznenadile Grassinsove, koji su uz put natenane ogovarali Grandeta zbog njegovog tvrdičenja i gotovo su ga optuživali za bratoubistvo.

•Ah! znao sam ja to! — uzviknu bankar gledajući u svoju ženu. — Šta sam ti rekao uz put, gospođo de Grassins? Grandet je oličenje poštenja i neće dopustiti da ma i najmanja ljaga padne na njegovo ime! Novac bez časti nije ništa. Ima časti u našim, palankama! To je lijepo, vrlo lijepo, Grandet. Ja sam stari vojnik, ja ne umijem da se pretvaram; što mi je na srcu, to i na jeziku: to je uzvišeno, sto mu gromova!

•Onda su u ... u ... uzvišene stva ... ari dosta s... s... skupe — odgovori kačar dok mu je bankar toplo stiskao ruku.

•Ali, neka ne zamjeri gospodin predsjednik, to je, dragi moj Grandet, čisto trgovački posao, a za taj posao potreban je trgovac pun iskustva. Tu treba znati šta je povuka, kapara, umjeti sračunati kamatu. Ja i inače treba da idem u Pariz svojim poslom, pa bih tom prilikom mogao...

— Gle ... e ... daćemo da se s ... s ... sporazumi- jemo što se može uči... i... initi, jer ne bih že ... želio da se o ... o ... obavežem na nešto što ne bih htio u ... u ... učiniti — reče Grandet mucajući — jer vidite, go spodin predsjednik, razumije se, traži da mu platim put ni trošak.

Ove posljednje riječi izgovorio je kačar bez zamuckivanja.

— Eh! — reče gospođa de Grassins — ta ići u Pa riz je zadovoljstvo. Ja bih drage volje platila da idem.

I ona dade znak svome mužu da bi ga ohrabrila da pošto-poto preotme ovu poruku njihovim protivnicima, zatim vrlo, ironično pogleda Cruchotove koji pokunjiše nos. Grandet uze tada bankara za jedno dugme na kaputu i odvuče ga u stranu.

•Ja bih imao mnogo više povjerenja u vas no u predsjednika — reče mu on. — Poslije, ima tu nešto drugo — doda on, a bradavica na nosu zaigra. — Rad sam da kupim za nekoliko hiljada franaka akcija, ali da ne platim više od osamdeset franaka po komadu; vele da im pada cijena krajem mjeseca. Vi se u tome razumijete, je l' te?

•Kako da se ne razumijem! Dakle, treba da uzmem za vaš račun za nekoliko hiljada franaka akcija?

•Zasad samo toliko. Ali, ni riječi! Neću da se za ovo zna. Zaključićete kupovinu krajem ovog mjeseca; ali nemojte ništa o tome govoriti Cruchotovim, to bi ih jedilo. Kad već idete u Pariz, vidjećemo u isto vrijeme kako stoje stvari moga jadtog sinovca.

•Dobro, dakle. Otputovaću sutra poštanskim kolima — reče glasno gospodin de Grassins — i doći ću za posljednja uputstva u ... u koje doba?

•U pet sati, prije večere — reče vinogradar trljajući ruke.

K

Obje stranke ostadoše još nekoliko trenutaka zajedno. Zatim gospodin de Grassins, poslije kratke šutnje, udari rukom po ramenu Grandeta i reče: »Dobro je kad čovjek ima tolike rođake ...« — Da, da iako to niko ne bi rekao — odgovori Grandet — ja sam dobar rođak. Ja sam volio svoga brata, i to ću dokazati, ako to ne s ... s... staje ...

•Mi sad idemo, Grandet — reče mu bankar, prekidajući ga, srećom, prije no što je dovršio svoju rečenicu. — Prije polaska treba da posvršavam neke poslove.

•Dobro, dobro. I ja sam, zbog o... o... ovoga što sam vam re... re ... rekao, idem u s ... s ... sobu za vijećanje, kako veli predsjednik Cruchot.

•Vraga! više nisam gospodin de Bonfons — pomisli sjetno predsjednik, čije lice dobi izgled suca kome je dosadna neka advokatska odbrana.

Stariješine obiju porodica suparnica pođoše zajedno. Ni jedan ni drugi nisu više mislili o jutrošnjoj Grandeto-voj izdaji prema vinogradarima, i uzajamno su se ispitivali, ali uzalud, da čuju šta misle o stvarnim kačare-vim namjerama u ovom novom poslu.

•Hoćete li i vi s nama kod gospođe d'Orsonval? — Ako stric dopusti, ja sam obećao gospođici de Gribeaucourt da ćemo je posjetiti, i prvo ćemo k njoj .svratiti.

•Onda, do viđenja, gospođo — reče gospođa de (' rassins.

Kad su Grassinsovi bili na nekoliko koraka od Cruchotovih, Adolphe reče ocu: »Pući će od jeda!«

•Šuti, sine — odgovori mu mati — mogu čuti. Uostalom, takve riječi nisu pristojne i mirišu na pravni fakultet.

•No, striče, čuste li! — uzviknu sudac kad vidje <i; su Grassinsovi izmakli — počeo sam kao predsjednik de Bonfons, a završio prosto kao Cruchot.

— Vidio sam da ti nije bilo pravo; ali je vjetar du-
vao na vodenici Grassinsovih. Baš si glup, pored sve
svoje duhovitosti!... Pusti ih neka se navežu sa Čiča
Grandetovima vidjećemo, i gledaj svoja posla. Eugene-
nija će opet biti tvoja žena.

Glas o velikodušnoj Grandetovoj odluci rasprostro se za nekoliko trenutaka najedanput u tri kuće, i u cijeloj varoši govorilo se samo o ovoj braitsikoj odanosti. Svaki je praštao Grandetu što je pogazio riječ datu ostalim vinogradarima i prodao svoje vino, i svaki se divio njegovom poštenju i njegovoj plemenitosti za koju, kako se mislilo, nije bio sposoban. Francuzima je u krvi da se oduševljavaju, da se ljute, da se dive trenutnim pojavama, dnevnim događajima. Zar kolektivna bića, narodi, tako brzo zaboravljaju?

Pošto je zatvorio vrata, Čiča Grandet zovnu Na-nonu.

— Ne puštaj psa i nemoj lijegati: nas dvoje ima
mo posla. U jedanaest sati treba da bude pred vratima
Corneiller s kolima iz Froidfonda. Pazi na njegov
lazak da ne bi lupao na vrata, i reci mu da uđe sasvim
lagano. Policijska uredba zabranjuje noćnu lupnjavu.

Uostalom, ne mora komšiluk znati da ću na put.
To reče i ode u svoju laboratoriju gdje ga je Na-nona čula kako pretura, traži, korača gore-dolje, ali sve to vrlo obazrivo. Očevidno nije htio da probudi ni ženu ni kćer, a naročito nije htio da privuče pažnju svoga sinovca, koga stade proklinjati kad je opazio svjetlost u njegovoj sobi. Oko ponoći učinilo se Eugeniji, koja je neprestano mislila o svome rođaku, da čuje samrtnički hropac, a za nju je taj samrtnik bio Charles: ostavila ga je tako blijedog, tako očajnog! Možda se ubio. Ona skoči, uvi se u ogrtač, neku vrstu bunde s kapuljačom, i htjede da iziđe. Najprije se uplaši da nije vatra kad je ugledala jaku svjetlost koja je prolazila kroz pukotine na njegovim vratima; ali se brzo

umiri kad je

112

Čula Nanonine teške korake i njen glas s kojim se miješalo rzanje konja.

— Da moj otac ne vodi moga rođaka? — reče u sebi, otvarajući vrata dovoljno obazrivo da ne škripe, ali tako da može vidjeti šta se događa u hodniku.

Ona najedanput ugleda oči svoga oca, od čijeg joj se pogleda, ma kako da je bio nejasan i bezbrižan, sledi krv u žilama. Grandet i Nanona nosili su na desnom / ramenu motku, o kojoj je visilo uže, za koje je bio privezao bure, slično buradima koja je Grandet u okolici pravio u svojoj radionici.

— Sveta Bogorodice! ala je ovo teško, gospodine!

— reče Nanona tihim glasom.

— Kakva šteta što nije zlato no same bakaruše!

— odgovori kačar. — Pazi da ne oboriš svijeću.

Ovu sliku osvijetljavala je jedna jedina svijeća, uglavljena u ogradu na stepenicama.

— Cornoiller — reče Grandet svome čuvaru in *partibus* — jesi li ponio pištolje?

•Nisam, gospodine. Čega se imate bojati za vaše i bakaruše?...

•Nemam ničega — reče čiča <?randet.

•Uostalom, ići ćemo brzo; zakupci su vam dali svoje najbolje konje.

•Dobro, dobro. Nisi im rekao kuda ćemo?

•Nisam to ni sam znao.

•Dobro. Jesu li kola jaka?

•O, što se toga tiče, gazda, ništa se ne brinite: mogu ponijeti tri hiljade oka. Koliko su teška ta vaša burad?

•Bogami — reče Nanona — biće teška oko hiljadu i osam stotina.

•Ti da šutiš, Nanona! Mojoj ženi kazaćeš da sam otišao na imanje. Vратиću se do večere. A ti, Cornoillere, dobro da tjeraš; treba da stignemo u Angers prije devet sati.

■) — Eugeniya Grande

113

Kola odoše. Nanona zabravi kapiju, pusti psa s lanca, leže s nagnečenim ramenom, i niko u susjedstvu nije ni slutio ni o Grandetovom odlasku ni o cilju njegovog puta. Kačar je radio sve u najvećoj tajnosti. Niko nikad nije vidio nijedne pare u ovoj kući koja je bila puna zlata. Pošto je toga jutra iz razgovora u pristaništu doznao da se cijena zlatu udvostručila usljed toga što su se u Nantesu opremale mnogobrojne lađe, i da su u Angers došli spekulanti da ga kupuju, stari vinogradar, prosto-naprosto pozajmi konje od svojih zakupaca, te je mogao da ode tamo i proda svoje zlato, i da u uputnicama na državnu blagajnu donese sumu koja mu je bila potrebna radi kupovine obveznica, pošto je tu sumu uvećao ažijom.

— Otac ide na put — reče Eugeniya, koja je s vrha stepenica sve čula.

U kući je ponovo zavladala tišina, a udaljeno zvrja-nje kola, koje je postepeno prestajalo, nije odjekivalo više u uspavanome Saumuru. U tom trenutku Eugeniya ču u svome srcu, prije no što joj je došlo do ušiju, neko jecanje koje je prolazilo kroz zidove i dolazilo iz sobe njenog rođaka. Svijetla pruga, tanka kao oštrica sablje, prolazila je kroz pukotinu na vratima i horizontalno sjekla ogradu starih stepenica. — Teško mu je — reče ona i pope se za dva stepena. Drugi uzdah dovede je do same sobe. Vrata su bila odškrinuta i ona ih gurnu. Charles je spavao, s glavom van stare naslonjače; ruka mu je ispustila pero, te je gotovo dodirivala zemlju. Isprekidano disanje, koje je bilo posljedica nezgodnog položaja mladog čovjeka uplašio najedanput Eugeniju i ona brzo uđe. — Mora da je mnogo umoran — reče u sebi gledajući desetak zapečaćenih pisama. Ona pročita adresu na njima: Gospodi Farry, Breilmanu i komp., kolarima. — Gospodinu Buissonu, krojaču, itd. Bez sumnje je uredio sve svoje stvari da bi uskoro mogao otići iz Francuske, pomisli ona. Zatim joj pogled pade na dva otvo-

114

rena pisma. Riječi: »Draga moja Anetta...« kojima je jedno počinjalo, poraziše je. Srce joj stade lupati, a noge joj se prikovaše za pod. Njegova draga Anetta! On dakle voli i voljen je. Nema više nade!... Šta li joj piše? Ove misli prodoše joj kroz glavu i kroz srce. Ove riječi čitala je svuda, pa i na samim oknima ispisane plamenim slovima. — Već! da ga se odrečem! Ne, neću da čitam ovo pismo. Treba da idem. Pa ipak, kako bi bilo da ga pročitam? — Ona pogleda Charlesa, obuhvati mu polako glavu, i spusti je na naslon naslonjače; Charles se nije micao, kao dijete koje, čak i u snu, poznaje svoju majku i, ne budeći se, prima njenu njegu i njene poljupce. Kao majka, Eugeniya diže ruku koja je visila i, opet kao majka, poljubi polako kosu. »Draga Anetta!« Neki zao duh šaptao joj je na uho ove dvije riječi. — Ja znam da to možda nije lijepo, ali hoću da pročitam ovo pismo — reče ona. Eugeniya okrete glavu. Njena se čestitost bunila. Prvi put u njenome životu, sukobiše se u njenom srcu dobro i zlo. Dotle ona nije morala da crveni ni za kakav svoj postupak. Strast, radoznalost pobijediše. Kod svake rečenice

njeno je srce sve jače kucalo, a prijatna toplina, koja ju je obuzimala za vrijeme čitanja, učini joj još slađim zadovoljstvo prve ljubavi.

»Draga moja Annetta, ništa nas nije moglo rastaviti do nesreće koja me je snašla i koju nikakva ljudska obazrivost ne bi mogla predvidjeti. Moj se otac ubio, i sva naša imovina propala je. Ja sam siročić, u godinama kad me, po prirodi moga odgoja, mogu smatrati za dijete; međutim, treba kao čovjek da se dignem iz provalije u koju sam pao. Jedan dio ove noći proveo sam u računanju. Ako hoću da odem iz Francuske kao častan čovjek, a to je van svake sumnje, ne ostaje mi ni stotinu franaka za odlazak u Indiju ili Ameriku da tamo okušam sreću. Jest, jadna moja Ana, ja idem u najne-zdravije predjele ne bih li se obogatio. Pod takvim pod-

8«

115

nebljem bogatstvo je, kažu, sigurno: brzo. Da ostanem u Parizu, ne mogu. Ni moja duša ni moje lice nisu stvoreni da podnose uvrede, hladnoću, preziranje, što očekuje propalog čovjeka, sina jednog bankrota. Bože moj! dugovati dva miliona!... Tamo bih već prve nedjelje poginuo u kakvom dvoboju. Zato se neću ni vraćati u Pariz. Tvoja ljubav, najnježnija i najodanija ljubav koja je ikad oplemenila čovječje srce ne može me privući tamo. Avaj! mila moja, ja nemam dovoljno novaca da dođem tamo gdje si ti, da dam, da primim posljednji poljubac, poljubac koji bi me okrijepio za moje poduzeće ...«

— Siromah Charles! Dobro sam učinila što sam ovo pročitala. Ja imam novaca i daću mu ga — reče Eugenija.

Ona nastavi da čita pošto je ubrisala suze.

»Ja još nisam mislio o mučnom životu što ga siromaštvo izaziva. Ako budem imao stotinu zlatnika neophodno potrebnih za put, neću imati ni pare da nabavim robu. Ali ne, neću imati ni sto zlatnika, neću imati možda ni jedan; koliko će mi ostati, znaću kad isplatim sve svoje dugove u Parizu. Ako mi ne ostane ništa, otići ću mirno u Nantes, ukraću se kao prost mornar i po-čeću onako kao što su počinjali svi odvažni ljudi koji u mladosti nisu imali ni pare, pa su se vratili iz Indije bogati. Od jutros gledam mirno na svoju budućnost. Ona je strasnija za mene no ma za koga drugog, za mene koga je pazila najnježnija majka i volio najbolji otac na svijetu, i kome je, čim sam stupio u društvo, poklonila svoju ljubav jedna Ana! U svom životu ja sam znao samo za cvijeće; ova sreća nije mogla dugo trajati. Pri svem tom, draga moja Annetta, ja sam srčaniji no što se moglo očekivati od jednog bezbrižnog mladog čovjeka, naročito čovjeka koji je naučio na miloštu najdivnije žene u Parizu, koji je odrastao u porodičnoj sreći, na koga se sve u kući smiješilo, i čije su želje bile za

116

oca zapovijesti... Oh Annetta, moj je otac umro!... Ja sam promislio o svome položaju, promislio sam i o tvom. Za ova dvadeset i četiri sata toliko sam ostario! Dragana Ana, kad bi ti, da bi me samo zadržala uza se, u Parizu, pristala da se liši svoga gospodskog života, svojih toaleta, svoje lože u Operi, opet bismo imali toliko koliko je potrebno za moj raskošni život; a poslije, ja ne bih mogao ni primiti tolike žrtve. Zato se danas rastajemo zauvijek.«

— Sveta Bogorodice, ostavlja je! Oh, kako sam sretna!

Eugenija poskoči od radosti. Charles se promeškolji, i ona se uplaši; ali, na njenu sreću, on se nije probudio. Ona nastavi:

»Kad ću se vratiti? Ne znam. Pod indijskom klimom Evropljani brzo stare, a naročito oni koji rade. Zamislimo sebe posle deset godina. Za deset godina tvojoj će kćeri biti osamnaest; ona će biti tvoja drugarica, tvoja uhoda. Svijet će biti okrutan prema tebi, a tvoja kći možda još okrutnija. Mi smo vidjeli dosta primjera kako društvo može da bude strogo, a kći nezahvalna; koristimo se njima. Čuvaj u dnu svoga srca, kao što ću je i sam čuvati, uspomenu na ove četiri godine sreće, i budi vjerna, ako možeš, svome jednom prijatelju. To uostalom, nemam prava da tražim, jer vidiš, draga Annetta, ja treba da se naviknem na svoj položaj, da stvarno gledam na život i da ga što istinitije predstavim. Treba, dakle, da pomišljam na ženidbu koja postaje neophodna potreba u mom novom životu; i, pravo da ti kažem, ovdje, u Saumuru, kod moga strica, našao sam rođaku čije bi ti se ponašanje, lice, duša i srce dopalo, i koja, uz to, kako mi se čini ima...«

— Mora da je bio vrlo umoran kad je prestao da joj piše — reče u sebi Eugenija.

Ona ga je pravdala. Nije li tada bilo nemoguće da ova nevina djevojka primijeti hladnoću koja se ogle-

117

dala u ovom pismu? Djevojkama koje su odgojene u pobožnosti, koje su prostodušne i čedne, sve je ljubav čirri kroče nogom u čarobne predjele ljubavi. One hodaju po njima okružene nebeskom svjetlošću koju njihova duša prosipa, i koja u zracima pada na njihovog dragana; one ga vide osvjetljena plamenom svojih vlastitih osjećanja i pripisuju mu svoje lijepe misli. Ženine zablude dolaze gotovo uvijek zbog njenog vjerovanja u dobro, ili zbog njena povjerenja u ono što je istinito. Riječi: »Draga moja Annetta, mila moja«, odjekivale su u Eugenijinom srcu kao najljepši jezik ljubavi, i milovale su joj dušu, kao što su joj u djetinjstvu, božanski zvuči *Venite adoremus* iz orgulja milovali uho. Uostalom, suze koje su se vidjele u Charle-ovim očima pokazivale su kod njega svu onu plemenitost

srca koja očarava svaku mladu djevojku. Zar je ona mogla znati kad je vidjela kako Charles voli svog oca i kako ga iskreno oplakuje da ta ljubav ne dolazi toliko od dobrote njegovog srca koliko od dobrote roditelja? Gospodin i gospođa Grandet, ispunjavajući svaku želju svoga sina, ne lišavajući ga nijednog zadovoljstva koje bogatstvo može dati, nisu dali maha Char-lesu da pravi odvratne račune za one koje je, u Parizu, više-manje sposobna većina djece kad, pred pariškim uživanjima, pronalaze, želje i snuju planove koji se, na njihovu veliku žalost, neprestano odlažu životom njihovih roditelja. Očeva izdašnost išla je, dakle, tako daleko da je u srcu njihovog sina posijala pravu, iskrenu sinovljevu ljubav. Pri svem tom, Charles je bio pariško dijete, koje su pariški život, pa i sama Annetta, naučili da sve radi s računom, dijete koje je već bilo starac pod maskom mladića. On je dobio onaj strašan odgoj društva u kome se, na jednoj večernjoj zabavi, učini mislima i riječima više zločina no što se učini zločina koje sud kažnjava; u kome dosjetke ubijaju najveće ideje, u kome se čovjek smatra pametnim ukoliko ima tačno

118

gledište; a tu imati tačno gledište znači ne vjerovati ni u šta, ni u osjećanje ni u ljude, pa čak ni u događaje; tu se izmišljaju lažni događaji. Tu, da čovjek ima tačno gledište, treba mjeriti, svakog jutra, kesu jednog prijatelja, umjeti vješto staviti se iznad svega što se događa; privremeno, ne diviti se ničemu, ni umjetničkim djelima, ni plemenitim postupcima, i svemu obilježiti kao povod ličnu korist. Poslije bezbrojnih ludprija velika gospođa, lijepa Anhetta, primorala je Charlesa da misli ozbiljno; ona mu je govorila o njegovom budućem položaju, milujući mu kosu svojom namirisanom rukom; popravljajući mu kovrče, ona ga je upućivala da računski gleda na život: ona je od njega stvarala mekušca i ma-terijalistu. Dvostruko kvarenje, ali kvarenje otmjeno i nježno, dobroga ukusa.

— Vi ste prava budala, Charles — govorila mu je ona. — Staće me dosta muka da vas naučim da poznate svijet. Vi ste bili vrlo strogi prema gospodinu de Lupe-aulxu. Znam da je to prilično nepošten čovjek; ali čekajte da siđe s vlasti pa ga onda preziri te koliko hoćete. Zna li šta nam je govorila gospođa Campan? »Djeco, dok je čovjek na vlasti, obožavajte ga; čim padne, po-mozite da se svuče u blato. Dok je moćan, on je neka vrsta boga; kad padne, on je ispod Marata u njegovom kalu, jer je živ, a Marat je bio mrtav. Život je čitav niz kombinacija, i njih treba čovjek da proučava, da prati ako hoće da se održi uvijek u dobrom položaju.«

Charles je bio čovjek opće omiljen, s roditeljima je bio suviše sretan, svijet mu je isuviše laskao, i zato nije mogao imati uzvišenih osjećanja. Zlatno zrno koje mu je mati usadila u srce isteglo se u pariškom pro-vlaku; on ga je upotrebio površno i morao ga istrošiti trenjem. Ali tada je Charlesu bilo tek dvadeset i jedna godina. U tim godinama mladost života izgleda nerazdvojna od čednosti duše. Glas, pogled, lice kao da su

119

u skladu s osjećanjima. Zato se i najstroži sudac i naj-obazriviji izvršitelj i najnemilosrdniji zajmodavac uvijek ustežu da vjeruju u starost srca, u pokvarenost računa kad oči još plivaju u čistoj tečnosti i kad na čelu nema bora. Charles nije nikad imao prilike da primijeni načela pariškog morala, i do toga dana bio je divan zbog svog neiskustva. Ali, i bez njegovog znanja, sebičnost je kod njega bila nakalemljena. Klice političke ekonomije kojom se služi Parižanin, pritajene u njegovom srcu, morale su se u njemu razviti, čim od besposlenog gledaoca postane glumac u drami stvarnog života. Gotovo sve djevojke predaju se slatkim obećanjima ovih spoljašnosti; ali, da li bi Eugeniya i da je bila toliko pametna koliko su izvjesne djevojke po palankama, mogla posumnjati u svoga rođaka, kad su se, kod njega, ponašanje, riječi i djela još slagali s težnjama srca? Jedan slučaj, za nju koban, učinio je da iskusi posljednje izlive istinske osjetljivosti, koji su se nalazili u ovom mladom srcu, i da, tako reći, čuje poslednje uzdahe savjesti. Ona, dakle, ostavi to pismo, koje je za nju bilo puno ljubavi, i stade ljubazno promatrati rođaka koji je spavao; svježe iluzije života još su za nju igrale na ovom licu; ona se zakle samoj sebi da će ga vječito voljeti. Zatim baci pogled na drugo pismo ne pridajući mnogo važnosti ovoj nepristojnosti, i poče da ga čita samo zato da dobije novih dokaza o plemenitim svojstvima koja je, kao što čine sve žene, davala onome koga je bila izabrala:

»Dragi moj Alphonse, u trenutku kad budeš čitao ovo pismo, ja više neću imati prijatelja; ali ti priznajem da, sumnjajući u ljude koji su naučili da izdašno upotrebljavaju ovu riječ, nisam posumnjao u tvoje prijateljstvo. Ja ti, dakle, stavljam u dužnost da dovedeš u red moje stvari i računam na tebe da ćeš korisno upotrebiti sve što imam. Ti valjda sad znaš moje stanje. Ja nemam više ništa, i hoću da otputujem u Indiju.

120

Sad sam baš pisao svima kojima mislim da dugujem nešto i šaljem ti tačan spisak ukoliko mi je bilo moguće takav spisak sastaviti po sjećanju. Moja biblioteka, namještaj, kola, konji itd. biće, mislim, dovoljni za isplatu mojih dugova. Zadržao sam za sebe samo sitnice bez vrijednosti, koje će mi poslužiti za prvu nabavku robe. Dragi Alphonse, ja ću ti poslati odavde, radi rasprodaje, uredno punomoć je, u slučaju da ti to pravo bude osporeno. Ti ćeš mi poslati sve moje oružje. Za sebe ćeš zadržati Britona. Niko ne bi dao za tu divnu životinju koliko ona vrijedi; zato više volim da ti je poklonim, kao uobičajeni prsten koji samrtnik zavještava svome izvrišocu testamenta. Kod Farrvja, Breilmana i komp. načinjena su za mene vrlo *udobna*, putnička kola, ali mi nisu predata; nastoj da ih zadrže bez ikakve naknade; ako ne pristanu na ovo, gledaj da izbjegneš sve što bi moglo okaljati moju čast u prilikama u kojima se nalazim. Otočaninu sam ostao dužan na kartama šest zlatnika, nemoj zaboraviti da mu ih...«

— Jadni moj rođak! — reče Eugenija, ostavi pismo i otrča u svoju sobu, noseći jednu od zapaljenih svijeća. Tu je, ne bez jakog uzbuđenja od zadovoljstva, otvorila ladicu jednog starog hrastovog ormara, jednog od najljepših predmeta iz doba *renesanse*, na kome se još vidio upola izlizan, čuveni kraljevski daždvenjak. Ona uze iz nje veliku kesu od crvene svile sa zlatnim resama, optočenu izlizanom zlatnom žicom, koju je naslijedila od svoje babe. Zatim vrlo ponosito odmjeri na dlanu težinu ove kese i sa zadovoljstvom uze prebrojavati svoju malu ušteđevinu, čiju je količinu bila zaboravila. Ona izdvoji najprije dvadeset portugalskih zlatnika, još novih, iskovanih za vlade Ivana V, godine 1725, koji su stvarno vrijedjeli pet lisabonskih zlatnika ili svaki po sto šezdeset i osam Uranaka i šezdeset i četiri pare, kako joj otac reče, ali čija je pijačna vrijednost bila

121

sto osamdeset franaka, zbog rijetkosti i ljepote tih novaca koji su se sijali kao sunce. Dalje, pet đenovskih zlatnika, od sto đenovskih lira, opet rijedak novac koji je pri razmjeni vrijedio osamdeset i sedam franaka, ali sto franaka za ljubitelje zlata. Taj je novac bila dobila od staroga gospodina Bertelliera. Dalje, tri španjolska velika zlatnika Filipa V, kovana godine 1729, poklon od gospođice Gentillet, koja joj je, poklanjajući ih, ponavljala uvijek ovu istu rečenicu: »Ovaj lijepi novac, ovaj mali žučak, vrijedi devedeset i osam livara! Čuvajte ga, moja lijepa, to će biti svijet vašega blaga«. Dalje, što je njen otac najviše cijenio (zlato ovih novaca bilo je od dvadeset i tri karata i nešto više), sto holandskih dukata, kovanih godine 1756, po trinaest franaka. Dalje, veliku rijetkost, neku vrstu medalja koje su dragocjene za tvrđice, tri rupije s tezuljama, i pet rupija s likom Bogorodice, sve od suhog zlata od dvadeset i četiri karata, divan novac Velikoga Mogola, od kojih je svaki vrijedio po težini trideset i sedam franaka i četrdeset para, ali bar pedeset franaka za znalce koji vole zlato. Dalje, napoleon od četrdeset franaka, koji je dobila uoči toga dana i nemarno ostavila u svoju crvenu kesu. U kesi su bili novci novi i neupotrebljavani, pravi umjetnički komadi, za koje je čiča Grandet ponekad pitao i koje je tražio da vidi, da bi svojoj kćeri opisao njihove bitne osobine, kao ljepotu vijenca, jasnoću lika, ljepotu pismena, čije oštre ivice još nisu bile izlizane. Ali ona nije pomišljala ni na ove rijetkosti, ni na maniju svoga oca, ni na opasnost koja joj je predstojala kad bi se lišila blaga tako dragog njenom ocu; ne, ona je mislila na svoga rođaka, i najzad joj pođe za rukom da sraču-na, poslije nekoliko pogrešaka u računu, da ima oko pet hiljada i osam stotina franaka u stvarnoj vrijednosti, za koje bi se, prema ondašnjim prilikama, moglo dobiti gotovo dvije hiljade talira. Gledajući ovo blago, ona stade radosno pljeskati rukama, kao dijete koje je prinu-

122

đeno da svoju suvišnu radost utroši u nevine pokrete tijela. J> tako su otac i kći sračunali svaki svoju imovinu; on, da svoje zlato proda; Eugenija da baci svoje u more ljubavi. Ona pokupi novac u staru kesu, uze je i pope se bez ustezanja. Zbog tajne bijede svoga rođaka zaboravila je na noć, na nepristojnost; poslije, našla je snage u svojoj savjesti, odanosti, sreći. U trenutku kada se pojavila na pragu vrata, sa svijećom u jednoj i kesom u drugoj ruci, Charles se probudi, spazi svoju rođaku i zinu od čuda. Eugenija uđe u sobu, spusti svijeću na stol i reče uzbuđenim glasom: »Dragi rođaće, ja sam vam teško skrivila i molim vas za oproštaj; ali bog će mi oprostiti taj grijeh ako vi hoćete da izgladite«.

•Šta ste to činili? — reče Charles trljajući oči.

•Pročitala sam ova, dva pisma. Charles pocrvenje.

— Kako se to zbilo? — nastavi ona — zašto sam došla u vašu sobu? Zaista, to sad ni sama ne znam. Ali se gotovo i ne kajem tako mnogo što sam ta pisma pročitala, jer sam iz njih upoznala vaše srce, vašu dušu i...

— I šta još — upita Charles.

•I vaše namjere, novčanu oskudicu u kojoj ste... ' — Draga rođako ...

•Pst, pst, dragi rođaće! ne govorite tako glasno da ne probudite koga. Ovo je — reče ona otvarajući svoju kesu — ušteda jedne sirote djevojke kojoj ništa ne treba. Primite je, Charles. Do jutros ja nisam znala šta je to novac, vi ste me naučili šta on vrijedi; novac je samo sredstvo i ništa više. Brat od strica je gotovo što i rođeni brat, možete dakle, uzajmiti novac od svoje sestre.

Eugenija, koliko djevojka toliko i žena, nije predvidjela odbijanje ove ponude. On ne reče ništa.

123

— Što, da nećete da odbijete moju ponudu? — upi ta Eugenija čije se kucanje srca čulo u mrtvoj tišini.

Ponižavalo ju je ustezanje njenog rođaka; ali njegovo oskudno stanje predstavi joj se življe u duši, i ona kleče:

— Ja se neću dići dok ne uzmete ovo zlato! — reče ona. — Tako vam boga, rođaće, odgovorite!... da znam da li me poštujete, da li ste plemeniti, da li...

Kad je čuo ovaj krik plemenitog očajanja, Charles orosi suzama ruke svoje rođake koje je dohvatio da bi je spriječio da klekne. Kad je osjetila ove tople suze, Eugenija živo uze kesu i izruči je na stol.

— Dakle, primete, je l' te? — reče ona plačući od radosti. — Ne bojte se, dragi rođake, vi ćete se obogatiti. Ovo će vam zlatom donijeti sreću; jednoga dana vi ćete mi ga vratiti; uostalom, mi ćemo se uortačiti; najzad, ja ću pristati na sve uslove koje mi budete postavili. Ali ne bi trebalo da pridajete toliko važnosti ovom poklonu.

Charlesu najzad pođe za rukom da izrazi svoje osjećanje.

•Da, Eugenija, moja bi duša bila vrlo sitna kad ne bih primio vašu ponudu. Ali, obaveza za obavezom, povjerenje za povjerenje.

•Šta hoćete? — reče ona uplašeno.

•Slušajte, draga rođako; ja ovdje imam... — On ušutje za časak da pokaže na stolu četvrtastu kutiju uvijenu u kožnu navlaku. — Ja ovdje imam nešto što mi je drago kao život. Ova je kutija poklon moje majke. Od jutros mislim o tome kako bi ona, kad bi mogla ustati iz groba, sama prodala zlato koje je njena materinska ljubav naslagala u ovo sandučće; ali kad bih ja to učinio, činilo bi mi se da sam oskrnavio svetinju. — Eugenija grčevito steže ruku svoga rođaka kad je čula ove posljednje riječi. — Ne — nastavi on poslije kratke šutnje, pogledavši Eugeniju u međuvremenu sa suzama u

124

Očima — ne, ja neću ni da ga upropastim ni da ga izlažem opasnostima na svome putu. Vi ćete biti njegov čuvar, draga Eugenija. Nikada ništa svetije nije prijatelj povjerio prijatelju. Sudite sami. — On uze kutiju, izvadi je iz navlake, otvori je i tužno pokaza svojoj zadivljenoj rođaci putnički pribor čija je izrada davala zlatu mnogo veću vrijednost od vrijednosti po težini.

— To čemu se divite nije ništa — reče on pritisnuvši jedno dugme, te se otvori druga pregrada. — Ovo vrijedi za mene više no išta na svijetu. — On izvadi dvije slike, dva remek-djela gospođe de Mirbel, bogato optočene biserom.

•Oh! da lijepe žene! Da nije to gospođa kojoj ste piša ...

•Nije — reče on smiješeći se. — Ta je žena moja mati, a ovo je moj otac, vaša strina i stric. Eugenija, trebalo bi na koljenima da vas preklinjem da mi čuvate ovo blago. Ako umrem izgubivši vašu imovinu, ovo će vam zlato biti dovoljna naknada; a samo vama mogu ostaviti ove dvije slike, vi ste dostojni da ih čuvate; ali uništite ih da poslije vas ne bi prešle u druge ruke... — Eugenija je šutjela. — Dakle, pristajete, je l' te? — dodade on ljubazno.

Kad je čula ove riječi svoga rođaka, ona ga prvi put pogleda pogledom zaljubljene žene, jednim od onih pogleda u kojima je gotovo toliko isto koketerije koliko dubine; on joj uze ruku i poljubi je.

•Anđele nevinosti! Među nama novac neće nikad ništa značiti, je l' te? Osjećanje koje je nešto biće ubuduće sve i sva.

•Vi ličite na svoju majku. Je li i njen glas bio tako prijatan kao vaš?

•O! još mnogo prijatiji...

•Da, za vas — reče ona oborivši oči. — Sad Charles, ležite, hoću da spavate, umorni ste. Laku noć.

, 125

Ona polako povuče svoju ruku iz ruku svoga rođaka koji je isprati, posvijetlivši joj. Kad su bili na pragu vrata, on reče:

•Ah, što sam izgubio sve svoje imanje!

•Ne mari, moj je otac, mislim, bogat — odgovori ona.

•Jadno dijete! — nastavi Charles, stupajući jednom nogom u sobu i naslanjajući se leđima na zid. — Da je bogat, ne bi ostavio moga oca da umre, ne bi vas ostavio u ovoj sirotinji, i živio bi drukčije.

•Ali on ima Froidfond.

•A šta vrijedi Froidfond?

•To ne znam, ali ima i Novers.

•Neki bijedan majur!

•Pa ima vinograde i livade.

•Sve to nije ništa — reče Charles prezrivo. — Da vaš otac ima samo dvadeset i četiri hiljade livara dohotka, zar biste vi živjeli u ovoj hladnoj i goljoj sobi? — dodade on stupajući u sobu lijevom nogom. — Tu će, dakle, stajati moje blago — reče on pokazujući stari ormar da bi prikrio svoju misao.

•Idite da spavate — reče ona, braneći mu da uđe u neraspriječnu sobu.

Charles ode, pošto su jedno drugom rekli laku noć uzajamnim osmijehom.

Oboje zaspasše istim snom i Charles još od toga trenutka počeo bacati poneku ružu na svoju žalost.

Sutradan ujutru gospođa Grandet vidje svoju kćer kako se prije doručka seta sa Charlesom. Mladić je još

bio tužan, kao što mora da bude tužan nesretan čovjek koji je bio pritisnut bolom i koji je, mjereći dubinu ponora u koji je pao, osjetio svu težinu svog budućeg života.

— Otac će se vratiti tek pred večer — reče Eugenija kad je pročitala nespokojstvo na licu svoje majke.

Po Eugenijinom ponašanju, po licu i po neobičnoj mekoći koju je njen glas dobio, bilo je lako pogoditi

126

neku jednoobraznost u mislima između nje i njenog rođaka. Njihove duše su se strasno srodile možda prije nego što su i osjetile silinu osjećanja koja su ih vezivala jedno za drugo. Charles je ostao u dvornici i niko ga nije uznemirio u njegovoj tuzi. Sve su tri žene bile u poslu. Kako je Grandet zaboravio na svoje poslove, došlo je dosta njih u kuću: tesač, limar, zidar, nadničari, drvodjeljci, napoličari, zakupci, jedni da se pogode za razne popravke, drugi da polože zakupninu ili da prime novac. Gospođa Grandet i Eugenija bile su, dakle, primorane da trče tamo-amo, da odgovaraju na radničke i seljačke govore kojima nije bilo kraja. Nanona je primala zakupninu u kuhinji. Ona je uvijek čekala na zapovijesti svoga gospodara da čuje šta će se zadržati za kuću, a šta prodati na pijaci. Čiča je imao običaj, kao i svi plemići sa sela, da sam pije svoje rđavo vino i jede svoje trulo voće. Oko pet sati uveče Grandet se vratio iz Angersa, gdje je dobio četrnaest hiljada franaka za svoje zlato, i odakle je donio u novčaniku državne bonove koji su mu nosili interes do onog dana kada je trebalo da položi novac za državne papire. On je ostavio Cornoillera u Angersu da čuva premorene konje, pa da ih lagano vrati pošto se dobro odmoro.

— Vraćam se, ženo, iz Angersa — reče on. — Gladan sam.

Nanona mu doviknu iz kuhinje:

•Zar niste ništa jeli od jučer?

•Ništa — odgovori starac.

Nanona donese čorbu. Gospodin de Grassins dođe da primi naredbe od svoga klijenta u trenutku kad je porodica bila za stolom. Čiča Grandet još nije ni vidio svoga sinovca.

— Samo ručajte, Grandet — reče bankar. — Razgovaraćemo već. Znam li pošto je zlato u Angersu, gdje su došli da ga kupuju za Nantes? Ja ću poslati

127

•Nemojte ga slati — odgovori starac — ima ga već dovoljno. Mi smo toliko dobri prijatelji da hoću da vam uštedim dangubu.

•Ali tamo se plaća za zlato trinaest franaka i pedeset para.

•Bolje recite: plaćalo se.

•Do đavola, odakle je došlo?

•Ja sam išao noćas u Angers — odgovori mu Grandet tihim glasom.

Bankar zadržta od iznenađenja. Zatim se između njih šapatom nastavi razgovor, a u međuvremenu su gospodin de Grassins i Grandet nekoliko puta pogledali Charlesa. U trenutku kad je nekadašnji kačar bez sumnje rekao bankaru da mu kupi državnih papira za sto hiljada livara, gospodin de Grassins ponovo se trže iznenađen.

•Gospodine Grandet — reče on Charlesu — ja idem u Pariz, ako imate kakvih poruka...

•Nemam nikakvih, gospodine. Hvala vam — odgovori Charles.

•Zahvalite mu srdačnije, dragi sinovče. Gospodin ide da izravna dugove Guillaumea Grandeta.

•Dakle ima neke nade? — upita Charles.

•A zar vi niste moj sinovac? — uzviknu kačar s vješto odglumljenim ponosom. — Vaša je čast i naša. Ne zovete li se vi Grandet?

Charles ustade, zagrlji čiča-Grandeta, poljubi ga, preblijedje i iziđe. Eugenija je gledala oca s divljenjem.

— Sad, zbogom, dragi moj de Grassins, računajte na mene i gledajte na svaki način da privolite ljude! — Oba diplomata su se srdačno rukovala; nekadašnji kačar isprati bankara do vrata; zatim, pošto ih je za tvorio, vrati se i, zavalivši se u svoju naslonjaču, reče Nanoni: »Daj mi čašu kasisa!« Ali, kako je bio suviše uzbuđen, nije mogao da se smiri na jednom mjestu,

128

nego ustade, pogleda sliku gospodina de Bertelliera i počne pjevušiti uz pokrete koje je Nanona nazivala igranjem:

U francuskoj gardi Imao sam tatu . . .

Nanona, gospođa Grandet i Eugenija samo se zgle-daše. Vinogradarova radost uvijek im je ulijevala strah kad je bila na svome vrhuncu. Sjedenju bi skoro kraj. Prije svega čiča Grandet je htio rano da legne, a

kad je on legao, sve je u kući moralo da spava; kao što je Poljska bila pijana kad je August pio. A poslije, Nanona, Charles i Eugenija bili su umorni kao i domaćin. Sto se tiče gospođe Grandet, ona je spavala, jela, pila, išla po volji svoga muža. Pri svem tom, za vrijeme ona dva sata koji su bili namijenjeni varenju, kačar raspoioženiji no što je ikad bio, reče mnogo od onih svojih izreka od kojih će jedna jedina biti dovoljna da se odmjeri njegov duh. Kad je ispio svoj kasis, on pogleda u čašu.

•Nije čovjek čestito ni prinio usne čaši, a ona je već prazna! Tako ti je s nama. Ne može čovjek u isto vrijeme da bude i da je bio. Taliri se ne mogu i kotrljati i zadržati u našoj kesi; inače bi život bio isuviše lijep. — On je bio veseo i milostiv. Kad je Nanona došla sa svojim čekrkom, on joj reče: »Mora da si umorna. Ostavi to predivo«.

•E, kako ne! Da mi nije ovoga, ne bih znala šta ću — odgovori sluškinja.

•Jadna Nanona! Hoćeš li malo kasisa?

•Bogami, pa i hoću; gospođa pravi mnogo bolji no apotekari. Ono što oni prodaju pravi je bučkuriš.

•Meću u njega mnogo šećera, pa nema nikakva mirisa — reče Grandet.

Sutradan, na okupu u osam sati za doručkom, porodica je davala lijepu sliku prave intimnosti.

Nesreća je zbližila gospođu Grandet, Eugeniju i Charlesa; i sama

9 — Eugenija Grande

129

Nanona bila im je, i ne znajući, naklonjena. Sve četvoro bili su kao jedna porodica. Što se tiče staroga vinogradara, kad je zadovoljio svoje tvrdičenje i bio načisto da će gospodičić uskoro otputovati i da mu ništa drugo neće morati platiti nego put do Nantesa, on na njegovo prisustvo u kući nije ni obraćao pažnju. Ostavio je slobodu djeci, kako je nazvao Charlesa i Eugeniju, da rade što im je volja pod nadzorom gospođe Grandet, u koju je, uostalom, imao puno povjerenja u pogledu javnog i religioznog morala. Uređivanje njegovih livada i jarko-va duž puta, njegovi sadovi topola na Loiri i zimski radovi po zabranima i u Froidfondu sad su ga isključivo zanimali. Još otada poče za Eugeniju proljeće ljubavi. Od one noći -kad je dala svoj novac rođaku njeno srce otišlo je za novcem. Pošto su bili saučesnici jedne iste tajne, oni su se pogledali s uzajamnim razumijevanjem koje je dublje ulazilo u njihova osjećanja i činilo ta osjećanja bližim, intimnijim, stavljajući ih oboje, tako reći, van običnoga života. Nije li srodstvo davalo prava na izvjesnu ljupkost u glasu, na izvjesnu nježnost u pogledima? Zato je Eugenija i nalazila zadovoljstvo u tome da tugu svoga rođaka uspavljuje u djetinjastoj radosti koju izaziva ljubav koja se rađa. Zar nema neke prijatne sličnosti između početka ljubavi i početka života? Ne uspavljuje li se dijete tihom pjesmom i blagim pogledima? Ne kazuju li mu se vilinske priče koje mu pozlaćuju budućnost? Zar nada ne širi neprestano svoja zračna krila na njega? Ne lije li ono naizmjenično suze radosti i suze bola? Ne ljuti li se ni za što, zbog šljunka s kojim pokušava da napravi sebi trošnu kuću, zbog cvijeća na koje je zaboravilo čim ga je nabralo? Ne žudi li da grabi vrijeme, da ulazi u život? Ljubav je naš drugi preobražaj. Djetinjstvo i ljubav bili su to isto između Eugenije i Charlesa; prva strast sa svima svojim djetinjarijama, utoliko milijim njihovom srcu ukoliko su bile uvijene u melanholiju. Koprcajući se pri svome

130

rađanju pod crninom žalosti, ta je ljubav utoliko više u skladu s palanačkom prostotom ove kuće u ruševinama. Govoreći po nekoliko riječi sa svojim rođakom kraj; bunara u ovom nijemom dvorištu; baveći se u ovoj baščici, gdje su sjedjeli na klupi, obrasloj mahovinom, da sunčeva zalaska, i govorili jedno drugom o stvarima bez ikakvog značaja, ili šutjeli zamišljeni u tišini koja je vladala u prostoru između bedema i kuće, kao što se šuti pod svodovima kakve crkve, Charles je razumio svetinju ljubavi; jer ga je ljubav njegove velike gospođe, njegove drage Annette, upoznala samo s burnim uzbuđenjima. On je u ovom trenutku napuštao parišku strast, ko-ketnu, taštu, sjajnu, za ljubav čistu i istinitu. On je volio ovu kuću, čiji mu se običaji nisu više činili tako smiješni. Jutrom rano izlazio je iz svoje sobe da bi mogao da razgovara koji trenutak s Eugenijom prije no što Grandet dođe da odvoji namirnice; i kad bi starčevi koraci odjeknuli na stepenicama, on bi pobjegao u bašču. Mali prestup ovog jutarnjeg sastanka, koji je bio tajna i za samu Eugenijinu majku i prema kome se Eugenija činila nevjesta, davao je ovoj najnevinijoj ljubavi na svijetu čar zabranjenih zadovoljstava. A kad bi, poslije doručka, Čiča Grandet otišao da obiđe svoja dobra i radove, Charles je ostajao između majke i kćeri, osjećajući nepoznata uživanja u tome što im je pridržavao pletivo, gledao ih kako rade i slušao kako ćeretaju. Dopala mu se prostota ovog gotovo samostanskog života što mu je otkrio ljepote ovih duša kojima je svijet bio nepoznat. On nije vjerovao da u Francuskoj može biti ovakvog života, i mislio je da ga ima samo u Njemačkoj, pa i to samo po pričanju i u romanima Augusta Lafontainea. Us-skoro, Eugenija postade za njega oličena Goetheova Margareta, samo bez grijeha. Najzad, malo-pomalo, njegovi pogledi, njegove riječi očarase sirotu djevojku, koja se slatko predade struji ljubavi: ona prihvati svoje blaženstvo kao što plivač hvata granu vrbe da se izvuče iz ri-

131

jeke i odmori na obali. Nije li tuga zbog bliskog rastanka već mutila najveselije časove ovih dana koji

koji još nije platio zakupninu. Idem baš do njega.

On uze šešir, navuče rukavice i iziđe.

•Dakle, baš idete? — reče Eugenija i pogleda ga s tugom koja je bila pomiješana s divljenjem.

•Moram — odgovori on oborivši glavu.

Već nekoliko dana Charlesovo držanje, ponašanje i riječi odavali su duboko pogružena čovjeka, ali koji, osjećajući da na njemu leže ogromne obaveze, crpe novu snagu u svojoj nesreći. Više nije uzdisao, postao je čovjek. Zato Eugenija nije nikad imala bolje mišljenje o karakteru svoga rođaka no kad ga je vidjela kako silazi u odijelu od grube crne čohke koje je lijepo dolikovalo njegovom blijedom licu i njegovom ozbiljnom držanju. Toga dana obje žene obukle su crninu i prisustvovala sa Charlesom u župnoj crkvi pomenu za pokoj duše Guil-laumea Grandeta.

O ručku Charles dobi iz Pariza nekoliko pisama, i pročita ih.

— No, rođaće, jeste li zadovoljni svojim poslovima?

— reče Eugenija tihim glasom.

134

— Nikad, kćeri, ne pitaj tako šta — primijeti Grandet. — Do vraga; ja ti ne kazujem svoje poslove, zašto onda zabadaš nos u stvari svoga rođaka? Ostavi čovjeka na miru.

•O! ja nemam nikakvih tajni — reče Charles.

•Ta, ta, ta, ta! Vidjećeš, sinovče, da u trgovini treba šutjeti. O tome ćeš se uvjeriti.

Kad su ovo dvoje zaljubljenih ostali sami u bašči, Charles odvede Eugeniju na staru klupu pod orahom, i reče joj: »Nisam se prevario u Alphonsu; ponašao se ne može bolje biti. Svršio je moje poslove pametno i pošteno. U Parizu ne dugujem nikome ništa; namještaj mi je prodao dobro, i piše mi da je, po savjetu jednog pomorskog kapetana, tri hiljade franaka, koliko mu je preteklo, upotrebio na nabavku razne evropske robe koja se može u Indiji dobro prodati. Robu je otpremio u Nan-tos gdje se nalazi jedna lađa koja se tovari za Javu. Za pet dana, Eugenija, moraćemo se rastati, možda zauvijek, u najboljem slučaju za duže vrijeme. Moja roba i deset hiljada franaka koje mi šalju dva moja prijatelja nije bogzna što za početak. Ja ne mogu pomišljati na povratak za nekoliko godina. Draga rođako, nemojte za mene vezivati svoj život, i ja mogu umrijeti, možda će vam se ukazati kakva bogata prilika ...«

•Vi me volite? ... — reče ona.

•Oh! da, volim vas! — odgovori on glasom koji odade duboko osjećanje.

•Ja ću čekati, Charles. Bože otac je na prozoru — reče ona odbijajući svog rođaka koji se primicao da je poljubi.

Ona pobježe pod svod, Charles ode za njom; kad ga «pazi, ona se povuče do stepenica i otvori dvokrilna vra-la; zatim, i ne znajući dobro kuda će, nađe se u blizini Nanonine sobe, na najmračnijem mjestu u hodniku; tu je Charles, koji je išao za njom, uze za ruku, privuče na svoje srce, obuhvati oko struka i blago zagrlji. Eugenija

135

se nije više otimala; ona primi i daje najneviniji, najslađi, ali i najiskreniji poljubac među poljupcima.

•Draga Eugenija, rođak je nešto bolje no brat, jer te može uzeti za ženu — reče joj Charles.

•Daj bože! — uzviknu Nanona, otvorivši vrata svoga ćumeza.

Zaljubljeni se uplašise i pobjegoše u dvornicu, gdje Eugenija uze svoj rad, a Charles stade čitati Bogorodi-čine molitve iz molitvenika gospođe Grandet.

— Gle! — reče Nanona — svi se molimo bogu.

Cim je Charles objavio svoj polazak, Grandet se ustumarao da se misli kao da se mnogo brine o njemu; on se pokazao izdašan u svemu što nije stajalo ništa; primio se da mu nađe čovjeka za pakovanje stvari, i reče da taj čovjek hoće suviše skupo da naplati svoje sanduke; stoga je pošto-poto htio da ih sam napravi, te je upotrebio za njih stare daske; ustao zorom da struže, udešava, mjeri, ukucava daske i napravio je vrlo lijepe sanduke u koje je spakovao sve Charlesove stvari; uze na sebe da ih spusti lađom niz Loiru, da ih osigura, i da ih blagovremeno otpremi u Nan-tes.

Poslije onog poljupca u hodniku satovi su za Eugeniju prolazili užasnom brzinom. Ponekad bi zazeljela da ide sa svojim rođakom. Onaj koji je poznao najjaču od svih strasti, onu čije trajanje svakoga dana skraćuju godine, vrijeme, smrtnu bolest, neke ljudske fatalnosti, taj će razumjeti Eugenijinje muke. Ona je često plakala hodajući po bašči koja je sad bila za nju suviše tijesna, kao i dvorište, i kuća, i varoš; ona je unaprijed polije-tela na prostranu morskpu pučinu. Najzad dođe i dan pred polazak. Ujutru, u odsustvu Grandetovom i Nano-ninom, dragocjeni kovčežić u kome su se nalazile one dvije slike bi svečano ostavljen u ormar, u jednu ladicu koja se mogla zaključiti i u kojoj je ležala kesa, sad već prazna. Ostavljanje ovog blaga nije prošlo bez mnogih

poljubaca i suza. Kad je metnula ključ u njedra, Eugenija nije imala hrabrosti da uskrati Charlesu da poljubi mjesto na kome je bio ključ.

- Ja ću ga vječito ovdje držati, dragi prijatelju.
- Onda će i moje srce uvijek biti tu.
- Ah! Charles, to nije lijepo — odgovori ona kao karajući ga.
- Zar se mi nismo uzeli? — odgovori on. — Ti si mi dala riječ, uzmi i ti moju.
- Tvoja zauvijek! — reče Eugenija.
- Tvoj zauvijek! — prihvati Charles.

Nikakvo obećanje na ovom svijetu nije bilo iskrenije; Eugenijina čednost trenutno je posvetila Charleso-vu ljubav. Sutradan ujutru doručak je bio tužan. I samo Nanoni, kojoj je bilo slobodno da izrazi svoja osjećanja, blistale su suze u očima iako joj je Charles poklonio zlatom vezenu haljinu i križ o lancu.

— Siromah lijepi gospodin, gdje će da se na veze na more. Bog neka ga čuva!

U deset i po sati Grandetovi se uputiše da isprate Charlesa do poštanskih kola za Nantes. Nanona je pustila psa, zabravila vrata, i sama ponijela Charlesovu ručnu torbu. Svi trgovci iz stare ulice izišli su na prag svojih dućana da vide ovu povorku kojoj se na trgu pridružio magistar Cruchot.

- Nemoj da plačeš, Eugenija! — reče joj mati.
- Sinovče — reče Grandet pod kapijom gostionice, poljubivši Charlesa u oba obraza — otputujte siromah, vratite se bogat, čast svoga oca naći ćete neokaljanu, l/a toga stojim ja, Grandet; samo će od vas zavisiti da...
- Ah, striče, sad mi put ne pada tako teško. Nije li to najljepši poklon koji mi možete učiniti?

Ne shvatajući riječi staroga kačara kome ne dade da dovrši, Charles proli na opaljeno lice svoga strica suze zahvalnosti, dok je Eugenija svom snagom stezala

,137

ruku svoga rođaka i ruku svoga oca. Samo se bilježnik smiješio diveći se Grandetovom lukavstvu, jer je on jedini dobro razumio starca. Grandetovi i Cruchot, okruženi nekolikim ličnostima, ostadoše pred kolima dok nisu krenula; a kad su se izgubila na mostu i samo Čula u daljini, vinogradar reče: »Sretan put!« Na sreću, Cruchot je bio jedini koji je čuo ovaj uzvik. Eugenija i njena mati su otišle na jedno mjesto na keju, s koga su još dugo mogle vidjeti kola, i mahale su bijelim maramama, na što je Charles odgovarao mašući svojom.

— Ah! majko, kako bih voljela da za časak imam božju moć! — reče Eugenija u trenutku kad više nije vidjela Charlesovu maramu.

Da ne bismo prekidali tok događaja koji su se desili u Grandetovoj porodici, potrebno je da unaprijed bacimo jedan pogled na operacije koje je Čiča Grandet vršio u Parizu preko gospodina de Grassinsa. Mjesec dana poslije bankarevog odlaska Grandet je imao u rukama obveznicu od sto hiljada Hvara rente, plaćenu po osamdeset franaka za sto. Podaci koji su se po njegovoj smrti našli u spisku njegove zaostavštine nisu nikad bacili ni najmanje svjetlosti na način koji mu je njegovo nepovjerenje došapnulo da vrijednost obveznice razmijeni za samu obveznicu. Magistar Cruchot mislio je da je Nanona, i ne znajući, bila vjerno oruđe za prenos novaca. Nekako u to vrijeme ona je otišla na pet dana, tobože da svrši neki posao u Froidfondu, kao da je Grandet bio kadar da ostavi nešto neurađeno. Sto se tiče poslova kuće Guillaumea Grandeta, ostvarila su se sva ka-čareva predviđanja.

U Francuskoj banci, kao što je poznato, mogu se •dobiti najtačnija obavještenja o velikim bogatašima u Parizu i unutrašnjosti. Imena gospodina de Grassinsa i Feliksa Grandeta iz Saumura bila su tu poznata i uživala su ono poštovanje koje je ukazivano finansijskim veličinama ogromnih nepokretnih dobara koja nisu za-

dužena. Dolazak saumurskog bankara, s nalogom, kako se govorilo, da časno likvidira kuću Grandet iz Pariza, dovoljan je, dakle, bio da pokojnikovu sjenu sačuva od sramote stečaja. Skidanje pečata izvršeno je u prisustvu povjerilaca, a porodični bilježnik počeo je propisno vršiti popis zaostavštine. Ubrzo poslije toga gospodin de Grassins iskupi povjerioce koji jednoglasno izabraše za likvidatore saumurskog bankara i Francois Kellera, šefa jedne bogate kuće, jednoga od glavnih povjerilaca, i dadoše im potrebno ovlaštenje da spasu u isti mah i čast porodice i njihova potraživanja. Kredit Grandeta iz Sau-mura, nada koju je on ulio u srca povjerilaca preko gospodina de Grassinsa, olakšaše sporazum; među povje-riocima se nije našao ni jedan koji bi se protivio. Nikome nije ni na um palo da svoje primanje otpisuje, i svaki je u sebi govorio: »Grandet iz Saumura platiće sve«. Protjeklo je šest mjeseci. Parižani su isplatili mjenice u opticaju, i ostavili ih u svoje novčanike. To je bio prvi rezultat koji je kačar htio postići. Devet mjeseci poslije prvog skupa likvidatori razdijeliše svakom povjeriocu po četrdeset i sedam za sto od cjelokupne sume. Ova suma dobivena je prodajom papira od vrijednosti, dobara, uopće prodajom cijele imovine pokojnog Guillaumea Grandeta, prodajom potpuno savjesnom. Likvidacija je izvršena ne može biti poštenije. Povjerioci sa zadovoljstvom priznadoše jedinstvenu i neospornu časnost Grandetovih. Kad su se ove hvale dovoljno rasprostrte, povjerioci zatražiše ostatak svog novca. Morali su da uputo Grandetu jedno zajedničko

pismo.

— Tu smo — reče nekadašnji kačar bacivši pismo u vatru — strpljenja, dragi moji.

Kao odgovor na prijedloge koji su u tome pismu bili iznijeti, Grandet iz Saumura iznese zahtjeve da se kod kakvog bilježnika deponuju sve isprave o potraživanjima iz zaostavštine njegovog brata, uz priznanice o već primljenim sumama, pod izgovorom da se pre-

139

čiste računi i tačno utvrdi stanje zaostavštine. Zbog ovog deponovanja iskrснуše bezbrojne teškoće. Povjericac je obično nekako nastran. Danas gotov na sporazum, sutra neće ništa da čuje; kasnije je opet neobično dobra srca. Danas mu je žena raspoložena, najmlađe je dijete dobilo zube, u kući je sve dobro, i on neće da izgubi ni pare; sutra pada kiša, ne može da iziđe iz kuće, melanholičan je, i pristaje na sve prijedloge koji jednu stvar mogu okončati, prekosutra ište jamstvo; a na kraju mjeseca, dželat jedan! hoće da vas uništi. Povjericac liči na onog vrapca u slobodi na Čiji rep djeca meću zrno soli; ali povjericac upotrebljava ovu sliku za svoje potraživanje koje ne može da naplati. Grandet je promatrao atmosferske promjene povjericaca i povjerioci njegovog brata povinovaše se svima njegovim računima. Neki su se naljutili i izjavili da neće da čuju za depo-novanje. — Dobro je! sve ide kako valja — govorio je Grandet i zadovoljno trljao ruke, čitajući pisma koja mu je u vezi s ovim pisao gospodin de Grassins. Nekoliko njih pristade na deponovanje jedino pod uslovom da im se priznaju prava da se ne moraju ni jednoga odreći, zadržavajući štaviše pravo traženja stečaja. Nastade nova prepiska, poslije koje Grandet iz Saumura pristade na sve tražene uslove. Blagodareći ovom ustupku, čovječni povjerioci privolješe nemilosrdne povjerioce. Deponovanje bi izvršeno, istina, ne bez nekih žalbi. — Taj starac — govorili su gospodinu de Grassinsu — vuče za nos i vas i nas. Dvadeset i tri mjeseca poslije smrti Guil-laumea Grandeta mnogi su trgovci, zaneseni trgovačkim poslovima, zaboravili na svoja potraživanja od Grandeta; a kad bi ih se sjetili, rekli bi: »Čini mi se da će onih četrdeset i sedam posto biti sve što ću dobiti«. Ka-čar je računao na vrijeme koje je, kako je govorio, najbolji pomagač. Na kraju treće godine gospodin de Grassins izvijesti pismom Grandeta da je privolio povjerioce da za deset posto ustupe svoja primanja u sumi od

140

dva miliona i četiri stotine hiljada, koliko je kuća Grandet još dugovala. Grandet odgovori da su u životu i bilježnik i bankar Čija su nečuvena bankrotstva prouzrokovala smrt njegovog brata, da se njihovo stanje možda popravilo, i da ih treba tužiti sudu, kako bi se od njih što iščupalo i smanjila suma deficita. Krajem četvrte godine deficit je tačno utvrđen i iznosio je mi-lion i dvije stotine hiljada franaka. Opet otpočese pregovori koji su trajali šest mjeseci između likvidatora i povjericaca i između Grandeta i likvidatora. Najzad, pritiješnjen sa svih strana da plati, Grandet iz Saumu-ra odgovori likvidatorima oko devetoga mjeseca te godine: da mu je sinovac, koji se obogatio u Indiji, pisao kako ima namjeru da sasvim isplati dugove svoga oca; da on može uzeti na sebe isplatu bez njegovog znanja i odobrenja, i da očekuje odgovore. Oko polovine pete godine povjerioci su bili još zavaravani riječju *sasvim* koju je ovaj divni kačar s vremena na vrijeme ponavljao, smijući se u sebi i nikad ne izgovarajući riječi: »*Ovi Parizani!*« bez lukavog osmijeha i psovke. Ali je povjerio-ce očekivao nečuveni udes u analima trgovine. Oni će se naći u položaju u kome ih je Grandet održavao u trenutku kada će ih događaji ove priče primorati da se ponovo pojave. Kad se cijena obveznicama popela na 115, Čiča Grandet prodade svoje obveznice, povuče iz Pariza otprilike dva miliona i četiri stotine franaka u zlatu, i ovaj novac ode u burad, u kojima je bilo šest stotina hiljada franaka interesa na interes, zarađenih na obveznicama. Gospodin de Grassins ostao je i dalje u Parizu. Evo zašto: prije svega, bio je naimenovan za poslanika; a poslije, on, otac porodice, kome je bio dodijao dosadan saumurski život, zaljubio se u Florinu, jednu od najljepših glumica iz Gospođinog kazališta, te je tako nekadašnji podoficir imao prevagu nad bankarom. Izlišno je govoriti o njegovom vladanju; ono se u Saumuru smatralo kao krajnje nemoralno. Njegova je žena bila sretna

141

što im je imovina bila odvojena i što je bila dovoljno umješana da preuzme saumursku radnju koja je nastavila rad pod njenim imenom, da bi naknadila velike gubitke, nanijete joj ludorijama gospodina de Grassinsa. Cruchotovi su tako rđavo predstavljali stanje ove bijele udovice da je vrlo rđavo udala svoju kćer i morala se odreći ženidbe svoga sina s Eugenijom Grandet. Adolphe ode u Pariz svome ocu i tamo se, kažu, sasvim pokvario. Cruchotovi su likovali.

•Vaš muž ne zna šta radi — govorio je Grandet gospođi de Grassins, dajući joj na zajam izvjesnu sumu, uz garanciju. — Ja vas veoma žalim, vi ste dobra ženica.

•Ah! gospodine — odgovori jedna žena — ko bi mogao i pomisliti da je onog dana kad je od vas oputovao u Pariz otišao u svoju propast?

•Bog mi je svjedok, gospođo, da sam do posljednjeg časa sve činio da ga zadržim da ne ide. Gospodir predsjednik je htio pošto-poto da ga zamijeni; ali sac znamo zašto je gospodin de Grassins toliko bio navalio da ide.

I tako Grandet nije ni za što obavezan bankaru.

U svakoj prilici žene imaju više uzroka za bol no **Sto** ih ima čovjek, i pate više od njega. Čovjek ima snage i upražnjava svoje sile: radi, ide, zanima se, misli, pun je nade u budućnost i nalazi u tome utjehe. Tako je radio Charles. Ali žena se ne rastaje lako s bolom, nju ništa ne može da razonodi, ona se spušta do dna provalije koju je taj bol stvorio, mjeri je i često je ispunjava svojim molitvama i svojim suzama. Tako je radila Eugeni-ja. Ona se upoznavala sa svojom sudbinom. Osjećati, voljeti, patiti, žrtvovati se, to će vječito biti sadržaj ženinog života. Eugeniji je bilo suđeno da bude potpuno žena, samo bez onoga što bi je tješilo. Njena sreća, nagomilana kao čavli rastureni po zidu, kako se divno izrazio Bossuet, nije joj mogla jednog dana ispuniti ni

142

iaku. Bol nikad dugo ne izostaje, a za nju je stigao ubrzo. Sutradan poslije Charlesovog odlaska Grandetova je **kuća** opet dobila svoju običnu fizionomiju za sve, izuzimajući Eugeniju kojoj se najedanput učinila pusta. Ona je htjela da Charlesova soba bez očevog znanja ostane u onom stanju u kakvom ju je on ostavio. Gospođa Grandet i Nanona bile su rado saučesnice ovoga status *quo*.

•Ko zna, možda će se vratiti prije no što mi mislimo? — reče ona.

•Ah! Baš bih voljela da je ovdje — odgovori Nanona. — Bila sam se već navikla na njega! To je bio zaista dobar i krasan mladić, gotovo lijep, a smjeren kao djevojka. — Eugenija pogleda Nanonu. — Sveta Bogorodice, kakve su vam oči, gospođice! Zbog njih ćete dušu izgubiti! Ta nemojte nas tako gledati!

Od toga dana: ljepota gospođice Grandet dobi nov Izraz. Ozbiljne ljubavne misli koje su postepeno obuzimale dušu, dostojanstvo žene koja zna da je neko voli, dadeše njenim crtama onu vrstu sjaja koji slikari predstavljaju oreolom. Prije dolaska njenog rođaka Eugeniju se mogla spraviti s Bogorodicom prije začeća; kad je otišao, ličila je na Bogorodicu majku: začela je ljubav. Ove dvije Marije, koje su tako različite i koje tako vje-Sto predstavljaju španski slikari, čine jednu od najsvjetlijih figura kojima kršćanstvo obiluje. Vraćajući se sa službe, na koju je otišla sutradan poslije Charlesovog odlaska i kad se zavjetovala da će svakog dana ići, ona uzo kod varoškog knjižara jednu mapu koju je prikucala pored ogledala da bi pratila svoga rođaka na njegovom putu u Indiju, da bi mogla ujutru i uveče da se nađe u lađi koja ga je prevozila, da ga gleda, da mu se obraća s hiljadu pitanja, i da mu kaže: »Da li si zdrav? Du nisi bolestan? Misliš li na mene gledajući u zvijezde H čijim si me ljepotama i značajem ljubavi upoznao?« Žutim bi ujutru ostajala zamišljena pod orahom, sjedeći

143

na crvotočnoj i sivom mahovinom obrasloj klupi na kojoj su rekli jedno drugome toliko prijatnosti, na kojoj su maštali o svom lijepom životu. Mislila je na budućnost gledajući nebo koje je kroz uzani prostor između zidova mogla vidjeti, zatim stari zid i krov pod kojim je bila Charlesova soba. Jednom riječi, to je bila usamljena ljubav, ljubav prava i postojana, koja se uvlači u sve misli i postaje srž ili, kako bi rekli naši stari, materija života. Kad bi takozvani Čiča-Grandetovi prijatelji došli uve-če da malo posjede, ona je bila vesela, pretvarala se; ali preko cijeloga dana govorila je s majkom i Nanonom o Charlesu. Nanona je razumjela da može imati saučesća prema bolu svoje mlade gospođe, a da se ne ogrriješi o svoje dužnosti prema starome gospodaru i govorila je Eugeniji: »Da sam ja nekog zavoljela, ja bih... išla s njim i u pakao. Ja bih... što... Ja bih i u smrt za njega; ali... ništa. Ja ću i umrijeti a neću znati šta je to život. Hoćete li mi vjerovati, gospođice, da onaj Čiča Cornoiller, koji je ipak dobar čovjek, obigrava oko mene zbog mojih obveznica baš kao ovi što dolaze da omirišu gospodinovo blago udvarajući se vama? Ja to vidim jer sam lukava, iako sam prostaj; e vidite, gospođice, to mi godi, iako to nije ljubav.«

Tako prodoše dva mjeseca. Ovaj domaći život, nekad tako jednolik, postao je življi zbog ozbiljnosti prevelike tajne koja je jače vezivala ove tri žene. Za njih, je, pod sivom tavanicom ove dvornice, Charles živio, išao, dolazio. Svake večeri i svako jutro Eugenija je otvarala stol i promatrala sliku svoje strine. Jedne nedjelje ujutru zateče je mati u trenutku kad je Charlesove crte tražila u crtama slike. Tada je gospođa Grandet saznala za strašnu tajnu o zamjeni koju je putnik učinio za Eugeni-jino blago.

— I ti si mu sve dala! — reče mati uplašena. — A šta ćeš reći ocu na Novu godinu kad bude htio da vidi tvoje zlatnike?

144

Eugenijine se oči ukočiše i obje žene provedoše čitavo pola dana u samrtnome strahu. Bile su toliko zbunjene da su propustile glavnu misu i otišle tek na blago-darenje. Za tri dana svršavala se 1819. godina. Za tri dana imala je da otpočne strašna drama, građanska tragedija bez otrova, bez noža, bez prolivanja krvi, ali što se tiče glumaca, okrutnija no sve drame koje su se odigrale u čuvenoj porodici Atrida.

— Šta će biti s nama? — reče gospođa Grandet svojoj kćeri spuštajući na krilo svoje pletivo.

Sirota majka podnijela je toliko uzbuđenja za dva mjeseca da još nije bila dovršila vunene rukave koji su joj bili potrebni za zimu. Ova činjenica, na prvi pogled veoma beznačajna, imala je za nju vrlo rđave posljedice. Kako je bila bez rukava, strašno je dohvati hladnoća kad je bila sva oblivena znojem koji je izazvao strahoviti gnjev njenog muža.

- Da si mi povjerila svoju tajnu, čedo moje, imali bismo vremena da pišemo u Pariz gospodinu de Gras-sinsu. On bi nam mogao poslati zlatnike slične tvojima; i, mada ih Grandet dobro poznaje, možda...
- Ali gdje bismo našli toliko novaca?
- Ja bih založila svoj imetak. Uostalom, gospodin de Grassins bi nam...
- Sad je sve kasno — odgovori Eugenija potmulim i promijenjenim glasom, prekidajući majku. — Vi zaboravljate da sutra ujutru treba da mu čestitamo Novu godinu u njegovoj sobi.
- Ali, kćeri, zašto se ne bih obratila Cruchoto-vima?
- Ne, ne, neću da zavisimo od njih. Uostalom, pomirila sam se s tim. Dobro sam učinila, i ne kajem se nimalo. Bog će me zaštititi. Neka bude njegova sveta volja. Ah! da ste pročitali njegovo pismo, vi biste, majko, samo o njemu mislili.

10 — Eugenija Grandet

145

Sutradan ujutru, 1. januara 1820, u očevnom strahu koji ih je obuzimao, mati i kći našle su najprirodnije izvinjenje da ne dođu svečano u Grandetovu sobu. Zima 1819—1820. bila je jedna od najjačih onoga vremena. Krovovi su bili pretrpani snijegom.

Gospođa Grandet reče mužu, čim je čula kretanje u njegovoj sobi: »Grandet, naredi, molim te, Nanoni da podloži malo moju sobu; tako je oštra zima da sam se živa smrzla pod pokrivačem. Ja sam već u godinama kada se moram čuvati. Uostalom«, nastavi ona poslije kratke počivke, »i Eugenija će doći ovamo da se obuče. Sirote dijete moglo bi navući kakvu bolest ako se bude oblačilo u svojoj sobi po ovakvoj zimi. Poslije ćemo doći da ti čestitamo Novu godinu kraj vatre, u dvornici«.

- Ta, ta ta, ta, ala si pustila jezik! Lijepo si počela godinu, gospođo Grandet! Nikad nisi toliko govorila. Nisi valjda jela kruha natopljenog u vinu. — Za ča-sak zavlada tišina. — Dobro, dobro — nastavi starac, kome je bez sumnje, godio prijedlog njegove žene — učiniću vam po volji, gospođo Grandet. Ti si zaista dobra žena i neću da ti se što desi na kraju života, mada su uopće Bertellierovi dobre građe. A! zar nije tako? — uzviknu on poslije kratke šutnje. — Nego, naslijedili smo ih i praštam im. — I on se zakašlja.
- Vi ste jutros dobre volje, gospodine — reče ozbiljno sirota žena.
- Ja sam uvijek dobre volje ...

Veselo, kačaru, Spremaj burad staru!

dodade on ulazeći potpuno obučen u sobu svoje žene. — Do đavola, što jest, jest, baš je zima. Imaćemo, ženo, dobar doručak. Gospodin de Grassins poslao mi je paštetu od guščije džigerice s pečurkama! Idem na poštu da je uzmem. Tu će, nadam se, biti i jedan veliki

146

zlatnik za Eugeniju — reče joj kačar na uho. — Ja, ženo, više nemam zlata. Imao sam, istina, još nekoliko starih zlatnika, tebi to mogu reći; ali sam ih morao uložiti u trgovinu. — I, da prosvetkuje prvi dan u godini, on je poljubi u čelo.

- Eugenija — uz viknu dobra žena — ne znam na^{ko}Joj je strani spavao tvoj otac, ali je jutros dobre volje. Ne brini se! izvući ćemo se.
- Šta je našem gospodaru? — reče Nanona, ulazeći u gospođinu sobu da naloži peć. — Prije svega, rekao mi je: »Dobar dan, sretna ti Nova godina, ludo stara! Idi, naloži vatru u sobu moje žene, zima joj je!« Poslije, što sam bila glupa, kad je pružio ruku da mi da talir od šest franaka, koji nije gotovo nimalo izlizan. Pogledajte samo, gospođo. O! dobri gospodin! Što jest, jest, baš je dobar čovjek. Ima ih koji su, što stariji, sve tvrđi, dok on, on postaje blag kao vaš kasis i sve je bolji. Dobar, krasan čovjek...

Tajna ove radosti ležala je u potpunom uspjehu jedno Grandetove špekulacije. Po odbitku sume koju mu je kačar dugovao za eskontiranje holandskih mjenica u vrijednosti sto pedeset hiljada franaka, i za višak koji mu je pozajmio da dopuni potreban novac za kupovinu državnih obveznica za sto hiljada franaka, gospodin de dassins poslao je Grandetu poštom trideset hiljada franaka u talirima, kao ostatak od njegovih šestomjesečnih interesa i javio mu je za skok državnih papira. Oni su u to doba bili po 89, a najčuvaniji kapitalisti kupovali 11 ih, krajem januara, po 92 franka. Grandet je dobijao .i dva mjeseca dvanaest posto na uloženi kapital. Pre- i ;,io je svoje račune i imao je da primi ubuduće po pe--le;ot hiljada franaka svakih šest mjeseci, bez plaćanja poreza i popravaka. On je najzad shvatio sve dobre strane državnih obveznica prema kojima su palančani osjetili neku neodoljivu odvratnost i vidio je sebe, prije ne/fo što proteče pet godina, kao vlasnika kapitala od

ni*

147

šest miliona, uvećanog bez mnogo truda i koji je sa vrijednošću njegovih nepokretnih dobara predstavljao ogromno bogatstvo. Šest franaka koje je dao Nanoni možda su bili plaća za neku ogromnu uslugu koju je sluškinja i ne znajući učinila svome gospodaru.

•O! o! kuda li će to Čiča Grandet kad tako rano žuri kao na požar? — pitali su se trgovci otvarajući svoje dućane. A kad su vidjeli da se vraća s keja s nosačem iz brodarskog društva, koji je nosio na kolicima pune kese, jedan od njih reče: »Kud će voda nego u rijeku; išao Čiča po svoje talire«. — Dolaze mu iz Pariza, iz Froidfonda, iz Holandije — dodade drugi. — Taj će naposljetku kupiti cio Saumur — uzviknuo je treći. — Prkosi zimi; uvijek je zaposlen — reče jedna žena svom mužu. — Hej, gospodine Grandet! — reče mu jedan trgovac, njegov najbliži susjed — da vam pomognem.

•Ne vrijedi — odgovori vinogradar — sve sam petparac.

•Srebrn — dodade nosač šapatom.

•Ako hoćeš da dobiješ pristojnu nagradu, zauzdaj malo tu tvoju *brnjicu* — reče starac nosaču otvarajući svoja vrata.

•Gle ti starog lisca! Ja sam mislio da je gluh — pomisli u sebi nosač — izgleda da čuje kad je hladno.

•Evo ti franak za Novu godinu, pa šuti! Čisti se! — reče mu Grandet. — Nanona će ti vratiti kolica. — Nanona, jesu li one dvije guske u crkvi!

•Jesu, gospodine.

•Ded, na posao! — viknu, dodajući joj kese. Taliri su za tren oka bili preneseni u njegovu sobu, u koju se zatvorio. — Kad doručak bude gotov, lupnućeš u zid. Ova kolica nosi brodarskom društvu.

Doručkovalo se tek u deset sati.

— Ovdje ti otac neće tražiti novac — reče gospođa Grandet svojoj kćeri kad su se vratile iz crkve. —

148

uostalom, kazaćeš da ti je zima. Poslije ćemo imati vremena da ti kesu popunimo za tvoj rođendan...

Grandet siđe niz stepenice, misleći o tome kako će fivoje talire odmah da pretvori u zlato i kako je bila divna njegova spekulacija s državnim obveznicama. Bio je riješen da tako ulaže svoje prihode sve dotle dok se obveznice ne popnu na sto franaka. Ovo razmišljanje bilo je kobno za Eugeniju. Čim je ušao, obje mu žene čestitaše Novu godinu; kći, zagrlivši ga i milujući ga, a gospođa Grandet ozbiljno i dostojanstveno.

— Vidiš, moje dijete — reče on poljubivši kćer u oba obraza — ja radim za tebe... hoću da budeš sret na. Da čovjek bude sretan, treba da ima novaca. Bez novaca ništa. Na, evo ti jedan zlatnik sasvim nov, na-, bavio sam ga iz Pariza. U ovoj kući nema ni truna zlata. Samo ga ti imaš. Pokaži mi, čedo, svoje zlato.

— Zar sad? isuviše je hladno; da doručujemo prvo odgovori Eugenija.

•Dobro, pokazaćeš ga poslije doručka. To će nam svima pomoći varenju. Onaj debeli de Grassins poslao nam je ovo. Zato, djeco, jedite, ne staje nas ništa. Dobro radi de Grassins, zadovoljan sam njim. Čini veliku uslugu Charlesu, i to besplatno. Vrlo lijepo uređuje stvari onog jadnog pokojnog Grandeta. — Oh! oh! — reče poslije kraće počivke i punih usta — ala je dobro! Ta jedi, ženo I bićeš sita bar dva dana.

•Nisam gladna. Ti znaš da sam nešto slaba.

•Jest, ja, slaba! Jedi slobodno, ne boj se, nećeš pokvariti stomak; ti si od Eertellirovih, Žena krepka. Mulo si, istina, požutjela, ali ja volim žutu boju.

Očekivanje sramne i javne smrti je možda manje •trafino za osuđenoga no što je bilo *m* gospođu Grandet I njenu 'kćer očekivanje događaja koji su imali da završe ovaj porodični doručak. Sto je stari vinogradar veseliji govorio i jeo, sve *s#* viša stezalo srce ovih žena. Kći je

149

pri svem tom imala oslonca u ovoj okolnosti: crpla je snagu u svojoj ljubavi.

— Za njega, za njega — govorila je u sebi — podnijeću sve muke ovoga svijeta.

Na ovu misao pogledala je svoju majku očima u kojima je plamtjela odvažnost.

— Nosi sve ovo — reče Grandet Nanoni, kad su oko jedanaest sati završili doručak — ali nam ostavi stol. Ljepše ćemo moći da razgledamo tvoje malo blago — reče gledajući Eugeniju. — Malo! Bogami, i nije. Imaš, po

pravoj vrijednost, pet hiljada devet stotina pedeset i de
 vet franaka, i-jutrošnjih četrdeset, to čini šest hiljada
 franaka manje jedan. No, taj ću ti franak ja dati da zao-
 krugliš sumu, jer, vidiš, čedo moje... — No, što ti slu-
 šaš? Nalijevo krug, Nanona, pa gledaj svoja posla — reče
 starac. Nanona ode. — Slušaj Eugenija, da mi daš tvoje
 zlato. Nećeš to valjda odreći ocu; a čedo? — Eugenija i
 njena mati ne rekoše ništa. — Ja nemam više zlata.
 Imao sam, ali sad više nemam. Vратиću ti šest hiljada
 franaka u livrama, i reći ću ti u što da ih uložiš. Ne tre-
 ba više misliti o dvanaestku. Kad te budem udavao, što
 će biti uskoro, naći ću ti muža koji će ti pokloniti naj-
 ljepši dvanaestak koga još nikad nije bilo u čitavom kra-
 ju. Slušaj, dakle, čedo. Javila se divna prilika: tvojih
 šest hiljada franaka možeš uložiti u državne obveznice,
 pa ćeš svakih šest mjeseci vući dvije stotine franaka in
 teresa; međutim, ne plaćaj ni porez, ni popravke, niti se
 moraš bojati grada, mraza, poplave, niti čega što uma
 njuje prihode. Možda ti je teško da se odvojiš od zlata,
 a, čedo? Ali, opet, donesi mi ga. Ja ću ti skupljati zlat
 nike, holandske, portugalske, Mogolove rupi je, đenovske,
 i, sa zlatnicima koje ću ti poklanjati o tvom rođendanu,
 za tri godine povратиćes polovinu svoga lijepog blaga u
 zlatu. Sto veliš čedo! Digni malo taj nosić. Hajde, idi,
 donesi ga. Trebalo bi da me poljubiš u oči što ti kazu-

150

jem ove tajne života i smrti za talire. Zaista, taliri žive i Ramižu kao ljudi: odlaze, dolaze, plode se, množe se.

Eugenija ustade, ali, pošto je poslala nekoliko koraka' k vratima, naglo se okrenu, pogleda ocu pravo u oči i reče mu: »Nemam više *svoje* zlato«.

— Nemaš više svoje zlato! — uz viknu Grandet i prope se kao konj kad pukne top na deset koraka od njega.

— Nemam.

•Varaš se, Eugenija.

•Ne.

•Sta kažeš! kosira ti očinog!

Kad je kačar ovako psovao, zidovi su se tresli.

•Blagi bože! kako je gospođa prebljedjela! — uz-viknu Nanona.

•Grandet, tvoj će me gnjev u grob otjerati — reče sirota žena.

•Ta, ta, ta, hoće, ja! Vi u vašoj porodici nikad ne umirete! — Eugenija, šta ste učinili sa svojim novcem? — uzviknu ustremivši se na nju.

•Gospodine — reče kći koja je klečala kraj gospođe Grandet — mojoj je majci zlo... pogledajte. Nemojte da je ubijete.

Grandeta uplašilo bljedilo koje se razlilo po licu njegove žene, maloprije tako žutom.

— Nanona, pomozite mi da legnem — reče mati iz nemoglim glasom. — Zlo mi je.

Nanona odmah uze pod ruku svoju gospođu, Eugenija učini to isto, i njih dvije je s teškom mukom odve-
 loš u sobu, jer je na svakom koraku gubila svijest. Grandet ostade sam. Pri svem tom poslije nekoliko trenutaka pope se na sedam-osam stepena i povika: »Eugenija, kad vam mati bude legla, sići ćete ovamo«.

— Hoću, oče.

Ona ubrzo siđe, pošto je smjestila majku.

151

•Kćeri — reče joj Grandet — da mi kažete gdje vam je novac.

•Oče, ako mi dajete poklone kojih nisam potpuni gospodar, uzmite ih natrag — odgovori hladno Eu-
 genija tražeći na kaminu zlatnik i pružajući mu ga.

Grandet živo šćepa zlatnik i strpa ga u džep.

•Razumije se da ti neću više ništa dati! Ni ovoliko! — reče puknuvši noktom svoga palca o prednji zub. — Vi, dakle, prezirete svoga oca? Nemate, dakle, povjerenja u njega? Ne znate, dakle, šta je to otac? Ako nije za vas sve i sva, onda nije ništa. Gdje vam je zlato?

•Oče, ja vas volim i poštujem, pored svega vašeg gnjeva; ali ću vam vrlo ponizno napomenuti da je meni dvadeset i dvije godine. Vi ste mi često govorili da sam punoljetna, i ja to znam. Ja sam sa svojim novcem učinila što mi je bilo volja da učinim i budite uvjereni da je dobro upotrebljen ...

•Na što?

•To je neprikosnovena tajna — reče ona. — Zar nemate i vi svojih tajni?

•Zar ja nisam glava porodice? Zar ja ne mogu imati svoje poslove?

•Ovo je moj posao.

•Taj posao mora da je rđav kad ne možete da ga kažete svome ocu, gospođice Grandet.

•Naprotiv, vrlo je dobar, i ne mogu ga reći svome ocu.

— Recite mi bar kad ste dali zlato? — Eugenija dade glavom znak da heće da kaže. — Jeste li ga imali na dan vašeg rođenja?

Eugenija, koja je radi ljubavi bila toliko lukava koliko i njen otac radi tvrdičenja, mahnu glavom onako isto. — E ovakve tvrdoglavosti i ovakve krađe nije još nikad bilo — reče Grandet glasom koji se peo u *crescendo*, i od koga je postupno odjekivala kuća. — Kako! ov-

152

iljo, u mojoj rođenoj kući, kod mene, neko da ti uzme zlato? jedino zlato u kući. I ja da ne znam ko ga je uzeo. Zlato je nešto dragocjeno. I najčestitije djevojke mogu pogriješiti, dati ne znam što, to nije ništa neobično kod velike gospode, pa ni kod običnih građana; ali dati zlato, jer vi ste ga dali nekome, a? — Eugenija osta hladna kao stijena. — Je li ko vidio ovakvu kćer! Jesam li ja vaš otac? Ako ste ga dali, morali ste uzeti priznanicu ...

•Jesam li bila u pravu ili ne da uradim što mi je; volja? Je li bilo moje?

•Ali ti si još dijete!

•Punoljetno.

Zbunjen logikom svoje kćeri, Grandet prebljedge, lupao je, psovao. Zatim, kad je mogao da progovori, uzviknu: — »Prokleta zmijo! ah! nezahvalni stvore, znaš tla te volim, pa to i zloupotrebljavaš. Ubijaš svog oca! Zacijelo si naše imanje bacila pred noge onom prosjaku ftlo nosi čizme od safijana. Kosira mu očinog! Ne mogu lo lišiti nasljeđa, ali te proklinjem, i tebe i tvoga rođaka, i djecu tvoju! Od toga što si učinila nećeš vidjeti nikakva dobra, jesi li razumjela? Ako si Gharlesu... Ali ne, to nije moguće. Šta! taj propali fićfirić da me opljačka? ...« On pogleda svoju kćer koja osta nijema i hladnu. — I ni da se makne! ni da trene! Više je Grandet no što sam ja sam. Nisi valjda dala svoje zlato badava? Govori! — Eugenija pogleda oca ironičnim pogledom koji ga je uvrijedio. — Eugenija, vi ste u mojoj kući, kod Hvoga oca. Ako hoćete da ostanete ovdje, morate se povinovati mojim zapovijestima. Crkva vam nalaže da se pokoravate. — Eugenija obori glavu. — Vi mi vrijeđate ono što mi je najdraže — nastavi on — ja hoću da budete poslušni. Idite u svoju sobu. U njoj ćete ostati sve dotle dok vam ne dopustim da iziđete. Nanona će vam dtili hljeba i vode. Čuli ste, idite!

Eugenija brižnu u plač i pobježe majci. Pošto je nekoliko puta obišao bašču pokrivenu snijegom, ne osje-

153

čajući hladnoću, Grandet nasluti da mu je kći kraj njegove žene, i, veoma zadovoljan što će je uhvatiti u nepoštovanju njegovih zapovijesti, ustrča uz stepenice lako kao mačka, i pojavi se u sobi gospođe Grandet u trenutku kad je milovala po kosi Eugeniju, čije je lice ležalo u materinom krilu.

•Utješi se, moje jadro dijete, tvoj će otac popustiti.

•Ona više nema oca! — reče kačar. — Jesmo li zbilja vi i ja, gospođo Grandet, rodili ovako neposlušnu kćer? Lijep odgoj, naročito religiozni! Što vi niste u svojoj sobi? Napolje, u zatvor, u zatvor, gospođice.

•Zar hoćete da me lišite kćeri, gospodine? — reče gospođa Grandet, pokazujući lice zažareno zbog groznice.

•Ako hoćete da je uz vas, vodite je, čistite se obje iz kuće. Grom i pakao! gdje je novac? Sta je s novcem?

Eugenija ustade, oholo pogleda svog oca i uđe u svoju sobu, koju čiča zatvori.

— Nanona — povika on — ugasi vatru u dvornici.
— Sjede u jednu naslonjaču kraj kamina u sobi svoje žene, kojoj reče: »Za cijelo ga je dala onom zavodniku Charlesu, kome je naš novac zamakao za oko.«

U opasnosti koja je prijetila njenoj kćeri, i u svojim osjećanjima prema njoj, gospođa Grandet nađe dovoljno snage da prividno ostane hladna, nijema i gluha.

— Ja o svemu tome nisam znala ništa — odgovori ona okrenuvši se zidu, da bi izbjegla gnjevne poglede svoga muža. — Ja toliko patim od vaše naprasitosti da ću, ako me moja predosjećanja ne varaju, odavde otići

samo mrtva. Trebalo je, gospodine, da me postedite u
ovom trenutku, mene koja vam nikad ništa nažao ni
sam učinila, bar tako mislim. Vaša vas kći voli, i ja
sam uvjeren da je nevinina kao novorođenče; zato, ne
mojte je mučiti, opozovite svoju odluku. Hladnoća je
vrlo jaka; možete biti uzrok kakve ozbiljne bolesti.

154

•Neću ni da je vidim ni da govorim s njom. Osta-će u svojoj sobi o hljebu i vodi sve dotle dok ne zadovolji svog oca. Do đavola! glava porodice mora znati kud se djene novac iz njegove kuće. Ona je imala rupije, kojih možda nema nigdje više u Francuskoj, pa đenovske zlatnike, pa holandske dukate.

•Gospodine, Eugeniya je naše jedince, pa baš da ih je i u vodu bacila ...

•U vodu! — uzviknu starac — u vodu! Vi ne znate ftla govorite, gospođo Grandet. Sto sam rekao, rekao. Vi znate mene! Ako hoćete mira u kući, pitajte svoju kćer, i skušajte je; žene se u tome bolje razumiju no mi ljudi. Ma šta da je učinila, ja je neću pojesti. Boji li se mene? Da je pozlatila svoga rođaka od glave do pete, on je na morskoj pućini, ne možemo juriti za njim, zar nije tako?

•Lijepo, gospodine! — Potresena nervnom krizom, ili Eugeninjom nesrećom koja je pojaćala njenu materinsku ljubav i njenu pronicljivost, gospođa Grandet uoći strašan pokret bradavice svog muža u trenutku kad je htjela da odgovori; ona promijeni misao ne mijenjajući glas. — Lijepo, gospodine, zar ja imam na nju većeg utjecaja no vi? Ona mi ništa nije rekla; vidi se da je vaša kći.

•Vraga! ala danas imate odriješen jezik! Ta, ta, I.a, ta, vi to kao da mi prkosite. Možda ste u sporazumu H njom. On pogleda svoju ženu pravo u oći.

— Zaista, gospodine Grandet, ako hoćete da me otjerale u grob, treba samo da nastavite tako. Kažem vam, i;0;:podine, i, makar me stalo života, kazaću vam opet: vi Hte nepravedni prema svojoj kćeri; ona je razložnija od vas. Taj je novac njen, ona ga je mogla samo na dobro upotrebiti, a bog jedini ima pravo da zna naša dobra djela. Ja vas preklinjem, gospodine, oprostite Eugeni-Jll... Tako ćete ublažiti djelovanje udara koji mi je vaš

155

gnjev zadao, i spasićete mi možda život. Moju kćer, gospodine, vratite mi moju kćer.

— Idem — reće on. — U mojoj se kući ne može
izdržati; mati i kći misle i govore kao da... Br!... Vi
ste mi, Eugeniya, dali lijep poklon za Novu godinu —
uzviknu. — Jest, plaćite! Savjest će vas gristi za ovo
što ste učinili, jeste li razumjeli? Našto vam je što se
prićešćujete šest puta svaka tri mjeseca, kad dajete no
vac svoga oca jednom besposličaru koji će vam srce pro-
žderati, kad ne budete imali ništa drugo da mu date?
Vidjećete kakav je taj vaš Charles, s onim njegovim
ćizmama od safijana i onim naduvenim licem. Taj ne
ma ni srca ni duše kad se usuđuje da bez odobrenja nje
nih roditelja odnese novac jedne jadne djevojke.

Kad su se vrata s ulice zatvorila, Eugeniya iziđe iz svoje sobe i dođe majci,

— Vi ste pokazali mnogo odvažnosti za svoju kćer

— reće joj,

•Vidiš li, dijete moje, ćemu vođe nedopuštene stvari? ... Zbog tebe sam morala da lažem.

•Oh! ja ću se moliti bogu da samo mene kazni za to.

•Je li istina — reće preplašena Nanona ulazeći

— da će gospođica ostatak svojih dana provesti o hlje
bu i vodi?

•Pa šta je to, Nanona? — reće mirno Eugeniya.

•A ja da jedem maslo kad gospođica jede suh hljeb... da ne dš bog!

•Ni rijeći više o tome, Nanona — reće Eugeniya.

•E vidjećete!

Grandet je većerao sam, prvi put poslije dvadeset i ćetiri godine.

— Tako, sad ste udovac, gospođine — reće mu Na
nona, — Baš je neprijatno biti udovac kod dvije Žene
u kući.

•Tebi ništa ne govorim. Jezik za zube, inače ću te otjerati. Sto ti je ono u šerpenji što vri na peći?

•Topim mast...

■— Imaćemo goste večeras, naloži vatru.

Cruchotovi, gospođa de Grassins i njen sin dođoše u osam sati i začudiše se što ne vide ni gospođu Grandet ni njenu kćer.

— Žena mi je nešto slaba. Eugenija je kod nje —
odgovori stari vinogradar, čije lice ne odade nikakvo uz
buđenje.

Poslije jednog sata, koji je protekao u običnom razgovoru, gospođa de Grassins, koja je otišla da obiđe gospođu Grandet, siđe i svi je redom upitaše: »Kako je ljospođi Grandet?«

•Bogami, ništa ne valja, baš ništa — reče ona. — Stanje njenog zdravlja doista zadaje brige. S obzirom na njene godine, treba biti vrlo obazriv, gospodine Grandet.

•Vidjećemo — odgovori vinogradar rasijano.

Svi su mu redom poželjeli laku noć. Kad su Cruchotovi bili na ulici, gospođa de Grassins im reče: »Kod Grandetovih ima nešto. Majci je vrlo rđavo, a ona to i ne sluti. Kći ima crvene oči, kao u nekoga koji je mno-i;o plakao. Da neće da je udadu protiv njene volje?«

Kad je vinogradar legao, Nanona polako, u čarapama, dođe Eugeniji i donese joj prženu paštetu.

•Evo, gospođice — reče dobra djevojka — Cor-noillcr mi je donio zeca. Vi tako malo jedete da će vam ova pašteta trajati osam dana; a kako je sad hladno neće se pokvariti. Bar nećete morati jesti suh hljeb. To nije nimalo zdravo.

•Jadna Nanona! — reče Eugenija stiskajući joj ruku.

•Načinila sam vrlo dobru, vrlo ukusnu paštetu; « on nije ni primijetio. Kupila sam i slanine i lorbera, wv< od svojih šest franaka; ja sam gospodar svoga nov-

ca. — Sluškinja zatim pobježe, jer joj se učinilo da čuje Grandeta.

Nekoliko mjeseci vinogradar je redovno obilazio svoju ženu u razno doba dana, ne pominjući ime svoje kćeri, ne viđajući se s njom, ne nagovještavajući ništa o njoj. Gospođa Grandet nije izlazila iz sobe, i stanje njenog zdravlja bilo je iz dana u dan sve gore. Ništa nije moglo umilostiviti staroga kačara. On ostade nepokolebljiv, strog i hladan kao stijena. I dalje je odlazio i dolazio po svom običaju; ali više nije zamuckivao, govorio je manje, i u poslu je bio nemilosrdniji no ikad. Često bi mu se potkrala poneka pogreška u njegovim računima. — Kod Grandetovih se nešto dogodilo, govorili su cruchotovci i grassinsovci. — Što se to dogodilo u Grandetovoj kući? bilo je uobičajeno pitanje koje se redovno čulo na svima posijelima u Saumuru. Eugenija je išla u crkvu u pratnji Nanone. Ako bi je, na izlasku iz crkve, gospođa de Grassins oslovila s nekoliko riječi, ona bi odgovarala s ustezanjem i ne zadovoljivši njenu radoznalost. Pri svem tom, poslije dva mjeseca bilo je ne-mogućno sakriti tajnu, bilo od Cruchotovih, bilo od gospođe de Grassins da je Eugenija zatvorena. Došao je jedan trenutak kad više nije bilo izgovora da se opravda njen vječiti izostanak. I tako je cijela varoš saznala, mada se nije moglo doznati ko je ovu tajnu izdao, da je gospođica Grandet, po očevoj zapovijesti zatvorena još od Nove godine u svojoj sobi, o hljebu i vodi, bez vatre, da joj Nanona pravi slatkiše koje donosi noću; pa se, štaviše, znalo da se djevojka viđa sa svojom majkom i njeguje je samo kad joj otac nije kod kuće. Svi su tada strogo osuđivali Grandetov postupak. Cijela ga je varoš stavila, tako reći, van zakona, sjetila se njegovih izdaja, njegove surovosti i žigosala ga. Kad je prolazio, pokazivali su ga jedan drugome i među sobom šapotali. Kad se njegova kći spuštala krivudavom ulicom da ide na misu ili na večernju, u pratnji Nanone, svi su stanovnici

Izlazili na prozore i radoznalo promatrali držanje bogate nasljednice i njeno lice na kome se ogledala anđeoska blagost i sjeta. Njen zatvor, nemilost njenog oca, nisu za nju ništa značili. Nije li imala pred očima mapu, malu klupu, bašču, krajičak zida, i nije li sa svojih usana uzimala med koji su na njima ostavili ljubavni poljupci. Neko vrijeme nije znala za razgovore koji su se n njoj raznosili po varoši, onako isto kao što nije znao za njih ni njen otac. Pobožnoj i čednoj pred bogom, njena savjest i ljubav pomagale su joj da strpljivo snosi roditeljski gnjev i osvetu. Ali jedan duboki bol ugušivao je u njoj sve druge bolove. Njena mati, blago i nježno stvorenje, koje je uljepšavalo sjaj što ga je njena duša prosipala primičući se grobu, venula je iz dana u dan svo više. Eugenija je često sebi predbacivala da je nevini uzrok okrutne boljke koja joj je majku proždimala. Ova griznja savjesti, mada ju je njena mati utišavala, vezala je još tješnje Eugeniju za njenu ljubav. Svakog jutra, čim joj otac ode, prilazila je postelji svoje majke, nijemim pokretom pokazivala je Nanoni njeno lice, plakala je i nije se usuđivala da govori o svome rođaku. Gospođa Grandet morala je prva da joj kaže: »Gdje je? Sto li ne piše?«

Mati i kći nisu imale ni pojma o daljnji.

— Mislimo na njega, draga majko, ali ne govorimo
0 njemu. Vi ste bolesni, vi ste mi preči od svega.

Svega, to je bio on.

— Mili moji — reče gospođa Grandet — nimalo mi nije žao života. Bog je milostiv što mi je dao snage da radosno gledam na kraj svojih muka.

Riječi ove žene uvijek su bile pobožne i kršćanske. Kad je njen muž za vrijeme doručka kod nje hodao po Hobi, ona mu je prvih mjeseci uvijek govorila jedno isto, 1 to ponavljala s anđeoskom blagošću, ali i s odlučnošću žene kojoj bliska smrt daje odvažnost koju cijelog živo ta nije imala.

159

— Gospodine, hvala vam što se hvala toliko brinete za moje zdravlje — odgovarala mu je kad bi je upitao kako se osjeća — ali, ako hoćete da ublažite gorčinu mojih posljednjih trenutaka i da mi olakšate bolove, oprostite našoj kćeri; pokažite se kršćanin, muž i otac.

Kad bi čuo ove riječi, Grandet bi sjeo kraj postelje i ponašao se kao čovjek koji se, videći da će udariti pljusak, mirno sklanja pod kakvu kapiju: slušao je šuteći svoju ženu i nije odgovarao ništa. Kad bi mu se gospođa Grandet obratila s najdirljivijim, najnježnijim i najreligioznijim molbama, on bi rekao: »Danas si nešto blijeda, jedna moja žena«. Kao da je najpotpuniji zaborav na kćer bio urezan na njegovom čelu od kamena, na njegovim stisnutim usnama. Nisu ga potresale čak ni suze koje su zbog njegovih neodređenih odgovora, gotovo uvijek jednih te istih, tekle niz blijedo lice njegove žene.

— Neka vam bog oprost, gospodine — govorila je ona — kao što vam ja praštam. Doći će dan kad će vam taj oproštaj biti potreban.

Otkako mu se žena razboljela, nije se usudio da upotrebi svoje strašno: ta, ta, ta, ta! Ali njegov despotizam nije razoružao ovaj anđeo dobrote, čija se ružnoća, ra-zagnana izrazom moralnih svojstava koja su na njenom licu procvjetala, iz dana u dan sve više gubila. Ona je bila oličena duša. Kao da ju je anđeo molitve prečistio, ublažio najružnije crte njenog lica i ozario ga. Ko nije zapazio ovaj preobražaj na svetim licima, na kojima navike duše postepeno uništavaju najružnije crte dajući im onu naročitu živost koju daju plemenitost i čistota uzvišenih misli! Prizor ovog preobražaja, što je nastao usljed patnji koje su trošile ostatke ljudskog bića u ovoj ženi, utjecalo je, mada sporo, na starog kačara čiji je karakter ostao kao od bronzne. Ako mu riječi nisu više bile prezrive, nepokolebljiva šutnja kojom je spašavao svoje dostojanstvo oca porodice gospodarila je njegovim

160

ponašanjem, čim bi se pojavila na pijaci, njegova vjerna Nanona čula bi po kakvu šalu, po kakvu žalbu protiv svog gospodara; ali, iako je javno mnijenje otvoreno usuđivalo Čiča-Grandeta, sluškinja ga je branila radi Čiča-Kl. i kuće.

— Pa što hoćete — govorila je ona onima koji su osuđivali starca — zar nismo svi mi suroviji ukoliko urno stariji? Pa što da i on ne bude surov? Prestanite ti tim vašim lažima. Gospođica živi kao kraljica. Ako je Hama, to je zato što hoće da je sama. Uostalom, moji gospodari imaju važne razloge.

Najzad, jedne večeri, krajem proljeća, izmučena tu-;om više no bolešću, jer joj pored svih molbi nije ispalo za rukom da izmiri Eugeniju s ocem, gospođa Grandet povjeri Cruchotovima svoju tajnu nevolju.

•Djevojku od dvadeset i tri godine osuditi na suh hljeb i vodu!... — uzviknu predsjednik de Bonfons — 1 to bez uzroka; ta to je protivzakonito zlostavljanje; ona ne može protiv toga žaliti, i kako u, tako i na...

•De, sinovče — reče bilježnik — ostavite se tih vaših sudskih izraza. Ne brinite se, gospođo, ja ću još juttra učiniti kraj tome zatvoru.

Kad je čula da se govori o njoj, Eugenija iziđe iz svoje sobe.

— Gospodo — reče ona prilazeći ponosito — ja vas molim da u toj stvari ništa ne poduzimate. Moj je otac gospodar u svojoj kući. Dok sam kod njega, ja sam duž na da mu se pokoravam. Nije svijet nadležan ni da odo brava ni da ne odobrava njegove postupke; on ima da za njih odgovara samo bogu. Ja računam na vaše prija-rljstvo i molim vas da o tome ništa i ne pominjete. Ku-diti ;ivoga oca značilo bi napadati na svoj vlastiti ugled.

Ja vam zahvaljujem, gospodo, što toliko vodite računa o meni; ali ćete me više obvezati ako budete nastojali da prestanu uvredljivi glasovi koji se pronose po varoši i za koje sam slučajno čula.

U Kugenija Grande

161

•Pravo kaže — reče gospođa Grandet.

•Gospođice, najbolji način da se stane na put ogovaranjima jeste da vam se vrati sloboda — odgovori joj s poštovanjem bilježnik, iznenađen ljepotom koju su usamljenost, melanholija i ljubav dali Eugeniji.

•Pa neka, kćeri, ostavi gospodinu Cruchotu da ovu stvar dovede u red kad jamči za uspjeh. On poznaje tvoga oca i zna kako treba prema njemu. Ako hoćeš da me vidiš sretnu za ovo kratko vrijeme koje mi još ostaje da živim, treba pošto-poto da se ti i tvoj otac izmirite.

Sutradan, Grandet siđe u bašču da se prošeta. Za ovu šetnju izabrao je vrijeme kad se Eugenija češljala. Kad bi došao do velikog oraha, Čiča bi se sakrio iza stabla, ostao bi nekoliko trenutaka promatrajući duge kose svoje kćeri, i svakako bi se kolebao između misli koje mu je ulijevala njegova uporna narav i želje da zagrlji svoje dijete. Često bi ostajao sjedeći na crvotoč-noj klupi, na kojoj su se Charles i Eugenija jedno drugome zakleli na vječitu ljubav, i ona je za to vrijeme promatrala svoga oca kradom ili u svom ogledalu. Ako bi on ustao i nastavio svoju šetnju, ona bi sjela kraj prozora i razgledala zid, sa koga je visilo najljepše cvijeće i iz čijih su pukotina izbijali Venerina kosa, lado-leži i neka krupna biljka, žuta i bijela, *sedum*, koga ima vrlo mnogo po vinogradima u Saumuru i Toursu. Magistar Cruchot dođe jednog divnog dana rano i zateče starog vinogradara kako sjedi na klupi, leđima naslonjen na granični zid, i promatra svoju kćer.

•Koje dobro, gospodine Cruchot? — reče on kad spazi bilježnika.

•Dođoh do vas poslom.

•A! a! da nemate zlata u razmjenu za talire.

•Ne, nisam došao zbog novca, no zbog vaše kćeri Eugenije. Cio svijet govori o vama i o njoj.

162

•Sto se to tiče svijeta? Ugljenar je gospodar u svojoj kući.

•Tako je, ugljenar ima pravo i da se ubije, ili, što je još gore, da baci svoj novac kroz prozor.

•Kako to?

•Ta vaša je žena veoma bolesna, dragi prijatelju. Trebalo bi čak da pozovete gospodina Bergerina; njen je život u opasnosti. Ako umre a ne bude liječena kao što treba, mislim da vam savjest neće biti mirna.

•Ta! ta! ta! ta! Znete li vi šta je mojoj ženi. Ti liječnici, kad vam jedanput uđu u kuću, dolaze poslije po pet-šest puta dnevno.

•Dobro, Grandet, radite kako znate. Ali mi smo Hlari prijatelji, u cijelome Saumuru nema nikoga koji više od mene vodi računa o svemu što se vas tiče; bila ml je dužnost, dakle, da vam ovo kažem. Sad neka bude. Šla bude; vi ste punoljetni, znate šta vam valja učiniti. Uostalom, nisam za to ni došao. Mene je dovelo ovamo nešto što je za vas možda mnogo važnije. Najzad, vi ne želite; da ubijete svoju ženu, ona vam je isuviše korisna. Pomislite samo u kakvom biste položaju bili prema svojoj kćeri ako bi gospođa Grandet umrla. Morali biste položiti račun Eugeniji, pošto ste imovinom u zajednici s ženom. Vaša kći biće u pravu da traži diobu vašeg Imanja, da zahtijeva prodaju Froidfonda. Ukratko, ona je nu.sljednica svoje majke koju vi ne možete naslije-. 1111

Ove riječi bile su grom za starca koji nije bio toliko vičan zakonima koliko je mogao biti vičan trgovini. On nikad nije ni pomišljao na javnu prodaju.

•Zato vam preporučujem da postupate prema njoj bl.'igo — završi Cruchot.

•Ali, Cruchot, znate li vi šta je ona učinila?

•Sta? — reče bilježnik, radoznao da čuje od Gran-• let.u tajnu i da sazna uzrok zavadi.

•Dala je svoj novac.

u*

163

•Pa da li je taj novac bio njen? — upita bilježnik.

•I svi jedno te jedno! — reče starac i tragično opusti ruke.

•Zar zbog jedne sitnice — nastavi Cruchot — da onemogućite ustupke koje ćete od nje tražiti kad joj majka umre?

•Šta! šest hiljada franaka u zlatu za vas je sitnica?

•He, stari prijatelju, a znate li vi šta će stati popis i dioba zaostavštine vaše žene ako ih Eugenija zatraži?

•Šta?

•Možda dvije, tri, četiri stotine hiljada franaka? Neće li se morati sve prodati da se dozna prava vrijednost? Međutim, ako se sporazumijete ...

•Kosira mi očinog! — uzviknu vinogradar i sjede sav blijed — vidjećemo Cruchot.

Poslije nekoliko trenutaka šutnje ili samrtne borbe starac pogleda u bilježnika i reče mu: — Mučan je život! U njemu čekaju čovjeka mnoge nevolje. Cruchote — nastavi on svečanim glasom — vi me valjda ne varate, zakunite mi se čašću da je to što ste mi pričali zaista po zakonu. Pokažite mi zakon, hoću da vidim zakon!

•Jadni prijatelju — odgovori bilježnik — zar ja ne znam svoj zanat?

•Dakle, istina je? Da me opljačka, izda, ubije, sahrani moja kći.

•Ona je nasljednica svoje majke.

•Na što su nam djeca? Ah! ja volim svoju ženu. Ona je, srećom, snažna, prava Berteillierova kći.

•Ona neće živjeti ni mjesec dana.

Kačar se udari po čelu, počne hodati gore i dolje i, gledajući strašnim pogledom Cruchota, reče mu: »Pa šta da se radi?«

164

•Eugenija se prosto naprosto može odreci nasljeđa svoje majke. Vi nećete da je lišite nasljeđa, je l' te? Ali, da biste dobili takav ustupak, ne postupajte prema njoj surovo. Ovo što vam rekoh, stari prijatelju, kosi se s mojim interesima. Šta je moj posao? ... likvidacije, popisi, prodaje, diobe ...

•Vidjećemo, vidjećemo. Ne govorimo više o tome, Cruchot. Utrobu mi moju čupate. Jeste li dobili zlata?

•Nisam; ali imam nekoliko starih zlatnika, jedno desetinu, daću vam ih. Dobri prijatelju, pomirite se s Eu-genijom. Vidite, cio je Saumur osuo na vas drvlje i kamenje.

•Hulje!

•No, no, državni papiri skočili su na 99 franaka. Budite jedanput u svome životu zadovoljni.

•Na 99, Cruchot?

•Da.

•He! he! 99! — reče starac ispraćajući starog bilježnika do kapije. Zatim i suviše uzbuđen onim što je čuo da bi mogao ostati kod kuće, pope se u sobu svoje žene i reče joj: »Znaš šta, majko, možeš provesti dan sa Mvojom kćeri, ja idem u Froidfond. Pa budite pametne obje. U današnji dan smo se vjenčali, dobra moja žena; na, evo ti deset talira za oltar o Tijelovu. Odavno već želiš da ga napraviš. Zabavljajte se, budite vesele i ostajte mi zdravo. Samo veselo!« On baci deset talira od šest franaka na postelju, uze ženu za glavu i poljubi je u čelo. — Dobra moju ženu, bolje ti je, je li?

•Kako možete pomišljati da primite u svoju kuću boga koji prašta kad ste iz svoga srca izgnali svoju kćer?

— reče ona uzbuđeno.

— Ta, ta, ta, ta, ta! — reče otac umiljatim glasom

— vidjećemo i to.

— Blagi bože! Eugenija — uzviknu majka koja po-
rumenje od radosti! — hodi da poljubiš oca, opro-
stio ti je!

165

Ali starac je već otišao. Išao je što je brže mogao na svoja imanja, trudeći se da dovede u red svoje poremećene misli. Grandet je ušao tada u svoju sedamdeset šestu godinu. Za poslednje dvije godine naročito se pojačalo njegovo tvrdičenje, kao što jačaju sve stalne ljudske strasti. Kao što je zapaženo kod tvrdica, kod vlastoljubaca, kod svih ljudi čiji je život bio posvećen jednoj glavnoj ideji, njegova osjećanja naginjala su naročito jednom simbolu njegove strasti. Gledati zlato, imati zlato, postalo je njegova monomanija. Njegov despo-tizam rastao je ukoliko je raslo njegovo tvrdičenje, i za njega je bilo nešto *protivprirodno* napustiti poslije ženine smrti upravu pa i nad najmanjim dijelom svoga imanja. Otkriti kćeri njenu imovinu, popisati sva dobra pokretna i nepokretna radi prodaje? ... — Bolje da se ubijem, reče on glasno usred jednog vinograda razgledajući čokote. Najzad se odluči, vrati se u Saumur kad je bilo vrijeme večere, riješen da popusti Eugeniji, da bude prema njoj ljubazan, nježan, da bi mogao umrijeti kraljevski, držeći do posljednjeg dana uzde svojih mi-liona. U trenutku kad se starac, koji je slučajno ponio sa sobom ključ što otvara sva vrata, na prstima peo uz stepenice da uđe u sobu svoje žene, Eugenija je donijela na postelju svoje matere onaj lijepi kovčežić. Objе su u Grandetovom odsustvu sa zadovoljstvom gledale Char-lesovu sliku, promatrajući lik njegove majke.

— Sasvim njegovo čelo i njegova usta! — govorila je Eugenija u trenutku kad je vinogradar otvorio vrata. Kad je spazila pogled koji je njen muž bacio na zlato, gospođa Grandet uzviknu: »Gospode, smiluj se na nas!«

Starac skoči na kovčežić, kao što bi tigar skočio na zaspalo dijete. — Šta je ovo? — reče on uzimajući kovčežić i prilazeći s njim prozoru. — Zlato! Čisto zlato! — uzviknu. — Sta je tu zlata! ima dvije livre. — A! a! Ovo ti je dao Charles za tvoj lijepi novac, a? Pa što mi to

nisi rekla? To je dobar pazar, čedo moje. Vidi se da si moja kći. — Eugenija je drhtala cijelim tijelom. — Ovo je Charlesovo, je li? — nastavi on.

- Da, oče, moje nije. Taj kovčezić je sveti ama-net.
- Ta! ta! ta! ta! on ti je uzeo novac, i taj novac treba da naknadiš.
- Oče!...

Starac htjede uzeti nož da odvali jednu zlatnu ploču, i zato je morao spustiti kovčezić na jednu stolicu. Kugcnija poletje da ga ponovo uzme, ali je kačar, koji je u isto vrijeme motrio i na kćer i na kovčezić, opru->ivsi ruku, odgurnu tako jako da je pala na postelju svoje majke.

— Gospodine, gospodine — uzviknu mati i podize sr na postelji.

Grandet je izvadio nož i spremao se da odvali zlato.

..... Oče — uzviknu Eugenija, koja se na koljenima primače starcu i diže ruke k njemu — oče, tako vam svih svetih i svete Bogorodice, tako vam Krista koji je umro na križu, tako vam vječnog spasenja, oče, tako viim moga života, ne dirajte to! Taj kovčezić nije ni vaš ni moj, to je kovčezić jednog nesretnog rođaka koji mi A:l je povjerio na čuvanje, i ja mu ga moram vratiti ne-l »uvrijeđenog.

-- Sto si ga gledala, ako je amanet? Gledati je gore no dirati.

Oče, nemojte ga kvariti, jer ćete me osramotiti! <>»" ■«■, čujete li?

•- Gospodine, gospodine, vi me ubijate! — re*5e iii.iii.

— Oče! — uzviknu Eugenija glasom tako jakim da N.mona, uplašena, dotrča. Eugenija ščepa jedan nož koji joj je bio pod rukom i diže ga.

— No? — reče joj mirno Grandet smiješeći se Murino.

•Gospodine, gospodine, vi me ubijate! — reče mati.

•Oče, ako vaš nož načne ma i jednu česticu toga zlata, ja ću vas ovim probosti. Vi ste već doveli moju majku na ivicu groba, sad ćete ubiti i svoju kćer. Lomite sad, rana za ranu!

Grandet, ne dižući nož s kovčezića, pogleda svoju kćer oklijevajući.

•Zar bi to mogla učiniti, Eugenija? — reče on.

•Da, gospodine — reče mati.

•Učinila bi kao što je rekla — uzviknu Nanona. — Zaboga, gospodine, budite jedanput u svome životu razumni. — Kačar je nekoliko trenutaka gledao naizmjenice zlato i kćer. Gospođa Grandet se onesvijestila. — Eto, vidite, slatki gospodine, gospođa umire! — uzviknu Nanona.

•Na, kćeri, ne treba da se svađamo zbog jednog kovčezića. Uzmi ga! — uzviknu živo kačar i baci kov-čezić na postelju. — Ti, Nanona, trči po gospodina Ber-gerina. Ne boj se, majko — reče on ljubeći ruku svoje žene — nije ništa, eto: izmirili smo se. Zar ne, kćeri? Nečeš više živjeti o suhom hljebu, ješčeš što god hočeš ... Ah! otvara oči! Majko, majčice, dođi k sebi! Evo, vidi, poljubio sam Eugeniju. Ako voli svoga rođaka, neka pođe za njega ako hoče, i neka mu čuva kovčezić. Samo mi ti živi, živi, što duže, jedna moja žena. De, makni se malo. Slušaj, daću ti oltar kakav još niko nije načinio u Saumuru.

•Bože moj, kako možete da postupate tako prema svojoj ženi i svom djetetu — slabim glasom reče gospođa Grandet.

•Neću više nikad, nikad! — uzviknu kačar. — Vi-dječeš, jedna moja žena. — On ode u svoju sobu za rad i vrati se s punom šakom zlatnika koje rasturi po postelji. — Na, Eugenija, na ženu, evo uzmite — reče mi-ješajući zlatnike. — Ded, raspoloži se, ženo; ozdravi mi,

pa nečeš ni u čem trpjeti oskudicu, ni ti ni Eugenija. Evo sto zlatnika za nju. Ali ove nečeš nikome dati, Eugenija, je li?

Gospođa Grandet i Eugenija zgleđaše se, začuđene.

•Nosite ih, oče; nama ne treba ništa drugo do vaša ljubav.

•Imaš pravo, tako je — reče on trpajući zlatnike u džep — živimo kao dobri prijatelji. Hajdemo svi u trpezariju da večeramo, da igramo svake večeri tombole, u dvadeset para, da se šalimo. Hočeš, ženo?

•Ah! sišla bih rado kad vam to godi — reče sa-mrtnica — ali ne mogu da ustanem.

•Jadna žena — reče kačar — ne znaš koliko te volim. I tebe, kćeri! — On je pritište na grudi i poljubi. — Oh! kako je slatko poljubiti svoju kćer poslije svađe! Čedo moje! Eto vidiš, majko, sad smo jedna duša. Idi, zaključaj ono — reče Eugeniji pokazujući na kovčezić.

- Idi slobodno, ne boj se. Neću ti o njemu nikad više /;ovoriti.

Gospodin Bergerin, najčudeniji saumurski liječnik, dođe ubrzo. Po svršenom pregledu on otvoreno saopći Grandelu da mu je žena veoma bolesna, ali da je potpun duševni mir i brižljiva njega mogu održati u životu

do kraja jeseni.

- Hoće li to skupo stati? — reče starac — treba li lijekova?
- Lijekova malo, ali mnogo njege — odgovori liječnik koji nije mogao da se ne osmjehne.
- Dobro, gospodine Bergerine — odgovori Grandet — vi ste častan čovjek, zar ne? Ja se oslanjam na vas, običite moju ženu kad god nađete za potrebno. Održite mi je u životu; ja je, vidite, mnogo volim, iako to niko ne bi rekao na prvi pogled, jer kod mene se sve događa unutra i čupa mi dušu. Mene duša boli. Bog se ugnijezdio u meni otkako mi je umro brat za koga trošim u Parizu velike sume... za koga sam dao i crno ispod noka-

169

ta, pa opet davanju nema kraja. Zbogom, gospodine. Ako mi se žena može spasti, spasite je, pa ma morao da potrošim sto-dvjestu franaka!

Pored sve vatrene Grandetove želje da mu žena ozdravi, jer bi pitanje o nasljeđu njene zaostavštine bilo za njega prava smrt; pored sve pažnje koju je on u svakoj prilici ukazivao i najmanjim željama svoje začuđene žene i kćeri; pored najbrižljivije njege koju joj je Eugeniya ukazivala, gospođa Grandet naglo se približavala smrti. Svakoga dana slabila je i malaksavala, kao što malaksava većina žena na koje, u tim godinama, naiđe bolest. Bila je uvela kao lišće na drveću s jeseni. Blistala je kao lišće koje sunce zlati. Njena smrt bila je dostojna njenog života, smrt potpuno kršćanska, to jest uzvišena. U oktobru 1822. naročito su se pokazale njene vrline, njeno anđeosko strpljenje i njena ljubav prema kćeri; ona se ugasi bez i najmanjeg jadanja. Otišla je na nebo kao nevino jagnje, žaleći jedino za dobrom sa-putnicom svoga čemernog života kojoj njeni posljednji pogledi kao da su predskazivali bezbroj bolova. Strepila je što ovu ovčicu, čednu kao ona, ostavlja samu u sebičnome svijetu koji je mislio samo kako će da je ostriže, da joj otme novac.

— Moje dijete — rekla joj je prije no što će izdah-nuti — samo na nebu ima sreće; o tom ćeš se jednog dana uvjeriti.

Sutradan poslije smrti svoje majke Eugeniya je našla novih razloga da se sva preda ovoj kući u kojoj je rođena, u kojoj je toliko prepatila, u kojoj joj je mati umrla. Nije mogla pogledati u prozor i na stolicu s podupiračima a da se ne zaplače. Cinilo joj se da je rđavo sudila o srcu svoga starog oca kad je vidjela da je predmet njegove najnježnije pažnje; on je dolazio po nju da je vodi na ručak; gledao je gotovo nježnim pogledom po čitave sate; ukratko, pazio ju je kao da je od zlata. Stari kačar ličio je tako malo na samog sebe, drhtao je tako

170

pred svojom kćeri da su Nanona i Cruchotovi, svjedoci njegove slabosti, pripisivali to njegovoj dubokoj starosti i bojali se da ga razum ne izda; ali onoga dana kad je porodica obukla crninu, poslije večere na koju je bio pozvan i magistar Cruchot, koji je jedini znao tajnu svo-i-ja klijenta, objelodanilo se starčevo ponašanje.

- Drago moje dijete — reče on Eugeniji kad je stol bio raspremljen i vrata brižljivo zatvorena — ti si .sad nasljednica svoje majke, i mi treba neke stvari da uredimo između nas. Je li tako, Cruchot?
- Tako je.
- Zar je baš toliko potrebno da o tome danas govorimo, oče.
- Jeste, jeste, čedo moje. Ne mogu duže da ostanem u neizvjesnosti u kojoj se sad nalazim. Nadam se da ne želiš da mi zagorčaš život.
- O! oče...
- Onda treba to da svršimo još večeras.
- Pa šta to hoćete od mene?
- To, čedo, nije moja stvar. Recite joj vi, Cruchot.
- Gospođice, gospodin vaš otac nije rad ni da dijeli ni da prodaje svoja dobra, niti da plati ogromne takse na gotov novac koji može imati. Zato je potrebno da se ne vrši popis imovine koja je sada nepodijeljena između vas i gospodina vašeg oca ...
- Cruchot, jeste li vi potpuno sigurni u to kad tako govorite jadnom djetetu?
- Pustite me da kažem sve, Grandet.
- Dobro, dobro, prijatelju. Ni vi ni moja kći ne-i'-ete da me opljačkate. Je li, čedo moje?
- Ali, gospodine Cruchot, šta treba da uradim? — upita Eugeniya nestrpljivo.
- Treba — reče bilježnik — treba da potpišete ovaj akt kojim se odrićete nasljeđa vaše majke, i ostavljate svome ocu na uživanje sva dobra koja imate, s njim u

171

zajednici i koja ostaju vaše vlasništvo, što vam on jamči...

— Ja se ništa ne razumijem u to što ste mi rekli
— odgovori Eugeniya — dajte mi taj akt i pokažite gdje
treba da ga potpišem.

Čiča Grandet je gledao naizmjenice akt i kćer, kćer i akt, osjećajući tako jako uzbuđenje da je obrisao nekoliko

graške znoja koje su mu izbile po čelu.

•Čedo moje — reče on — mjesto da potpišeš taj akt, čije će protokoliranje skupo stati, kako bi bilo da se prosto odrečeš nasljeđa svoje jadne pokojne majke i da se na mene osloniš za budućnost; to bih više volio. U tom slučaju davaču ti svakoga mjeseca veliku rentu od po sto franaka. Tako ćeš moći plaćati koliko god hoćeš molitava... Šta veliš! Sto franaka mjesečno u liv-rama?

•Učiniću sve što hoćete, oče.

•Gospođice — reče bilježnik — dužnost mi nalaže da vam skrenem pažnju da se u tom slučaju lišavate svoje imovine.

•Bože moj, šta to mari?

•Šuti ti, Cruchot. Dakle, tako kao što si rekla — uzviknu Grandet uzevši kćer za ruku koju je svojom rukom tapšao. — Eugenija, nećeš odustati od toga, ti si dobra djevojka, je li?

•O! oče!...

On je srdačno poljubi, i tako silno pritište na svoje grudi da je umalo nije ugušio.

— Hvala ti, dijete moje, ti si dala život svome ocu; vratila si mu ono što je on tebi dao; sad jedno drugome ništa ne dugujemo. Eto tako se vrše poslovi. I život je posao. Da si blagoslovljena! Ti si dobra djevojka koja zaista voli svog oca. Sad čini šta ti je volja. Do viđenja, dakle, sutra, Cruchot — reče on gledajući uplašenog bi ljeznika. — Gledajte da lijepo sastavite za sud akt o od ricanju.

172

Sutradan, oko podne, bila je potpisana izjava kojom se Eugenija dragovoljno lišava svoje imovine. Međutim, na kraju prve godine stari kačar, i pored date riječi, nije dao još ni pare od onih sto franaka mjesečno koje je tako svečano obećao svojoj kćeri. Zato nije mogao a da ne pocrveni kad mu je to Eugenija u šali pomenula; on se živo pope u svoju sobu za rad, vrati se i pruži joj otprilike trećinu nakita koji je uzeo od svoga sinovca.

•Na, kćeri — reče on s puno ironije — hoćeš li da primiš ovo za hiljadu i dvije stotine franaka koje treba da ti dam?

•Oh! oče, dajete li mi to doista?

•Toliko ću ti dati i iduće godine — reče bacajući joj nakit u kecelju. — Tako ćeš, za kratko vrijeme, dobiti sve *njegove* sitnice — dodade on trljajući ruke, sretan što se mogao koristiti osjećanjima svoje kćeri.

Pri svem tom, iako je bio još krepak, starac osjeti potrebu da posveti kćer u domaće tajne. Iduće dvije godine tražio je da u njegovom prisustvu naređuje šta će se kuhati, i da primi dohotke. Lagano i postepeno upoznavao ju je s nazivima i vrijednošću svojih vinograda, svojih majura. Krajem treće godine tako ju je navikao na sva svoja tvrđčenja, pretvorio ta tvrđčenja kod nje u tako stalnu naviku da joj je bez straha ostavio ključeve od namirnica i načinio je gazdaricom u kući.

Protetklo je pet godina bez ičega naročitog u jednolikom životu Eugenije i njenog oca. Stalno su obavljali iste poslove hronometarskom tačnošću kojom je radio stari časovnik. Duboka melanholija gospođice Grandet nije bila tajna ni za koga; ali, ako je svaki mogao otprilike pogoditi uzrok toj melanholiji, nikad nijedna njena riječ nije opravdala slutnje svih saumurskih krugova o stanju srca bogate nasljednice. Jedino društvo su joj bila tri Cruchota i nekoliko njihovih prijatelja koje su neosjetno uveli u kuću. Oni su je naučili da igra

173 •

whista i dolazili su svako večer na kartanje. Godine 1827. njen otac, osjećajući svu težinu svoje starosti, bi primoran da je posveti u tajne svoga nepokretnog imanja, i reče joj da u svakoj prilici pripita za savjet bilježnika Cruchota, čije mu je poštenje bilo poznato. Krajem te godine naiđe na starca, kome je bilo osamdeset i dvije godine, uzetost koja je sve više uzimala maha. Gospodin Bergerin izjavi da Grandetu nema spasa. Kad je pomislila da će uskoro ostati sama na ovome svijetu, Eu-genija se, tako reći, još jače priljubi uz svoga oca, još jače stegnu ovu posljednju kariku naklonosti. Ona je mislila, kao i sve zaljubljene žene, da je ljubav sve i sva, a Charles nije bio tu. Svu svoju njegu i pažnju poklonila je svome starom ocu, čija je snaga opadala, čije se tvrđčenje po nagonu održavalo. Zato smrt ovog čovjeka nimalo nije bila u opreci s njegovim životom. Još od ranog jutra namjestio bi se između kamina u svojoj sobi i vrata sobe za rad, koja je bez sumnje bila puna zlata. Tu je sjedio nepomično, ali je sa strahotom pogledao čas u one koji su dolazili da ga vide, čas u vrata okovana gvožđem. Čuo bi i šum koji bi mu došao do ušiju, i, na veliko bilježnikovo iznenađenje, čuo je čak i zijevanje svoga psa u dvorištu. On se budio iz svoje prividne obamrlosti onih dana i u ono doba kad je trebalo primati zakupninu, pregledati račune zakupcima ili davati priznanice. Tada je dotle drmusao svoju naslonjaču na točkovima dok se ne bi dovukao do vrata svoje sobe za rad. Kći ih je tada otvarala i pod njegovim nadzorom slagala u jedno skrovište kese s novcima, jednu na drugu, a vrata zatvarala. Zatim se šuteći vraćao na svoje mjesto čim bi dobio od nje dragocjeni ključ koji je stalno bio u njegovom prsniku i koji je s vremena na vrijeme pipao. Uostalom, njegov stari prijatelj bilježnik, osjećajući da će

bogata nasljednica neminovno poći za njegovog sinovca predsjednika, ako se Charles Grandet ne vrati, udvojio je svoje staranje i pažnju: dolazio je

174

.svakog dana po Grandetovoj zapovijesti, odlazio je po njegovoj naredbi u Froidfond, na livade, u vinograde, prodavao vino, i pretvarao sve u zlato i srebro koje je tajno ulazilo u naslagane kese u sobi za rad. Najzad nai-rtoše dani agonije u kojima je snažno starčevo tijelo stupilo u borbu sa smrću. On htjede da i dalje ostane kraj vatre, pred vratima svoje sobe za rad. Prikupljao je oko sebe i uvijao sve pokrivače kojima su ga pokrivali, i govorio Nanoni: »Pritegni, pritegni to, da me ne pokradu«. Kad god je mogao da otvori oči, u koje se cio njegov život povukao, on bi ih odmah okretao vratima sobe za rad, gdje je ležalo njegovo blago, govoreći svojoj kćeri glasom u kome se ogledao smrtni strah: »Da li je tu? Da li je tu?«

•Jeste, oče.

•Pazi na zlato, donesi mi zlato!

Eugenija mu je rasturila zlatnike na jedan stol, a on bi po čitave sate nepomično gledao u te zlatnike, kao sto dijete, kad progleda, zablenu promatra jedan isti predmet, i kao dijete, s mukom bi se ponekad nasmiješio.

— Ovo me zagrijava! — govorio je katkad, s izrazom blaženstva na licu.

Kad je svećenik došao da ga pričesti, njegove oči, koje kao da su se još prije nekoliko sati ugasile, oživ-jose kad su ugledale križ, svijećnjake i srebrnu škro-plonicu koju je ukočeno gledao, i njegova bradavica na nosu zaigra posljednji put. Kad svećenik prinese njegovim usnama zlatno raspeće da cjeliva sliku Hristovu, on napreže sve svoje sile da ga uzme, i ovaj posljednji napor stade ga života. On zovnu Eugeniju koju nije vidio, 'iko je klečala pred njim i suzama kupala njegovu ruku, već hladnu.

— Oče, blagoslovite me!... — zamoli ona.

175

— Dobro mi čuvaj sve! — Tamo, na onom svijetu, polo-
žićeš račune — reče on, dokazujući ovim posljednjim riječima da je kršćanstvo vjera tvrdice.

Eugenija Grandet ostade, dakle, sama na svijetu u ovoj kući, imajući jedino Nanonu, koju je mogla pogledati s uvjerenjem da je čuje i razumije, Nanonu, jedino stvorenje koje ju je voljelo radi nje same, i s kojom je mogla razgovarati o svojim jadima. Velika Nanona bila je pravo proviđenje za Eugeniju. Zato više nije bila sluškinja, no pokorna prijateljica. Poslije očeve smrti Eugenija je doznala od bilježnika Cruchota da ima tri stotine hiljada Hvara prihoda od nepokretnog imanja u sa-umurskom srežu, šest miliona s tri posto, u obveznicama od šezdeset franaka; koje su u to doba stajale sedamdeset i sedam franaka; dalje, dva miliona franaka u zlatu i sto hiljada franaka u talirima, ne računajući zaostalu zakupninu koju je trebalo primiti. Ukupna vrijednost njene imovine iznosila je sedamnaest miliona.

— Gdje li je moj rođak — reče ona u sebi.

Onog dana kad je bilježnik Cruchot predao svojoj klijentkinji jasan i čist izvod o stanju nasljeđa, Eugenija ostade sama s Nanonom, jedna s jedne, druga s druge strane kamina, u ovoj dvornici tako pustoj, u kojoj je sve bilo uspomena, od stolice sa podupiračima na kojoj je sjedjela njena mati, do čaše iz koje je pio njen rođak.

•Nanona, sad smo same ...

•Tako je, gospođice; i, kad bih znala gdje je naš lijepi gospodin, lično bih otišla da ga potražim.

•Čitavo nas more rastavlja — reče ona.

Dok je sirota nasljednica plakala tako u društvu svoje stare sluškinje, u ovoj hladnoj i mračnoj kući koja je za nju bila cio svijet, dotle se od Nantesa do Orle-ansa govorilo samo o milionima gospođice Grandet. Jedan od prvih njenih koraka bio je da dade hiljadu i dvije stotine franaka doživotne rente Nanoni koja je, ima-

176

jući već ranije drugih šest stotina, postala bogatija partija. Nije prošlo ni mjesec dana, ona od djevojke postade žena, Antoina Cornoillera, koji je postavljen za glavnog čuvara cijelog nepokretnog imanja gospođice Grandet. Gospođa Cornoiller imala je ogromno preimućstvo nad svojim vršnjakinjama. Mada joj je bilo pedeset i devet godina, nikoi ne bi rekao da joj je više od četrdeset. Njene krupne crte odolijevale su zubu vremena. Zahvaljujući svome samostanskom načinu života, ona je prkosila starosti rumenim licem, čeličnim zdravljem. Možda nikad nije izgledala tako lijepo kao na dan svoje svadbe. Ružnoća joj je koristila, i izgledala je krupna, puna, snažna, a na njenom nepromjenljivom licu blistala je sreća, zbog koje su mnogi pozavidjeli Cornoilleru. — Kako je rumena! — reče suknar. — Može još i rađati — reče solar — očuvala se, da prostitute, kao u salamuri. — Bogata je; Cornoilleru

je lijepo upalilo — rekao je drugi neki susjed. Kad je izišla iz stare kuće, Nanoni, koju je cio komšiluk volio, čestitali su sa svih strana dok je silazila niz krivudavu ulicu idući u crkvu. Kao svadbeni poklon Eugenija joj je dala tri tuceta posuđa. Cornoiller, iznenađen tolikom izdašnošću, govorio je svojoj gazdarici sa suzama u očima: poginuo bih za nju. Postavši *K* u genij ina povjerenica, gospođa Cornoiller bila je isto toliko sretna, koliko je bila sretna što ima muža. Jedva jednom dobila je ostavu da je otvara, zatvara, da dijeli svakog jutra namirnice, kao što je radio njen pokojni gospodar. Poslije, imala je pod sobom dvije sluge, kuharicu i jednu sobaricu, čija je dužnost bila da krpi rublje u kući, da šije haljine za gospođicu. Cornoiller je vršio dužnost čuvara i upravnika dobara. Izlišno je reći da su kuharica i sobarica, koje je izabrala Nanona, bile pravi *biser*. Gospođica Grandet imala je na taj način četvoro mlađih, čija je odanost bila bezgranična. Zakupci, dakle, nisu ni osjetili starčevu smrt; tako je strogo utvrdio obi-

/
dan skrenu pažnju na to kako je predsjednik, za posljednjih sedam godina, jako uvećao svoje imanje; kako Bonfons daje najmanje deset hiljada franaka prihoda, i kako kao klin zalazi, kao i sva dobra Cruchotovih, u ogromno imanje nasljednice. — Zna li, gospođice — reći će jedan redovan gost — da Cruchotovi imaju četrdeset hiljada livara prihoda? — osim gotovine, prihvati jedna stara Cruchotovka, gospođica de Gribeau-court. — Tu skoro jedan gospodin iz Pariza ponudio je gospodinu Cruchotu dvije stotine hiljada franaka za njegovu bilježničku kancelariju. I on je mora prodati ako bude postavljen za mirovnog suca. — On želi da bude predsjednik prvostepenog suda mjesto gospodina de Bonfonsa i priprema zemljište za to — odgovori gospođa d'Orsonval — jer će gospodin predsjednik postati savjetnik, pa predsjednik višeg suda, a to će postići jer ima isuviše sredstava za to. — Da, to je vrlo ugledan čovjek — reče drugi jedan. — Ne čini li se i vama tako, gospođice? Gospodin predsjednik se trudio da bude u skladu s ulogom koju je htio da igra. Iako mu je bilo četrdeset godina, iako mu je lice bilo opaljeno i surovo obilježeno kao gotovo sva sudačka lica, oblačio se kao mladić, igrao se štapom, nije pušio u kući gospođice de Froidfond, dolazio je uvijek s bijelom maramom o vratu i s jako naboranom čipkom na prsima, zbog koje se činilo da ima nečega srodnog s ličnostima čuranskoga roda. Razgovarao je familijarno s lijepom nasljednicom i govorio je: Naša draga Eugenija! Ukratko, ne uzimajući u obzir broj gostiju, zamijenivši tombolu whistom i izostavivši gospodina i gospođu Grandet, ove večeri bile su sasvim slične večerima u prošlosti. Stalno su kidisali na Eugeniju i njene milione; ali hajka je sad bila veća, gonila je bolje, i sve jače opkoljavala svoj plijen. Da je Charles došao iz daleke Indije, našao bi iste ličnosti i iste račune. Gospođa de Grassins, prema kojoj je Eugenija bila sušta ljubaznost i dobrota, nije nikako da-

180

vala mira Cruchotovima. Ali i tada, kao nekada, odvajala bi se Eugenija od ostalih gostiju; i tada, kao nekad, bio bi Charles suveren. Pri svem tom bilo je nekog napretka. Kitu cvijeća, koju je nekad predsjednik donosio Eugeniji o njenom rođendanu donosio je sad stalno. Svake večeri donosio je on bogatoj nasljednici veliku i divnu kitu cvijeća koju je gospođa Cornoiller pred svima metala u jedan sud i kradom bacala u jedan kut dvorišta, čim bi se gosti razišli. Početkom proljeća gospođa de Grassins izgovarala je naročitim glasom riječ pera, titulu markize, i, smatrajući prezrivi Kugenijin osmijeh za odobravanje, govorila je svuda da ženidba gospodina predsjednika Cruchota nije tako sigurna stvar kao što se to misli. — Iako je gospodinu de KroidFondu pedeset godina — govorila je ona — ipak ne izgleda nimalo stariji od gospodina Cruchota, istina, udovac je, ima djece; ali je markiz, biće francuski per, a u današnje vrijeme nije lako naći tako dobru priliku. Ja znam pouzdano da je čiča Grandet, kad je sva svoja dobra pridružio dobru Froidfond, imao namjere da se orodi s Froidfondovima. To mi je često govorio. Bio je to lukav čovjek.

— Kako, Nanona — reče jedno veće Eugenija li-ježući — zar za sedam godina ni jedanput da mi ne piše!...

Dok se sve ovo događalo u Saumuru, Charles je gomilao bogatstvo u Indiji. Svoju robu je vrlo dobro ra-sprodao. Za kratko vrijeme imao je šest hiljada dolara. Prelaskom preko ekvatora oprostio se mnogih predrasuda; zapazio je da je najbolji način da se dođe do bogatstva, u tropskim predjelima kao i u Evropi, kupovati i prodavati ljude. Zato ode na afričke obale da kupuje Crnce prodajući pored njih još i robu koja se najpovoljnije mogla proturiti na raznim pijacama, na koje su ga njegovi trgovački poslovi odvodili. U tim poslovima ulagao je toliko truda da ni za trenutak nije imad odmora.

181

Neprestano je mislio o tome kako će se pojaviti u Parizu u svem sjaju velikog bogatstva i kako će zauzeti položaj još sjajniji od onoga s koga je pao. Dolazeći u dodir s raznim svijetom i obilazeći razne zemlje, čije je suprotne običaje proučavao, on dobi druge poglede i postade skeptik. Nije imao određene pojmove o tome šta je pravo, a šta nije, videći da se u nekoj zemlji smatra kao zločin ono što je u drugoj vrlina. Kako je vječito imao pred

očima svoje interese, njegovo se srce ohladi, skupi, osuši. Krv Grandetovih ne izmače svojoj sudbini, Charles postade surov, gramžljiv. Prodavao je Kineze, Crnce, lastina gnijezda, djecu, radnike; zelenašio je na veliko. Navika da krijumčari učinila ga je bezobzirnim prema ljudskim pravima. Išao je na otok Svetoga Tome i vrlo jeftino kupovao robu koju su gusari napljačkali, pa je tu robu nosio na tržišta na kojima je nije bilo. Plemenito i čedno Eugenijino lice pratilo ga je, istina, na njegovom prvom putu, kao Bogorodičin lik koji španjolski mornari stavljaju na svoje lađe; svoje prve uspjehe pripisivao je, istina, čarobnom djelovanju molitve ove dobre djevojke, ali kasnije, Crnkinje, mulatkinje, bijele žene, Javanke, indijske igračice, zatim njegovi pirovi sa ženama raznih boja i avanture koje je imao u raznim zemljama, potpuno izbrisale su spomenu na njegovu rođaku, na Saumur, na kuću, na klupu, na poljubac u hodniku. Sjećao se samo baščice okružene visokim zidovima, jer je tu bio početak njegove opasne sudbine; ali za svoju rodbinu nije htio da zna; njegov stric bio je stari lisac koji mu je pridigao nakit; Eugenija mu nije bila ni u srcu ni u mislima; o njoj je vodio računa samo kao o povjeriteljici kojoj duguje šest hiljada franaka. Ovakvo ponašanje i ovakvi pojmovi potpuno objašnjavaju šutnju Charlesa Grandeta. U Indiji na Svetome Tomi, na afričkoj obali, u Lisabonu i u Sjedinjenim Državama, ovaj trgovac, da ne bi sramotio svoje ime, uzeo je lažno ime, Sepherd. Carl Sepherd mogao se bez

182

opasnosti svuda pokazati neumoran, smion, gramžljiv, kao čovjek, koji, riješen da se obogati *quibuscumque viis*, da se što prije ostavi sramnih djela, pa da ostatak svojih dana provede kao pošten čovjek. On se ovakvim radom naglo i mnogo obogatio. Godine 1826. vraćao se u Bordeaux, na lijepoj jedrilici *Marija-Karolina*, koja je bila svojina jedne rojalističke trgovačke kuće. Imao ju milion i devet stotina hiljada franaka u zlatnom prahu u tri jaka bureta, na kome je mislio zaraditi sedam do osam posto kad ga u Parizu pretvori u novac. Ovom jedrilicom putovao je neki plemić, komornik Njegovog Veličanstva kralja Charlesa X, gospodin d'Aubrion, dobar starac koji je načinio ludost oženivši se jednom ženom koja je bila u modi, i čije je imanje bilo u kolonijama. Da bi naknadio rasipanje gospođe d'Aubrion, išao je da proda svoja dobra. Gospodin i gospođa d'Aubrion porijeklom iz porodice Aubrion de Buch, čiji je posljednji predstavnik umro prije 1789, s prihodom koji je bio sveden na jedno dvadeset hiljada li vara, imali su dosta ružnu kćer koju je mati htjela da uda bez miraza, pošto je imala jedva toliko da može živjeti u Parizu. Uspjeh ovakvog poduzeća učinio bi se sumnjiv svima ljudima iz otmjenog svijeta, pored sve vještine koju priznaju ženama. Zato je gospođa d'Aubrion gotovo i sama očajavala, gledajući svoju kćer, da će je ma kome moći utrapiti, pa ma to bilo nekome koji luduje za plemstvom. Gospođica d'Aubrion bila je visoka kao i njena imenjakinja, suha, slaba, s prezrivo izrazom oko usta na koja se spuštao preko mjere dugačak nos, debeo na vrhu obično žučkast, ali sasvim crven poslije jela — prirodna pojava neprijatnija na blijedom i mrzovoljnom licu no na svakom drugom. Ukratko, bila je takva kakvu je molila poželjeti mati od trideset i osam godina, koja je, još lijepa, voljela da se dopadne. Ali da bi zagladila ovakvu ružnoću, markiza d'Aubrion je dala svojoj kćeri vrlo otmjen izgled, podvrgla je higijeni koja je privremeno

183

davala nosu prirodnu boju, naučila je vještini da se ukusno oblači, obdarila je lijepim ponašanjem, naučila je onim melanholičnim pogledima koji privlače čovjeka i uvjeravaju ga da će naći anđela koga tako uzalud traži; pokazala joj kako se radi s nogom, da je pruži kad treba, te da joj se onako maloj dive u trenutku kad bi nos bio tako nepristojan da pocrveni; ukoliko, načinila je od svoje kćeri nešto sasvim pristojno. Pomoću širokih rukava, ispunjenih strukova, naduvanih i brižljivo ukrašenih haljina, visokih utega, dobila je tako zanimljive ženske čari da je, radi pouke drugih majki, sve to trebalo da izloži u kakvom muzeju. Charles se sasvim sprijateljio s gospođicom d'Aubrion, koja je isto tako htjela da se s njim sprijatelji. Štaviše, mnogi tvrde da lijepa gospođa d'Aubrion za vrijeme vožnje nije propustila nijedno sredstvo da zadobije ovako bogatog zeta. Iskrcavši se u Bordeauxu, juna 1827, gospodin, gospođa i gospođica d'Aubrion i Charles odsjeli su zajedno u istom hotelu i zajedno su otputovali u Pariz. Kuća gospodina d'Aubriona bila je pretrpana intabulacijama. Trebalo je da je Charles oduži. Mati je već rekla kako bi bila sretna da parter ustupi zetu i kćeri. Ne dijeleći predrasude gospodina d'Aubriona o plemstvu, ona je obećala Char-lesu Grandetu da će mu kod dobrog Charlesa X izraditi kraljevski ukaz koji će ga ovlastiti, njega, Grandeta, da nosi Aubrionovo ime, da uzme njegov grb i da, ustanovivši jedan majorat sa prihodom od trideset i šest hiljada li vara, naslijedi Aubrionovu titulu gospodara de Bucha i markiza d'Aubriona. Ujedinivši svoja imanja, živeći u ljubavi, i sa dobro plaćenim zvanjem bez posla mogli bi u kući sastaviti sto i nekoliko hiljada livara prihoda. — A kad čovjek ima sto hiljada livara prihoda, ime, rodbinu, kad ima pristupa u dvoru, jer ja ću vam izraditi da budete naimenovani za kraljevskog ko-mornika, onda možete postati što god hoćete — govorila je ona Charlesu. — Tako ćete biti, prema tome šta

184

izaberete, izvjestilac u Državnom savjetu, okružni načelnik, sekretar ambasade, ambasador. Charles X jako voli gospodina d'Aubriona; oni se poznaju još iz djetinjstva. Opijen častoljubljem, koje je u njemu probudila ova žena, Charles se za vrijeme vožnje naslađivao ovim nadama koje mu je predstavila vješta ruka, pod vidom isповijesti srca

srcu. Misljeći da mu je stric uredio stvari njegovog oca, on je već zamišljao sebe u predgrađu Saint-Germain, u koje je u to doba cio svijet želio da uđe, i u kome bi se, pod sjenkom plavog nosa gospođice Matilde, pojavio kao grof d'Aubrion, kao što su se Dre-uxovi pojavili jednog dana kao Brezeovi. Zasjenjen napretkom Restauracije koja je bila nesigurna u doba njegovog odlaska, osvojen sjajem aristokratskih ideja, zanos, koji ga je obuzeo još na lađi, održao se i u Parizu, gdje se riješi na sve samo da dođe na visoki položaj koji mu je njegova sebična tašta stavljala u izgled. Eugeni-ja je, dakle, bila sad za njega samo jedna tačka u prostoru ove sjajne perspektive. On se opet vidio s Annetom. Kao žena iz otmjenog svijeta, ona silno navali na svoga nekadašnjeg prijatelja da stupi u ovaj brak, i obeća mu svoju potporu u svima njegovim častoljubivim poduzećima. Annetta je uživala da se Charles oženi ružnom i dosadnom djevojkom, jer ga je bavljenje u Indiji načinilo vrlo primamljivim: lice mu je bilo opaljeno, a ponašanje postalo odlučno, smjelo, kao kod ljudi koji su navikli da presijecaju, da gospodare, da postižu uspjehe. Charles je slobodnije disao u Parizu kad je vidio da može igrati neku ulogu u njemu. Kad je gospodin de Grassins čuo za Charlesov povratak, za njegovu blisku ženidbu i njegovo bogatstvo, on je došao da mu kaže kako sa tri stotine hiljada franaka može isplatiti sve dugove svoga oca. On zateče Charlesa u razgovoru sa zlatarom kod koga je poručio nakit kao svadbeni poklon gospođici d'Aubrion i koji mu je pokazivao crteže. Pored sve ljepote dijamanta, koje je Charles donio iz In-

185

dije, sama izrada nakita i srebrno posuđe iznosili su preko dvije stotine hiljada franaka. Charles primi de Grassinsa, koga nije poznao, s urođenom drskošću mladog čovjeka koji je u Indiji ubio četiri čovjeka u raznim dvobojima. Gospodin de Grassins dolazio je već treći put. Charles ga hladno sasluša, zatim mu, iako ga nije dobro razumio, odgovori: »Mene se ništa ne tiču stvari moga oca. Ja sam vam vrlo zahvalan, gospodine, na vašem staranju, ali se njime ne mogu koristiti. Ja nisam u znoju lica svoga stekao gotovo dva miliona samo zato da njima napunim džepove povjeriocima moga oca«.

- A ako od danas za nekoliko dana vaš otac bude proglašen za bankrota?
- Gospodine, od danas za nekoliko dana ja ću se zvati grof d'Aubrion. Prema tome, shvatite da mi je to sasvim svejedno. Uostalom, vi znate bolje no ja da otac čovjeka koji ima sto hiljada livara prihoda nikada nije bio bankrot — dodade on učtivo gurajući vratima gospodina de Grassinsa.

Početkom augusta te godine sjedjela je Eugenija na drvenoj klupi, na kojoj se njen rođak bio zakleo da će je vječito voljeti, i na kojoj je obično doručkovala kad je bilo lijepo vrijeme. Bilo je svježije i prijatno jutro, i sirota djevojka sa zadovoljstvom je prelazila u pameti sve velike i sitne događaje svoje ljubavi i katastrofe koje su za njom došle. Sunce je osvjetljavalo onaj ispre-pucali, gotovo porušeni zid, u koji se po čudnovatoj zapovijesti nasljednice nije smjelo dirati, iako je Cornoil-ler često govorio ženi da će ih jednog dana taj zid zatrpiti. U tom trenutku uđe pismonoša i predade jedno pismo gospođi Cornoiller, koja dotrča u bašču vičući: »Gospođice, pismo!« Ona ga pruži svojoj gospođi govoreći: »Da nije to ono koje očekujete?«

Ove riječi odjeknuše isto toliko u Eugenijinom srcu, koliko su stvarno odjeknule među zidovima oko dvorišta i bašče.

186

— Pariz! Od njega je! Vratio se.

Eugenija prebljedje i za trenutak zadrža pismo, neotvoreno. Toliko je bila uzbuđena da ga nije mogla otvoriti i čitati. Velika Nanona ostade stojeći, podbočena, i kroz bore njenog preplanulog lica radost je prosto kao dim izlazila.

- Ta čitajte, gospođice ...
- Ah! Nanona, što se vraća preko Pariza kad je otišao preko Saumura?
- Čitajte, doznaćete.

Eugenija otvori pismo drščući. Iz njega ispade jedna uputnica na kuću *Gospođa de Grassins i Corret*, u Saumuru. Nanona je diže.

»Draga rođako ...«

— Nisam više Eugenija, pomisli ona; i srce joj se steže.

»Vi...«

— govorio mi je: *ti*.

Ona skrsti ruke, ne usudi se da i dalje čita pismo, i krupne suze zablistашe joj u očima.

— Da nije umro? — upita Nanona.

— Da je umro, ne bi pisao — reče Eugenija.

Ona pročita cijelo pismo koje je glasilo:

»Draga rođako, vi ćete, nadam se, sa zadovoljstvom primiti glas o uspjehu mojih poduzeća. Vi ste mi donijeli sreću; vratio sam se bogat, i upravljao sam se po savjetima svoga strica, za čiju sam smrt, kao i za smrt moje strine, sad baš doznao od gospodina de Grassinsa. Smrt naših roditelja je zakon, a mi ostajemo iza njih. Ja se nadam da ste se dosad utješili. Ništa ne može da odoli vremenu, ja sam to iskusio. Jest, draga rođako, na moju veliku žalost,

prošlo je vrijeme snova. Sto ćete! Putujući kroz mnoge i mnoge zemlje, ja sam razmišljao o životu. Otputovao sam kao dijete, a vratio sam se kao čovjek. Danas mislim na mnogo štošta, o čemu ranije nisam mislio. Vi ste slobodni, draga rođako, a još sam

187

slobodan i ja; ništa, na prvi pogled, ne staje na put ostvarenju naših malih planova; ali ja sam isuviše otvoren u prirodi da bih mogao od vas prešutjeti položaj u kome se nalazim. Ja nisam zaboravio da više nisam svoj; na svojim dalekim putovima vječito sam se sjećao one drvene klupe...«

Eugenija ustade kao da je bila na usijanom ugljev-lju i sjede na jednu stepenicu u dvorištu.

» ... one drvene klupe, na kojoj smo se zakleli jedno drugome da ćemo se vječno voljeti, hodnika, sive dvornice, sobice pod krovom, i one noći kad ste mi svojom lijepom uslugom olakšali budućnost. Jest, ove uspomene podržavale su moju odvažnost, i često sam govorio sebi da vi neprestano mislite na mene, kao što sam ja često mislio na vas, u vrijeme koje smo ugovorili. Jeste li gledali oblake u devet sati? Jeste, je li te? Zato ja i neću da iznevjerim prijateljstvo koje je za mene sveto; ne, ja vas ne smijem obmanjivati. U ovom trenutku riječ je o mojoj ženidbi koja u svakom pogledu odgovara mojim nazorima o braku. Ljubav u braku, uobra-ženje je. Danas mi moje iskustvo kaže da se treba povinovati svima društvenim zakonima, i pri ženidbi ne gubiti iz vida sve ono na šta svijet polaže. Međutim, između nas već postoji razlika u godinama, koja bi možda bila od većeg utjecaja na vašu budućnost, draga rođa-ko, no na moju. Da i ne govorim o vašem načinu života, o vašeg odgoju, o vašim navikama, koje nimalo nisu u skladu s pariškim životom i koje se po svoj prilici ne bi podudarale s mojim poznijim planovima. Moj je plan da vodim veliku kuću, da pozivam goste; dok vi, ako se ne varam, volite tih i miran život. Ne, biću još iskreniji i ostaviću vama da sudite o mome položaju; vi treba da ga znate i imate prava da sudite o njemu. Ja imam danas osamdeset hiljada Hvara prihoda. Ovo mi bogatstvo dopušta da se orodim s porodicom d'Aubrion, čija mi nasljednica, djevojka od devetnaest godina, donosi u mi-

188

raz svoje ime, titulu, zvanje počasnog komornika Njegovog Veličanstva i jedan od najsajnijih položaja. Pri-
znajem vam, draga rođako, da ni najmanje ne volim gospođicu d'Aubrion; ali, stupajući s njom u brak, ja osi-
guravam svojoj djeci društveni položaj, čija će preimuč-stva biti jednog dana odveć velika, jer monarhističke ideje
osvajaju iz dana u dan. Prema tome, poslije izvjesnog broja godina, moj sin, kao markiz d'Aubrion i vlasnik majorata
s prihodima od četrdeset hiljada livara, moći će da zauzme u državi mjesto koje mu se sviđa. Mi smo dužni da se
žrtvuemo za sreću naše djece. Vi vidite, draga rođako, kako vam iskreno izlažem stanje svoga srca, svojih nada i
svoga bogatstva. Mogućno je da ste vi zaboravili naše djetinjarije za ovih sedam godina otkako se nismo vidjeli; ali
ja, ja nisam zaboravio ni vašu dobrotu, ni svoje riječi; ja ih se sjećam, čak i onih koje su bile sasvim nepromišljene, i
na koje mlad čovjek, manje savjestan od mene, srca manje mladog i manje poštenog, ni mislio ne bi. Kad vam
priznajem da se mislim oženiti samo iz računa i da se još sjećam naše djetinjske ljubavi, ne znači li to da vam se
predajem na milost i nemilost, da svoju sudbinu polažem u vaše ruke i da ću se, ako se moram odreći svojih
društvenih ambicija, rado zadovoljiti onom prostom i čistom srećom, čije ste mi tako dirljive slike vi iznijeli!...«

— Tan, ta, ta. — Tan, ta, ti. — Tin, ta, ta. — Tun!
— Tun, ta, ti. — Tin, ta, ta... itd., pjevao je Charles
na glas jednu poznatu pjesmicu. *Non piu andrai,* potpi
sujući:

»Vaš odani rođak, CHARLES«.

— Do sto đavola! Koliko obzira! — reče u sebi. Za
tim je potražio uputnicu i dodao ovo:

P.S. — Uz ovo pismo šaljem uputnicu na bankarsku radnju de Grassins, na osam hiljada franaka u zla-

189

tu, po vašoj naredbi, kao interes i glavnicu sume koju ste imali dobrotu da mi pozajmite. Očekujem iz Borde-
auxa jedan sanduk u kome su neke sitnice koje ćete mi dopustiti da vam ponudim u znak vječite zahvalnosti. Moj
kovčežić možete amanetnom poštom poslati na kuću gospodina d'Aubriona, ulica Hillerin-Bertin«.

— Amanetnom poštom! — reče Eugenija. — Stvar
za koju bih ja hiljadu puta dala svoj život.

Strašan i potpun slom. Lađa je tonula ne ostavljajući ni konopca ni daske na pučini nada. Kad vide da su
ostavljene, izvjesne žene otimaju svoga dragana iz naručja suparnice koju ubijaju, i bježe u svijet, na gubili-šte ili u
grob. To je, bez sumnje, lijepo; pobuda ovakvog zločina je uzvišena strast koja uliva poštovanje ljudskoj pravdi.
Druge žene obaraju glave i tuže u samoći, predaju se sudbini, plaču i praštaju, mole se bogu i sjećaju se do
posljednjeg daha. To je prava ljubav, ljubav anđeoska, ponosita ljubav koja živi od svoje tuge i umire od nje. Takva
su bila Eugenijina osjećanja kad je pročitala ovo strašno pismo. Ona diže oči k nebu, sjećajući se posljednjih riječi

svoje majke koja je, kao što je to često sa smrtnicima, bacala jasan, proročanski pogled na budućnost; i sjećajući se ove smrti i ovog proročanskog života, Eugeniya jednim pogledom odmjeri svu svoju sudbinu. Nije joj ostalo ništa drugo do da raširi svoja krila, težeći k nebu, i da živi u molitvi dok pođe bogu na istinu.

— Pravo je kazala moja mati — reče ona plačući.
— Patiti i umrijeti.

Ona se laganim koracima vrati iz bašče u dvornicu. Protivno svome običaju, nije prošla kroz hodnik; ali je uspomenu na svoga rođaka našla u ovoj staroj sivoj dvornici, u kojoj je na kaminu još neprestano stajao jedan tanjirić kojim se služila svakog jutra za doručkom, kao i kutija za šećer od starog sevrskog porculana. To jutro bilo je za nju sudbonosno i puno događaja. Nano-

190

na joj prijavi župnika. Ovaj župnik, Cruchotov rođak, bio je na strani predsjednika de Bonfonsa. Još prije nekoliko dana nagovorio ga je stari opat da govori gospođici Grandet, sa čisto vjerskog gledišta, kako joj dužnost nalaže da se uda. Kad je ugledala svoga svećenika, Eugeniya pomisli da je došao po hiljadu franaka, koje je svakog mjeseca davala za siromahe, i reče Nanoni da ih donese; ali se župnik nasmiješi:

•Danas sam, gospođice, došao da govorim s vama o jednoj siroti djevojci za koju se cio Saumur zauzima i koja, nemajući milosti prema samoj sebi, ne živi kršćanski.

•O, gospodine župniče, u ovom trenutku nije mi moguće misliti o svojim bližnjim, jer mislim samo o sebi. Ja sam vrlo nesretna; crkva mi je još jedina utjeha; u njenom krilu ima mjesta za sve naše patnje, i u njoj je izvor utjehe, dovoljno bogat da možemo iz njega crpiti bez straha da će presušiti.

•Baš je o vama riječ, gospođice. Slušajte! Ako hoćete da spasite svoju dušu, ostaje vam samo ovo dvoje: ili da se odrećete svijeta, ili da se povinujete njegovim zakonima; da se pokorite svojoj zemaljskoj sudbini ili svojoj nebeskoj sudbini.

•Ah! vaš mi glas govorni u trenutku kad sam željela da čujem bilo kakav glas. Jest, sam vas je bog uputio ovamo, gospodine. Reći ću zbogom svijetu i živ-jeću samo za boga u tišini i povučenosti.

•Potrebno je, kćeri, da dobro promislite o tako važnoj odluci. Brak je život, redovnički je veo smrt.

•Pa dobro, smrt, što prije smrt, gospodine župniče! — reče ona sa strašnom živošću.

•Smrt? Ali vi imate velikih obaveza prema društvu, gospođice. Niste li vi majka sirotinji kojoj dajete odijelo, zimi ogrev, a ljeti rada? Vaše je veliko bogatstvo zajam koji treba vratiti, i vi ste ga dosad tako smatrali. Da se sahranite u samostanu bilo bi sebičnost; a

191

da ostanete usidjelica, ni to ne smijete. Prije svega, hoćete li moći da sami upravljate vašim ogromnim imanjem? Možda ćete ga upropastiti. Za kratko vrijeme za-plešćete se u bezbrojne parnice i naići ćete na nesavladive teškoće. Vjerujte vašem župniku; vama je potreban muž, jer vam je dužnost da sačuvate ono što vam je bog dao. Ja vam to kažem kao svojoj najmilijoj ovčici. Vi tako iskreno volite Gospoda da ćete zacijelo steći svojoj duši blaženstvo na ovom svijetu, čiji ste jedan od najljepših ukrasa i kome dajete svete primjere.

U tom trenutku prijavi se gospođa de Grassins. Nju je dovela osveta i veliko očajanje.

•Gospođice — reče ona. — Ah! tu je gospodin župnik. Onda ništa, došla sam poslom, ali vidim da ste u važnom razgovoru.

•Gospođo — reče župnik — ostavljam vam slobodno polje.

•On! gospodine župniče — reče Eugeniya — vratite se nakon nekoliko trenutaka, vaša mi je pomoć u ovom trenutku veoma potrebna.

•Da, jadno dijete — reče gospođa de Grassins.

•Šta hoćete time da kažete? — upitaše gospođica Grandet i župnik.

•Hoću da kažem da se vaš rođak vratio i ženi se gospođicom d'Aubrion!... žene dobro vide.

Eugeniya pocrvenje i u prvi mah ne reče ništa; ali se odmah odluči da se ubuduće savlađuje, kao što je činio njen otac.

•No, gospođo — odgovori ona ironično — ja svakako ne vidim dobro, jer vas ne razumijem. Govorite, govorite pred gospodinom župnikom; vi znate da je on moj savjetodavac.

•Lijepo, gospođice, evo šta mi piše gospodin de Grassins. Čitajte.

Eugeniya pročita ovo pismo:

»Draga ženo,

192

Charles Grandet vratio se iz Indije; ima mjesec dana kako je u Parizu . . .«

— Mjesec dana! — reče u sebi Eugeniya i spusti ruku.

Poslije kratke počivke nastavi.

«... Morao sam dva puta dolaziti prije no što sam uspio da razgovaram s ovim budućim grofom d'Aubrionom. Mada cio Pariz govori o njegovoj ženidbi koja je i zvanično objavljena .. »

— Pisao mi je, dakle, u trenutku, kad ... — reče u sebi Eugenija. Ona ne dovrši. Nije uzviknula: »Lakrdijaš jedan!« kao što bi učinila Parižanka, ali zato njeno preziranje nije bilo ništa manje.

» ... Od ovoga braka nema još ništa; markiz d'Au-brion neće dati svoju kćer sinu jednog bankrota. Ja sam mu izložio sve što smo njegov stric i ja učinili za njegova oca, svu vještinu s kojom smo do danas zadržavali i umirivali povjerioce. I taj bezobrazni mladi čovjek bio je tako drzak da mi odgovori, meni koji sam se punih pet godina dan i noć zalagao za njegovo dobro i njegovu čast, kako se *stvari njegovog oca njega ništa ne tiču*. Svaki branilac bio bi u pravu da mu ište na ime nagrade trideset do četrdeset hiljada franaka, računajući jedan od sto na sumu duga. Ali, strpljenja samo! dug od mi-lion i dvije stotine hiljada franaka postoji, i ja ću njegovog oca proglasiti za bankrota. Ja sam uletio u ovu stvar na riječ onog starog krokodila Grandeta, i dao sam obećanje u ime porodice. Ako gospodinu grofu d'Aubrio-nu nije *mnogo* stalo do njegove časti, meni je, bogami, mnogo stalo do moje. Zato ću da izložim povjeriocima svoj položaj. Pri svem tom, ja toliko poštujem gospođicu Eugeniju, s kojom smo u sretnija vremena mislili da se orodimo, te o ovoj stvari neću ništa poduzimati dok o svem ne govorim s njom ...»

Eugenija hladno vrati pismo ne dovršivši ga.

13 nvgenija Grande

193

- Hvala vam — reče gospođi de Grassins — *vidje-ćemo šta ćemo* ...
- U ovom trenutku kao da čujem glas vašeg pokojnog oca — reče gospođa de Grassins.
- Gospođo, imate da nam isplatite osam hiljada i sto franaka u zlatu — reče joj Nanona.
- Tako je; budite tako dobri, gospođo Cornoiller, i pođite sa mnom.
- Gospodine župniče — reče Eugenija s plemenitom hladnokrvnošću, što joj dade misao koju je htjela reći — da li je grijeh ostati i u braku djevojkom?
- To je slučaj čije mi rješenje nije poznato. Ako hoćete da znate šta o tome misli slavni Sachez u svome djelu *De matrimonio*, mogu vam to kazati sutra.

Župnik ode. Gospođica Grandet pope se u sobu svoga oca, i tu ostade sama cijeloga dana ne htjevši da siđe ni na večeru, iako je Nanona navaljivala. Pojavila se tek uveče, u vrijeme kad su stizali njeni redovni gosti. Nikad salon Grandetovih nije bio tako pun kao te večeri. Glas o povratku i glupom Charlesovom nevjerstvu raščuo se po cijeloj varoši. Ali, ma kako pažljiva bila radoznalost gostiju, ipak nije bila zadovoljena. Eugenija, koja se tome nadala, ne odade na svome mirnom licu ni jedno od onih silnih uzbuđenja koja su je potresala. Umjela je da napravi veselo lice, odgovarajući onima koji su htjeli da posvjedoče svoju naklonost melanholičnim pogledima ili riječima. Ukratko, umjela je da sakrije svoju nesreću pod velom učtivosti. Oko devet sati kartanje se svršavalo, igrači su se dizali, plaćali jedan drugome i prepirali se o posljednjim potezima u whistu, prilazeći onima koji su razgovarali. U trenutku kad su svi ustali da idu, dogodi se nešto neočekivano, što se odmah raščulo po Saumuru, a odatle po srezu i četiri obližnja okruga.

194

— Ostanite, gospodine predsjedniče — reče Eugenija gospodinu de Bonfonsu kad je vidjela da uzima šešir.

Nije bilo ni jednoga u ovome velikom društvu koji nije bio uzbuđen kad je čuo ove riječi. Predsjednik pre-blijedje i morade sjesti.

- Odnese predsjednik milione — reče gospođica de Gribeaucourt.
- Ovo je jasno, predsjednik de Bonfons oženiće se gospođicom Grandet — uzviknu gospođa d'Orsonval.
- Ovo je najbolji potez u kartama — reče opat.
- Lijep pogodak — reče bilježnik.

Svaki je rekao ponešto, svaki je napravio po jednu dosjetku, ali svi su vidjeli nasljednicu na njenim milionima, kao na kakvom postolju. Drama koja je počela prije devet godina približavala se kraju. Reći predsjedniku pred cijelim Saumurom da ostane, nije li to značilo da ga hoće za muža? U malim varošima tako se strogo pazi na pristojnost da ovakav korak znači najsvečanije obećanje.

- Gospodine predsjedniče — reče mu Eugenija uzbuđenim glasom kad su ostali sami — ja znam šta vam se dopada na meni. Zakunite mi se da ćete me ostaviti slobodnu cijeloga mog života, da me nećete opominjati ni na jedno od prava koja vam brak daje, pa ću vam dati svoju ruku. O! — nastavi ona kad vidje da je kle-kao ■ — još nisam rekla sve. Ne treba da vas obmanjujem, gospodine. U mome je srcu osjećanje koje se nikad neće ugasiti. Prijateljstvo će biti jedino što mogu dati svome mužu; ja neću ni njega da vrijeđam, ni zakone svoga srca da prekršim. Ali moju ruku i moje imanje dobićete samo ako mi

učinite jednu ogromnu uslugu.

•Učiniću sve što želite — reče predsjednik.

•Evo vam milion i pet stotina hiljada franaka, gospodine predsjedniče — reče ona vadeći iz njedara priznanicu na sto akcija Francuske banke — otputujte u

13«

195

Pariz, ne sutra, ne noćas, nego smjesta. Otiđite gospodinu de Grassinsu, saznajte od njega imena svih povjericilaca moga strica, skupite ih, isplatite sve njegove dugove, glavninu i kamate pet odsto od dana zaduženja do isplate; najzad, nastojte da dobijete propisnu i ovjerenu priznanicu. Vi ste sudac, a ja se potpuno oslanjam na vas u ovoj stvari. Vi ste častan i dobar čovjek; ja ću se na vašu riječ navesti da prebrodim sve opasnosti u životu, pod zaštitom vašeg imena. Mi ćemo uzajamno popuštati jedno drugome. Mi se tako odavno poznajemo, gotovo smo srodnici, vi me zacijelo niste radi unesrećiti.

Predsjednik pade pred noge bogatoj nasljednici van sebe od radosti i uzbuđenja.

•Ja ću biti vaš rob! — reče joj.

•Kad budete dobili priznanicu, gospodine — nastavi ona pogledavši ga hladno — odnijećete je sa svima dokumentima mome rođaku Grandetu i predaćete mu ovo pismo. Kad se vratite, ja ću održati svoju riječ.

Predsjednik je razumio da za ruku gospođice Grandet treba da zahvali uvrijeđenoj ljubavi; zato i pohita da izvrši njene naloge s najvećom brzinom, da se Euge-nija ne bi izmirila sa svojim rođakom.

Kad je gospodin de Bonfons otišao, Eugenija pade na stolicu i brižnu u plač. Svemu je bio kraj. Predsjednik sjede u poštanska kola i sutradan uveče stiže u Pariz. Prvog jutra po svome dolasku ode gospodinu de Grassinsu. Sudac pozva povjerioce u bilježnikovu kancelariju, kod koga su bila ostavljena Grandetova dokumenta, i svi se do jednoga odazvaše pozivu. Iako su bili po-vjerioci, mora im se jedno priznati: bili su tačni. Tu im predsjednik de Bonfons, u ime gospođice Grandet, isplati i glavninu i interes. Plaćanje interesa je za pariške trgovce jedan od najčudnovatijih događaja toga vremena Kad je priznanica o isplati duga bila potvrđena i de Grassinsu izdato za njegov trud deset hiljada franaka,

196

koje mu je Eugenija priznala, predsjednik ode kući gospodina d'Aubriona i tamo zateče Charlesa baš kad se vraćao u svoju sobu poslije prepirke sa svojim tastom. Stari markiz mu je otvoreno rekao da njegova kćer neće dobiti dokle god ne budu isplaćeni svi povjerioci Guil-laumea Grandeta.

Predsjednik mu predaše najprije ovo pismo: »*Dragi rođače*, gospodin predsjednik de Bonfons uzeo je na sebe da vam preda priznanicu o isplati svih suma koje je vaš otac dugovao, kao i moju da sam te sume od vas primila. Čula sam nešto o bankrotstvu i pomislila sam da se sin jednog bankrota neće, možda, moći oženiti gospođicom d'Aubrion. Da, rođače, vi ste dobro ocijenili moje poglede i moj način života! ja zacijelo nemam na sebi ničega čime se odlikuje otmjeni svijet, ne poznajem ni njegove račune ni njegove navike, i ne bih vam mogla pribaviti zadovoljstva koja vi tražite. Budite sretni po društvenim nazorima kojima žrtvujete našu pravu ljubav. Da bih vašu sreću učinila potpunom, ja vam ne mogu ništa drugo ponuditi do čast vašega oca. Zbogom; vi ćete imati uvijek vjernu prijateljicu u vašoj rođaci.

EUGENIJA.«

Predsjednik se osmjehnu na uzvik koji ovaj často-ljubivi čovjek nije mogao uzdržati u trenutku kad je primio priznanicu.

•Mi ćemo uzajamno saopćili jedan drugome našu ženidbu — reče on.

•A! vi uzimate Eugeniju? E, milo mi je, to je dobra djevojka. — Ali najedanput mu sinu kroz glavu misao te nastavi — ona je, dakle, bogata?

•Prije četiri dana — odgovori predsjednik podrugljivo — imala je oko devetnaest miliona; ali danas ima svega sedamnaest.

197

Charles pogleda predsjednika zabezeknut.

•Sedamnaest... mil...

•Sedamnaest miliona, da, gospodine. Gospođica-Grandet i ja, kad se uzmemo, imaćemo sedam stotina pedeset hiljada livara prihoda.

•Dragi rođače — reče Charles došavši malo k sebi — mi ćemo moći da idemo jedan drugome naruku.

•Drage volje — reče predsjednik. — Osim toga, imam i jedan kovčežić koji također treba da predam lično vama — dodade on ostavljajući na stol Charlesov kovčežić.

•Dragi prijatelju — reče gospođa markiza d'Au-brion ulazeći i ne obraćajući pažnju na Cruchota — nemojte se nimalo osvrtnati na ono što vam je rekao gospodin d'Aubrion, kome je vojvotkinja de Chaulieu napunila glavu. Ja vam i opet kažem, ništa ne može stati na put vašoj ženidbi...

•Ništa, gospođo — odgovori Charles. — Tri miliona koje je moj otac dugovao isplaćeni su juče.

•U gotovu? — ■ reče ona.

•Potpuno, i glavnicu i interes, i ja ću mu povratiti čast.

•Kakva glupost! — uzviknu tašta. — Ko je ovaj gospodin? — reče ona na uho svome zetu kad je spazila Cruchota.

•Jedan moj povjerenik — odgovori joj on tihim glasom.

Markiza prezrivo pozdravi, gospodina de Bonfonsa i iziđe.

•Mi već idemo jedan drugome naruku — reče predsjednik uzimajući šešir. — Zbogom, rođače.

•Ovaj mi se saumurski papagaj ruga. Baš bili mu rado žabo mač u trbuh.

Predsjednik je otišao. Tri dana poslije toga gospodin de Bonfons, vrativši se u Saumur, objavi svoju ženidbu sa Eugenijom. Poslije šest mjeseci bio je naime-

198

novan za savjetnika u kraljevskom sudu u Angersu. Prije svoga odlaska iz Saumura Eugenija je dala da se rastopi zlato sa nakita koji je tako dugo bio drag njenom srcu, pa je to zlato, kao i onih osam hiljada franaka koje joj je vratio rođak, upotrebila za zlatan kalež koji je poklonila crkvi, gdje se je toliko molila bogu za *njega!* Ona je provodila svoje dane i u Angersu i u Saumuru. Njen muž, koji se pokazao odan u jednoj političkoj stvari, postade predsjednik odjeljenja, i najzad prvi predsjednik, poslije nekoliko godina. On je s nestrpljenjem očekivao nove izbore da bude izabran za poslanika. I već je pomišljao na dostojanstvo pera; a tada ...

— Tada će mu kralj biti rod? — rekla je Nanona, velika Nanona, gospođa Cornoiller, saumurska građanka, kojoj je njena gospođa opisivala sve počasti što je očekuju. Međutim, gospodin predsjednik de Bonfons (svoje porodično ime Cruchot najzad je sasvim izostavio) nije ostvario ni jednu od svojih slavljeničkih namjera. Umro je osam dana poslije izbora za saumurskog poslanika. Bog, koji sve vidi i nikome dužan ne ostaje, kaznio ga je bez sumnje za njegove račune i njegovu pravničku vještinu kojom je sastavio svoj bračni ugovor po kome su budući supruzi ustupali jedno drugome, *u slučaju da nemaju djece, sva svoja dobra, kako pokretna, tako i nepokretna, ne izuzimajući ništa, u potpuno vlasništvo, i to bez popisa, s tim da se nevršenjem rečenoga popisa ne mogu osporiti prava njihovim nasljednicima ili onima "koji prava imaju, budući je rečeni poklon*, itd. itd. Ovom se odredbom u ugovoru može objasniti duboko poštovanje koje je predsjednik stalno ukazivao volji i povučenosti gospođe de Bonfons. Zene su predstavljale gospodina prvog predsjednika kao neobično pažljivog čovjeka, žalile su ga i često su išle tako daleko da su osuđivale Eugenijinu bol i ljubav, i to onako kako samo žene znaju da osuđuju: sa okrutnom uzdržlji-vošću.

199

•— Mora da je gospođa predsjednikovica mnogo bolesna kad ostavlja muža samog. Sirota žena! Da li će uskoro ozdraviti? Od čega boluje, od stomaka, od raka? Sto ne zove liječnika? Od nekog vremena požutjela je; trebalo bi da pita čuvene pariške liječnike. Kako to da ne želi da ima djece. Kažu da jako voli svoga muža; kako da mu ne da nasljednika kad je tako bogata? To je nešto strašno; i kad bi to bila samo čud, onda bi bilo za osudu. Siromah predsjednik.

Obdarena onim tananim osjećanjem koje osamlje-nost usavršava svojim stalnim razmišljanjem, i tačnim pogledom koji proniče u stvari koje joj dođu u domašaj, Eugenija, koju su nesreća i njeno posljednje iskustvo naučili da sve pogodi, znala je da predsjednik želi njenu smrt, kako bi postao gospodar ovog ogromnog imanja, uvećanog nasljeđem od strica bilježnika i strica opata, koje je bogu bilo ugodno da pozove k sebi. Sirota Eugenija sažaljevala je predsjednika. Proviđenje ju je osvetilo za račune i stidnu ravnodušnost muža koji je poštovao, kao najveće jamstvo, beznadnu ljubav što je Eugenija održavala. Dati život jednom djetetu, nije li to značilo ubiti nade sebičnosti, radosti slavljeničke, za kojima je prvi predsjednik žudio? Bog je, dakle, dao silno zlato Eugeniji, ali ona za zlato nije marila, jer je težila nebu, jer je živjela, pobožna i dobra, sa svetim mislima i neprestano tajno priticala u pomoć nevoljnima. Gospođa de Bonfons ostala je udovica u trideset i trećoj godini, sa prihodom od osam stotina hiljada livara, još lijepa, kao što je lijepa žena kojoj je blizu četrdeset godina. Njeno je lice blijedo, pribrano, mirno. Glas joj je prijatan i tih, a držanje prosto. Sa dostojanstvom snosi svoj bol, prava je svetitelj ka kao ličnost koja nije okaljala svoju dušu dodirom sa svijetom ali ima crte stare djevojke i sitničarske navike koje daje skućeni palanački život. Iako ima osam stotina hiljada livara prihoda, ona živi kao što je živjela sirota Eugenija Grandet; loži

200

vatru u svojoj sobi samo u one dane u koje joj je otac dopuštao da naloži dvornicu, i gasi je tačno po redu koji je bio utvrđen u njenim mlađim godinama. Ona je uvijek obučena kao što je bila obučena njena mati. Kuća u Saumuru, kuća bez sunca, bez toplote, vječito mračna i sumorna, slika je njenog života. Ona brižljivo gomila svoje

prihode, i možda bi izgledala tvrdica da plemenitom upotrebom svoga imanja ne utjeruje u laž razna ogovaranja. Pobožne i dobrotvorne ustanove, dom za stare i kršćanske škole za djecu, javna biblioteka bogato obdarena, sve to svjedoči svake godine da nije tvrdica, kao što joj izvjesne ličnosti predbacuju. Saumurske crkve imaju njoj da zahvale za neka uljepšavanja. Gospođa de Bonfons, koju iz podsmijeha zovu *gospođicom*, uliva uopće religiozno poštovanje. Ovo plemenito srce koje je kucalo samo za najnjčznija osjećanja moralo je, dakle, biti podvrgnuto računima ljudske sebičnosti. Novac je morao predati svoju hladnu boju ovom nebeskom životu i izazvati nepovjerenje prema osjećanjima žene koja je bila oličeno osjećanje.

— Ti me jedino voliš — govorila je ona Nanoni.

Ruka ove žene previja potajne rane svih porodica. Eugenija ide na nebo, praćena čitavom povorkom dobročinstava. Veličina njene duše baca u zasjenak njen nepotpuni odgoj i navike njenog ranijeg života. To je historija ove žene koja usred svijeta ne pripada svijetu; koja stvorena da bude divna žena i mati, nema ni muža, ni djece, ni rodbine. Ima nekoliko dana kako se govori o njenoj ponovnoj udaji. Saumurci govore o njoj i o gospodinu markizu de Froidfondu, čija porodica oblijeće oko bogate udovice, kao što su nekad oblijetali Crucho-tovi. Kažu da su Nanona i Cornoiller na markiziževoj strani; ali to nije istina. Ni velika Nanona ni Cornoiller nisu dovoljno pronicljivi da mogu da pojme koliko je svijet pokvaren.

Pariz, septembra 1833.

201

T

Onore de Balzak

EUGENIJA GRANDE

Izdavač:

SOUR »SVJETLOST«, izdavačka radna organizacija,
OOUR Izdavačka djelatnost, Sarajevo

Za izdavača: GAVRILO GRAHOVAC

Tehnički urednik: LJUBOMIR PILJA

Korektor: ŠEFKO HRUSTANOVIĆ

Štampa:

SOUR »SVJETLOST« OOUR Štamparija »Trebinje«
u Trebinju

Za štampariju: MIRALEM KOĆO

Štampano u 10.000 primjeraka 1987. ISBN 86-01-01036-9